

WYBRANE PSYCHOLOGICZNE
UWARUNKOWANIA
BRAKU PARTNERA ŻYCIOWEGO
W OKRESIE
WCZESNEJ DOROSŁOŚCI



Katarzyna Palus

WYBRANE PSYCHOLOGICZNE
UWARUNKOWANIA
BRAKU PARTNERA ŻYCIOWEGO
W OKRESIE
WCZESNEJ DOROSŁOŚCI



Poznań 2010

KOMITET NAUKOWY SERII WYDAWNICZEJ
DOKTORATY WYDZIAŁU NAUK SPOŁECZNYCH UAM
Jerzy Brzeziński, Zbigniew Drozdowicz (przewodniczący),
Rafał Drozdowski, Piotr Orlik, Jacek Sójka

RECENZENT
prof. dr hab. Maria Braun-Gałkowska

PROJEKT OKŁADKI
Adriana Staniszevska

REDAKCJA
Adriana Staniszevska

KOREKTA
Michał Staniszevski

© Copyright by Katarzyna Palus, 2010

Publikacja finansowana z funduszy Instytutu Psychologii UAM

ISBN 978-83-62243-16-7

WYDAWNICTWO NAUKOWE WYDZIAŁU NAUK SPOŁECZNYCH
UNIwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
60-569 Poznań, ul. Szamarzewskiego 89c

DRUK: ZAKŁAD GRAFICZNY UAM
61-712 Poznań, ul. Wieniawskiego 1

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
CZĘŚĆ PIERWSZA Teoretyczne podstawy badań	
ROZDZIAŁ I: Poszukiwanie i wybór partnera życiowego jako ważne zadanie rozwojowe w okresie wczesnej dorosłości	17
Wprowadzenie	17
1. Wczesna dorosłość jako osiągnięcie intymności	18
2. Partner życiowy jako główna figura przywiązania w okresie wczesnej dorosłości	19
3. Poszukiwanie i wybór partnera życiowego w kontekście różnic płciowych	20
4. Poszukiwanie i wybór partnera życiowego w kontekście współczesnych przemian społeczno-obyczajowych.	22
Podsumowanie	27
ROZDZIAŁ II: Uwarunkowania braku partnera życiowego	29
Wprowadzenie	29
1. Uwarunkowania braku partnera życiowego w świetle literatury przedmiotu	31
2. Wybrane obszary poszukiwań uwarunkowań braku partnera życiowego – propozycja własna	36
2.1. Style przywiązania w okresie dorosłości	36
2.2. Statusy tożsamości w obszarze ideologicznym i interpersonalnym w okresie wczesnej dorosłości.	39
2.3. Poziom i struktura kompetencji relacyjnych w związkach intymnych	43
2.4. Zakres doświadczeń z osobami przeciwnej płci w okresie adolescencji	47
Podsumowanie	49

CZĘŚĆ DRUGA
Metodologia badań własnych

ROZDZIAŁ III: Problem i metoda badań	53
Wprowadzenie	53
1. Problemy badawcze i hipotezy	54
2. Zmienne i ich operacjonalizacja	57
3. Narzędzia badawcze	59
3.1. <i>Zrewidowana Skala Przywiązania u Dorosłych (ZSPuD)</i> (<i>Revised Adult Attachment Scale</i>) (RAAS) (Collins 1996)	61
3.2. <i>Kwestionariusz Statusów Tożsamości (KST)</i> (<i>Extended Objective Measure of Ego Identity Status</i>) (EOM-EIS-2) (Adams 1998)	62
3.3. Narzędzia autorskie	67
3.3.1. <i>Kwestionariusz Kompetencji Relacyjnych w Związkach Intymnych (KKRWZI)</i>	67
3.3.2. <i>Kwestionariusz Danych Osobowych (KDO)</i>	73
3.3.3. Zmodyfikowany wywiad narracyjno-biograficzny Schützego ..	74
3.4. Dobór osób do badań i charakterystyka grupy badawczej	79
3.5. Plan badań i ich przebieg	85
Podsumowanie	88
ROZDZIAŁ IV: Analiza i dyskusja wyników	89
Wprowadzenie	89
1. Analiza zależności między brakiem partnera życiowego a wybranymi czynnikami	89
1.1. Dymensje i style przywiązania w okresie dorosłości	89
1.2. Statusy tożsamości w obszarze ideologicznym i interpersonalnym ..	94
1.3. Poziom i struktura kompetencji relacyjnych w związkach intymnych	98
1.4. Zakres doświadczeń z osobami przeciwnej płci w okresie adolescencji	101
2. Analiza czynników mających związek z brakiem partnera życiowego	110
3. Uwarunkowania braku partnera życiowego w świetle wywiadów narracyjno-biograficznych	115
3.1. Etapy i strategie analizy wywiadów	115
3.2. Etap I: eksploracja	117
3.3. Etap II: analiza	119
3.4. Etap III: synteza i charakterystyka sześciu kategorii uwarunkowań braku partnera w percepcji młodych dorosłych	120
3.4.1. Kategoria 1 „Nie trafiłam/-em na właściwą osobę”	122
3.4.2. Kategoria 2 „Czas na oddech po rozstaniu”	123
3.4.3. Kategoria 3 „Nieśmiałość mi przeszkadza”	124
3.4.4. Kategoria 4 „On/ona mnie nie chce”	125

3.4.5. Kategoria 5 „Jestem typem samotniczym”	127
3.4.6. Kategoria 6 „Dużo pracuję”	129
4. Analiza wybranego wywiadu	130
5. Weryfikacja zależności między danymi z wywiadów a danymi z kwestionariuszy	136
Podsumowanie i wnioski	139
Zakończenie	147
Bibliografia	151

WSTĘP

Spośród różnych obszarów psychospołecznej aktywności młodych dorosłych, takich jak tworzenie niszy społecznej, budowanie rodziny i rozpoczynanie kariery zawodowej (Brzezińska 2002), za główne zadanie tej fazy życia psychologowie zgodnie uznają poszukiwanie intymności z innymi, zwłaszcza ze współmałżonkiem. Dla Eriksona (1997, 2002, 2004) jest to okres rozwiązywania kryzysu intymność vs. izolacja i tworzenia znaczącej, intymnej więzi z drugą osobą. Gould (1972, za: Tyszkowa 1990) do ważnych zdarzeń życiowych, stanowiących punkty węzłowe życia i rozwoju jednostki na tym etapie, zalicza pierwszą miłość, zawarcie małżeństwa oraz rodzicielstwo. Levinson (1978, za: Bakiera 2008) za podstawowe zadanie tej fazy uważa kształtowanie przez mężczyznę intymnych związków z kobietą i akceptację odpowiedzialności wynikającej z rodzicielstwa. Z kolei Havighurst (1981) wymienia osiem głównych zadań rozwojowych, jakie stoją przed młodymi dorosłymi, m.in. wybór małżonka, uczenie się współżycia z nim, założenie rodziny i wychowywanie dzieci oraz prowadzenie domu.

Z perspektywy rozwojowej związki miłosne są wyrazem głęboko zakorzenionego dążenia do nawiązywania i utrzymywania bliskich relacji, a także stanowią znaczący etap rozwoju społecznego człowieka (Collins, Sroufe 1999). Potrzeba intymności może być jednak zaspokajana nie tylko w małżeństwie, ale również w związkach nieformalnych i relacjach z przyjaciółmi i krewnymi (Turner, Helms 1999; Kaiser, Kashy 2005). Pomimo współcześnie obserwowanej heterogeniczności życia małżeńskiego i rodzinnego (Slany 2006a) oraz większej akceptacji jego alternatywnych form (w tym również życia w pojedynkę), zarówno w Polsce, jak i w innych krajach większość młodzieży i młodych dorosłych oczekuje, że wstąpi w związek małżeński (Koropeczyj-Cox 2005).

Według niektórych autorów (Boyd, Bee 2008), badania powinny obecnie uwzględniać nowe zjawiska w obszarze więzi uczuciowych, w tym brak partnera życiowego. Rozwój każdego człowieka cechuje się odmiennym rytmem i czasem potrzebnym na podjęcie i realizację zadań rozwojowych (Brzezińska 2005), jednak każdy do pewnego momentu żyje jako osoba niezwiązana formalnie bądź nieformalnie z partnerem życiowym (DePaulo, Morris 2005). Dla niektórych osób okres życia w pojedynkę stanowi jedynie etap poprzedzający

zaangażowanie w długotrwałą relację i/lub zawarcie związku małżeńskiego (Kaiser, Kashy 2005). Dla innych z kolei brak partnera, wynikający z różnych przyczyn, może być stanem przedłużającym się wbrew ich woli. Wielu dorosłych niewątpliwie żyje w pojedynkę z wyboru (Lewis 1998; Boyd, Bee 2008; Braun-Gałkowska 2008) i preferuje taki styl życia, natomiast część, z racji faktycznych lub wyobrażonych powodów, nie znajduje partnera życiowego (Lewis 1998).

Inspiracją do podjęcia badań prezentowanych w niniejszej książce stały się obserwacje rzeczywistości społecznej: po pierwsze, dane socjodemograficzne ujawniające, że w Polsce, krajach zachodnich i USA systematycznie wrosta liczba osób żyjących w pojedynkę, po drugie, wyniki badań wskazujące na wysoką rangę małżeństwa i rodziny w hierarchii wartości polskiej i amerykańskiej młodzieży oraz dorosłych (Koropeczyj-Cox 2005; DePaulo, Morris 2006; Duch-Krzystoszek, Titkow 2006; Izdebski 2008), po trzecie, wnioski wyprowadzone z uznanych teorii z obszaru psychologii rozwoju człowieka, które poszukiwanie i wybór partnera życiowego uznają za główne kryterium rozwoju indywidualnego i przystosowania w tej fazie życia (Seiffge-Krenke 2003). Dodatkowym impulsem do poszukiwań badawczych była niewielka liczba prac z zakresu psychologii poświęconych kwestii uwarunkowań braku partnera życiowego w okresie wczesnej dorosłości. Częściej zajmują się nią bowiem socjologowie i demografowie (por. Tymicki 2001; Zajicek, Koski 2003; Giza-Poleszczuk 2005; Reynolds i in. 2007; Czernecka 2008; Paprzycka 2008; Ruszkiewicz 2008; Żurek 2008), uznający życie w pojedynkę za jedną z alternatywnych form życia rodzinnego i małżeńskiego oraz konsekwencję zasad działania rynku matrymonialnego.

Uwarunkowania braku partnera życiowego stanowią konstelację różnych, wzajemnie powiązanych czynników o charakterze psychologicznym, społecznym, demograficznym oraz kulturowym. Wynika to z tego, że rozwój człowieka stanowi dynamiczną interakcję między jednostką a otoczeniem (Brzezińska 2002). Jako psychologa interesowały mnie psychologiczne uwarunkowania braku partnera życiowego przeciwnej płci, dlatego skoncentrowałam się na czterech wybranych czynnikach, które – jak wynika z analizy literatury i badań – wydają się być, poprzez specyficzne wzorce zachowań i funkcjonowania interpersonalnego, powiązane z życiem w pojedynkę. Są to: style przywiązania w dorosłości, statusy tożsamości w obszarze ideologicznym i interpersonalnym, poziom i struktura kompetencji relacyjnych w związkach intymnych oraz zakres doświadczeń z osobami przeciwnej płci w okresie adolescencji. Oczywiście, do tych uwarunkowań można byłoby dodać i inne czynniki, takie jak: cechy osobowości, percepcję małżeństwa rodziców czy wzory z rodziny pochodzenia.

Badaniom przyświecały dwa cele: zweryfikowanie zależności między brakiem partnera życiowego a czterema wyróżnionymi czynnikami oraz poznanie uwarunkowań braku partnera życiowego w percepcji młodych dorosłych żyjących w pojedynkę. Zdaję sobie sprawę, że autonomiczne analizowanie i ba-

danie czterech wybranych obszarów uniemożliwia wyjaśnienie mechanizmu i dynamiki związanej ze zjawiskiem życia w pojedynkę. Wobec niedostatku opracowań psychologicznych dotyczących tej problematyki za najważniejsze uznałam określenie wybranych obszarów/cech jednostkowych, wśród których można szukać uwarunkowań braku partnera życiowego. Prezentowane badania stanowią zatem dobry punkt wyjścia do dalszych pogłębionych analiz dotyczących mechanizmu „stawania się osobą nieposiadającą partnera”.

Zainteresowanie problematyką braku partnera życiowego wynika z chęci zrozumienia jego złożonych uwarunkowań. Choć efektem przeprowadzonych badań jest ustalenie czynników, które wiążą się z brakiem partnera życiowego, oraz typologii subiektywnych uwarunkowań życia w pojedynkę, to moją intencją nie jest zachęcanie do wartościowania cech jednostkowych związanych z brakiem partnera. Uzyskane wnioski mają charakter deskryptywny i pozwalają na lepsze zrozumienie czynników wpływających na nawiązywanie i podtrzymywanie intymnych więzi. Warto pamiętać, co potwierdzają badania własne, że zespół określonych uwarunkowań nie przesądza o posiadaniu bądź braku partnera życiowego. Wysoki lub niski poziom komfortu wynikający z bliskości doświadczanej w intymnej relacji, umawianie się vs. nieumawianie się na randki w okresie dorastania nie decydują o znalezieniu lub nieznalezieniu partnera w dorosłości. W badaniach skupiłam się na psychologicznych uwarunkowaniach braku partnera życiowego w grupie kobiet i mężczyzn, dla których posiadanie partnera/małżonka stanowi istotny element osobistego życia. Taki punkt widzenia jest przejawem określonego wartościowania intymnych relacji z osobą przeciwnej płci, małżeństwa i rodziny. Zdaję sobie sprawę, że nie wszyscy badacze posługują się tym samym systemem wartości w badaniach i analizach zjawisk społecznych, w których stykają się co najmniej dwie płaszczyzny oceny: indywidualna – zawierająca przekonania badacza oraz społeczna – wyrażająca opinię społeczności (Borkowski 1988).

Książka jest adresowana do psychologów i studentów psychologii, ale także do wszystkich, dla których życie w pojedynkę stanowi interesujące zagadnienie ze względów poznawczych oraz praktycznych. Mam nadzieję, że pozwoli ona lepiej zrozumieć uwarunkowania braku partnera życiowego, które traktuję nie tylko jako zjawisko społeczne, ale także, a może przede wszystkim, jako osobiste doświadczenie młodych dorosłych, którzy zechcieli mi opowiedzieć swoją historię życia w pojedynkę.

Książka składa się z dwóch części. Część pierwsza obejmuje teoretyczne podstawy własnych badań, w której uwzględniłam jedynie najistotniejsze zagadnienia problematyki życia w pojedynkę, pomijając kwestie powszechnie omawiane w innych opracowaniach. Selekcja materiału wynikała przede wszystkim z chęci jak najszerszego zaprezentowania badań nad uwarunkowaniami braku partnera życiowego w okresie wczesnej dorosłości.

Rozdział I przedstawia poszukiwanie i wybór partnera życiowego jako ważne zadanie rozwojowe w okresie wczesnej dorosłości w odwołaniu do teorii rozwoju psychospołecznego Eriksona oraz teorii przywiązania. Charakterystyce wczesnej dorosłości jako osiągania intymności, a partnera życiowego jako głównej figury przywiązania w tym okresie towarzyszy zarys różnic płciowych oraz współczesnych przemian społeczno-obyczajowych w tej sferze aktywności młodych dorosłych. Rozdział II ukazuje uwarunkowania braku partnera życiowego w kontekście dotychczasowych ustaleń teoretycznych i empirycznych oraz stanowi własną propozycję ujęcia wybranych uwarunkowań. Celem prowadzonych rozważań jest wskazanie potencjalnych związków między określonymi czynnikami a brakiem partnera życiowego.

Część druga obejmuje metodologię badań własnych. Rozdział III zawiera metodologiczne założenia i ustalenia stanowiące podstawę badań własnych, ilościowych i jakościowych, na temat związku między brakiem partnera a wybranymi czynnikami psychologicznymi. Rozdział IV stanowi prezentację statystycznej analizy danych zebranych z kwestionariuszy i wywiadów oraz najważniejszych wniosków z badań, w tym praktycznych implikacji uzyskanych wyników dla profilaktyki, edukacji i psychoterapii.

Prezentowane w niniejszej książce rozważania teoretyczne oraz badania stanowią integralną część rozprawy doktorskiej napisanej pod kierunkiem Pani Profesor dr hab. Barbary Harwas-Napierały, a obronionej w Instytucie Psychologii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu w styczniu 2010 r. Badania te są zarazem częścią projektu badawczego finansowanego ze środków uzyskanych w ramach grantu własnego MNiSzW N N106 131437.

W trakcie pisania pracy i realizacji badań spotkałam się z życzliwością i pomocą ze strony wielu osób pracujących i studiujących w Instytucie Psychologii UAM. Pragnę wyrazić podziękowania mojej promotorce, Pani Profesor dr hab. Barbarze Harwas-Napierale, za poświęcony czas oraz wsparcie na wszystkich etapach powstawania pracy. Dziękuję także pracownikom Zakładu Psychologii Rozwoju Człowieka i Badań nad Rodziną: Panu Profesorowi dr. hab. Stefanowi Frydrychowiczowi, dr Lucynie Bakierze, dr Żanecie Stelter i dr Joannie Matejczuk, na których pomoc, cenne wskazówki i wspólne dyskusje mogłam liczyć w trakcie poszukiwań teoretycznych i badawczych. Dziękuję także Pani Profesor dr hab. Marii Beisert za recenzję konspektu pracy doktorskiej i konsultacje, które pozwoliły mi zrozumieć znaczenie płci w procesie nawiązywania związków intymnych. Słowa podziękowania składam Recenzentom rozprawy doktorskiej, Pani Profesor dr hab. Marii Braun-Gałkowskiej oraz Pani Profesor dr hab. Annie Brzezińskiej, za wnikliwe recenzje oraz konstruktywne uwagi, dzięki którym mogłam spojrzeć na przeprowadzone badania z nowej

perspektywy. Pragnę podziękować Dziekanowi Wydziału Nauk Społecznych UAM, Panu Profesorowi dr. hab. Zbigniewowi Drozdowiczowi, za umożliwienie publikacji książki w Wydawnictwie Wydziału Nauk Społecznych. W szczególny sposób pragnę wyrazić wdzięczność Dyrektorowi Instytutu Psychologii, Panu Profesorowi dr. hab. Jerzemu Brzezińskiemu, za zachęcenie mnie do opublikowania rozprawy doktorskiej oraz finansowe wsparcie tej publikacji. Podziękowania kieruję również do Pana Profesora dr. hab. Władysława Jacka Paluchowskiego za wskazówki dotyczące procedury adaptacji kulturowej testów psychologicznych oraz udostępnienie mi programów komputerowych służących analizie jakościowej. Dziękuję Pani Profesor dr. hab. Lidii Cierpiątkowskiej za konsultacje w zakresie pomocy psychologicznej w sytuacji wywiadu badawczego, które pozwoliły mi na profesjonalne przygotowanie się do badań z zastosowaniem wywiadów. Podziękowania składam również Pani Profesor dr. hab. Elżbiecie Hornowskiej za pomoc w zrozumieniu metodologicznych aspektów procedury adaptacji kulturowej i konstruowania kwestionariuszy. Dziękuję również moim koleżankom i kolegom z Instytutu Psychologii UAM – dr Annie Słysz za wspólne dyskusje nad zjawiskiem życia w pojedynkę, dr Emilii Soroko, która zgodziła się uczestniczyć w procedurze *bracketing interview* oraz służyła mi radą na etapie prowadzenia i analizy wywiadów.

Słowa podziękowania składam pracownikom i doktorantom z Instytutu Filologii Angielskiej UAM: dr Katarzynie Bromberek-Dyzman, dr Annie Ekert-Centowskiej, mgr Elżbiecie Koralewskiej, mgr Marcie Romienieckiej, mgr Joannie Trzcieleńskiej, mgr Agnieszce Wróblewicz oraz studentom z Instytutu Filologii Germańskiej UAM: Pawłowi Domerackiemu, Sylwii Kurowskiej, Marcie Miśkiewicz, a także Damianowi Mrowińskiemu, Dominice Dyrz i Marcie Marciniak za przygotowanie tłumaczeń zagranicznych narzędzi badawczych. Dziękuję mgr Patrycji Krasowskiej za analizę i korektę językową tychże tłumaczeń.

Dziękuję studentom psychologii i kognitywistyki oraz doktorantom Instytutu Psychologii, którzy uczestniczyli w procedurze sędziowania kompetentnego, procesie transkrypcji wywiadów i ich analizie: Magdalenie Boch, Tomaszowi Borowskiemu, Łukaszowi Budziczowi, Marzenie Ciesiołce, Paulinie Gołasce, Wojciechowi Gruzlińskiemu, Annie Grzeškowiak, Agacie Grzywacz, Annie Kamyszek, Marcie Karbowej, Wojciechowi Klunderowi, Przemysławowi Królowi, Monice Marczak, Annie Roszyk, Joannie Skitek, Piotrowi Urbaniakowi i Marcie W. Wronikowskiej. Chciałabym również gorąco podziękować wszystkim osobom, które wzięły udział w badaniach – za Ich czas i uwagę poświęcone na wypełnienie kwestionariuszy i udział w wywiadach. Dziękuję Im za umożliwienie poznania zjawiska życia w pojedynkę.

Pragnę także podziękować mojemu Pawłowi za nieustanną troskę, wsparcie i wiarę we mnie.

część pierwsza

TEORETYCZNE PODSTAWY BADAŃ



ROZDZIAŁ I

POSZUKIWANIE I WYBÓR PARTNERA ŻYCIOWEGO JAKO WAŻNE ZADANIE ROZWOJOWE W OKRESIE WCZESNEJ DOROSŁOŚCI

Wprowadzenie

Zdolność do prokreacji i odpowiedzialnego podejmowania nowych ról społecznych (partnera, małżonka, rodzica, pracownika), a także tworzenia i utrzymywania głębokiej więzi z partnerem mogą stanowić miarę dojrzałości społecznej i emocjonalnej w okresie wczesnej dorosłości (Pietrasiński 1990; Seiffge-Krenke 2003). Znalezienie partnera¹ odpowiedniego do założenia rodziny stanowi jedną z ważniejszych decyzji człowieka i jego osobisty sukces (Jankowski 1980; Janicka, Niebrzydowski 1994). Trwały, udany związek zajmuje bowiem ważną, a niejednokrotnie główną pozycję w hierarchii wartości (Beisert 1991; Adler i in. 2006; Duch-Krzystoszek, Titkow 2006; Bakiera 2009).

¹ Właściwe badania nad uwarunkowaniami braku partnera życiowego poprzedził proces rekonstrukcji pojęcia *partner życiowy* na gruncie psychologii, które zwykle jest stosowane intuicyjnie i bez określenia charakterystycznej dla niego treści. W tym celu dokonałam przeglądu literatury, który obejmował prace poświęcone psychospołecznej teorii rozwoju Eriksona oraz teorii przywiązania w dorosłości, słowniki i encyklopedie z obszaru psychologii oraz socjologii rodziny i małżeństwa, a także przeprowadziłam badania, których efektem było określenie sposobu, w jaki młodzi dorośli rozumieją pojęcie *partner/-ka życiowy/-a*. Badania te miały charakter jakościowy i przeprowadzono je z zastosowaniem kwestionariusza składającego się z pytania otwartego w postaci zdania niedokończonego: „Partner/-ka życiowy/-a to dla mnie...”. Wypowiedzi zebrane od 386 osób zostały poddane ilościowej i jakościowej analizie z użyciem programu komputerowego Kwalitan 5. Zestawiając najważniejsze aspekty rozumienia pojęcia *partner życiowy* na gruncie naukowym oraz w opinii młodych dorosłych, przyjął następującą definicję: partner życiowy to główna figura przywiązania w okresie wczesnej dorosłości, która zaspokaja oraz której zaspokajane są potrzeby przywiązaniowe, tj. potrzeba bliskości, bezpieczeństwa, wsparcia (behawioralny system przywiązania), przejawiająca i wobec której są przejawiane zachowania opiekuńcze (behawioralny system opieki), z którą podejmuje się aktywność seksualną (system zachowań seksualnych), z którą tworzy się lub planuje się stworzyć długotrwały związek/małżeństwo oraz mieć (lub nie) potomstwo.

Poszukiwanie i wybór partnera można uznać także za przejaw uniwersalnej i fundamentalnej potrzeby przynależności, której zaspokojenie jest możliwe jedynie w relacjach cechujących się regularnym kontaktem, silnym poczuciem przywiązania, intymnością i zaangażowaniem (Baumeister, Leary 1995). Natomiast interakcje z nieustannie zmieniającymi się partnerami oraz rzadki z nimi kontakt nie sprzyjają gratyfikacji potrzeby przynależności.

1. Wczesna dorosłość jako osiągnięcie intymności

Erikson (2004) określa wczesną dorosłość mianem „fazy dojrzałości do intymności”, a do podstawowych czynników społecznych w tym okresie zalicza przyjaciół, partnerów seksualnych, współpracowników oraz rywali. Przez dorosłe życie rozumie on „naukę lub pracę w określonym zawodzie, kontakty z płcią przeciwną, a po pewnym czasie małżeństwo i życie rodzinne” (ibidem, s. 91). Intymność w rozumieniu Eriksona² to „zdolności odczuwania dominującej potrzeby i autotelicznej wartości egzystencjalnej takich stanów i sytuacji, jak: więź psychiczna, zespolenie fizyczne, bliskość i wspólnota” (Witkowski 2000, s. 143). W podobny sposób intymność ujmuje Kernberg (1998), według którego głęboki związek miłosny mężczyzny i kobiety to połączenie związku seksualnego z poczuciem emocjonalnej bliskości.

Pierwsze oznaki gotowości do intymności, czyli psychicznego i fizycznego zespolenia z drugą osobą, pojawiają się w okresie wczesnej adolescencji, kiedy nastolatki zaczynają myśleć o przedstawicielach innej płci i stopniowo wchodzić z nimi w interakcje (Komorowska 2005). Związki miłosne adolescentów stanowią więc próbę „określenia własnej tożsamości za pomocą projektowania rozproszonego obrazu własnego *ego* na kogoś innego” (Erikson 1997, s. 273). Skonsolidowana tożsamość przygotowuje z kolei do intymności, tj. „zaangażowania się w konkretne związki i wspólnoty oraz rozwinięcia w sobie etycznej siły, by sprostać temu zaangażowaniu, nawet jeśli wymagać będzie ono znacznych poświęceń i kompromisów” (ibidem, s. 275). Zaangażowanie to jest możliwe jedynie wówczas, gdy jednostka stanie się najpierw sobą (Erikson 2004) dzięki sile witalnej, jaką jest miłość, która otwiera jednostkę

² Erikson nie stworzył zwartej definicji intymności (Dylak 2002). Według Franz i White (1985, za: Brzezińska 2000), teoria Eriksona akcentuje głównie rozwój w ścieżce indywidualności, to znaczy kształtowania się tożsamości w wymiarze indywidualnym, natomiast w nieznacznym stopniu ukazuje rozwój w ścieżce przywiązania, tj. obszarze relacji interpersonalnych, bliskości z innymi oraz jakości związków, dla których matrycą jest relacja przywiązania z okresu niemowlęctwa. Autorki proponują traktować kryzysy psychospołeczne od pierwszej do piątej fazy rozwojowej w modelu epigenetycznym Eriksona jako kryzysy w ścieżce indywidualności, a kryzysy od szóstej do siódmej fazy jako odnoszące się do ścieżki przywiązania, rozszerzając w ten sposób koncepcję Eriksona akcentującą rozwój męskiego *ego* (ścieżka indywidualności) o ścieżkę przywiązania typową dla rozwoju kobiecego *ego*.

i zespala ją z innymi w egzystencjalnej formule „ja” poprzez „my”. „Jesteśmy tym, co kochamy” – to formuła wyrażająca nową jakość fazy „poza tożsamością”. Pełny związek miłosny wymaga zatem przekształcenia zakochania w stały związek, łączący w sobie czułość, troskę, erotyzm, seksualność i emocjonalną bliskość (Kernberg 1998). Niebezpieczeństwem związanym z tą fazą jest jednak izolacja, czyli unikanie kontaktów, które potencjalnie mogłyby prowadzić do intymności (Erikson 1997). Izolacja jest formą witalnego odsunięcia i przejawem „niezdolności do znalezienia szans dla własnej tożsamości poprzez dzielenie prawdziwej intymności” (Witkowski 2000, s. 144).

2. Partner życiowy jako główna figura przywiązania w okresie wczesnej dorosłości

Z perspektywy teorii przywiązania partner życiowy w okresie wczesnej dorosłości stanowi główną figurę przywiązania. W cyklu życia obserwujemy zmiany w sieci przywiązania (*network of attachment figures*) (Fraleay, Davis 1997; Rowe, Carnelley 2005), które polegają na jej powiększaniu się o nowe figury przywiązania, tj. rówieśników, przyjaciół, a w okresie adolescencji oraz dorosłości – o romantycznych partnerów i małżonków (Rowe, Carnelley 2005). Ci ostatni, poczynając od preadolescencji poprzez adolescencję i dorosłość, stają się głównym źródłem wsparcia i bliskości, jakim w okresie niemowlęcym i przedszkolnym byli rodzice, a w latach szkolnych rówieśnicy (ibidem).

Rozwój nowej relacji przywiązania, w tym relacji romantycznej, wymaga transferu trzech komponentów przywiązania (bliskości, bezpieczeństwa i wsparcia) obecnych w relacji z rodzicem/głównym opiekunem na relację z inną figurą przywiązania, np. partnerem przeciwnej płci (Fraleay, Davis 1997). Transfer przywiązania³ odbywa się stopniowo, a dojrzałe przywiązanie do romantycznych

³ Proces ten przebiega według określonego wzorca (Fraleay, Davis 1997): najpierw przeniesieniu podlega funkcja poszukiwania bliskości (wczesne dzieciństwo), następnie funkcja bezpiecznej przystani (adolescencja i wczesna dorosłość), a jako ostatnia funkcja bezpiecznej bazy (wczesna dorosłość), przy czym odbywa się to w ramach bliskich relacji i stanowi dopełnienie rozwoju relacji przywiązaniowej (*full-blown attachments*). Dotychczasowe badania nad romantycznymi relacjami wskazywały, że ich rozwój w pełną relację przywiązania trwa ok. 2 lat (Eastwick, Finkel 2008). Jednak najnowsze badania Eastwicka i Finkela (2008) ujawniają, że partnerzy już w początkowym etapie relacji mogą doświadczać procesów przywiązaniowych, których przejawem może być zakochanie i namiętność (ibidem). Niewątpliwie rozwój pełnego przywiązania wymaga, aby partnerzy pozostawali ze sobą w bliskości przez dłuższy czas (ibidem), ale pragnienie stworzenia więzi przywiązaniowej może być czymś, co ukierunkowuje poszukiwanie osób jako romantycznych partnerów. Jeśli te spekulacje są trafne, to mogą pomóc zrozumieć, dlaczego nieodwzajemniona miłość do potencjalnego partnera bywa tak boleśnie przeżywana (ibidem). W kontekście teorii przywiązania można uznać, że utrata potencjalnej figury przywiązania z większym prawdopodobieństwem wywołuje protest i rozpacz niż utrata potencjalnego partnera seksualnego (ibidem).

partnerów⁴ rzadko pojawia się we wczesnej adolescencji, gdy romantyczne relacje są zwykle przypadkowe i krótkotrwałe. Na tym etapie romantyczni partnerzy pełnią raczej rolę towarzyszy i przyjaciół, stając się źródłem doświadczeń związanych z kooperacją. W późniejszym okresie partner jest poszukiwany w chwilach stresu, oczekuje się od niego wsparcia, pocieszenia i opieki, a wraz z wyłaniającym się seksualnym zainteresowaniem dorastający zwracają się ku romantycznym partnerom także ze względu na chęć zaspokojenia potrzeb seksualnych (Seiffge-Krenke i in. 2001).

Bliskie doświadczenia z okresu adolescencji stanowią więc swoisty pomost dla późniejszych romantycznych relacji (Hendry i in. 1993, za: Seiffge-Krenke i in. 2001), w których partnerzy zajmują główne miejsce w hierarchii figur przywiązania (na dalszych pozycjach znajdują się: matka, ojciec, rodzeństwo, krewni i najbliżsi przyjaciele) (Rowe, Carnelley 2005). Ten wzorzec zmian jest spójny z założeniami Bowlbiego (ibidem), że począwszy od wczesnego dzieciństwa, ludzie zaczynają polegać na więcej niż jednej figurze przywiązania. Choć rodzice i partnerzy są z definicji głównymi figurami przywiązania w dorosłości, to dla wielu dorosłych rodzeństwo, dzieci i przyjaciele pełnią rolę znaczących figur przywiązania, szczególnie w sytuacji braku partnera życiowego (ibidem). Na przykład u osób żyjących w pojedynkę oraz osób starszych obserwuje się silniejsze przywiązanie do rodzeństwa i rodziców, a u osób młodszych, niemających romantycznego partnera – przywiązanie do przyjaciół (ibidem). Ponadto większe przywiązanie do rodzeństwa zaobserwowano wśród osób starszych, bezdietnych, osób starszych bez partnera oraz starszych bez partnera lub dzieci. Dane te wyraźnie pokazują, że zaangażowanie się w romantyczną relację w dorosłości sprawia, że partner życiowy zajmuje główną pozycję w sieci figur przywiązania, natomiast w przypadku jego braku rolę tę mogą pełnić inne osoby: rodzice, rodzeństwo, przyjaciele (ibidem).

3. Poszukiwanie i wybór partnera życiowego w kontekście różnic płciowych

Aktywność młodych dorosłych koncentruje się wokół poszukiwania i wyboru partnera życiowego, lecz kobiety i mężczyźni są w różnym stopniu motywowani do nawiązywania intymnych relacji (Plopa 2002; Mandal 2004). Najbardziej znaczący przedstawiciele psychologii *life-span* (Piaget, Erikson i Kohlberg) formułowali swe koncepcje na podstawie badań dotyczących kwestii specyficznych dla mężczyzn (niezależność, rywalizacja, osiągnięcia i definiowanie

⁴ W literaturze anglojęzycznej teoretycy przywiązania piszą o romantycznym przywiązaniu (*romantic attachment*), romantycznej miłości (*romantic love*) i romantycznych partnerach (*romantic partners*), dlatego posługuję się również tymi pojęciami.

zasad kierujących zachowaniem)⁵, natomiast pominęli zagadnienia znaczące dla kobiet (empatia, przywiązanie i opiekę) (Gilligan 1982, za: Powell 1983). Gilligan uważa, że Erikson mówi kobietach w kontekście ich powiązania z mężczyznami, którzy dopiero po osiągnięciu tożsamości mogą poszukiwać z nimi i z innymi intymności. Rozwój mężczyzny przebiega odmiennie niż rozwój kobiety, której zdolność do intymności poprzedza kształtowanie się tożsamości bazującej na relacji z mężczyzną. W ciągu całego życia kobieta definiuje siebie poprzez relacje z innymi, a jej tożsamość skupia się wokół opieki nad innymi i wspierania rozwoju mężczyzny. Myśl ta przyjmuje konkretny wyraz w poglądach Levinsona (1978, za: Powell 1983, s. 33), który uznaje, że młody dorosły mężczyzna, aby się „rozwinąć”, potrzebuje relacji ze „szczególną kobietą”. Kobięca tożsamość jest zatem określana w kategoriach „ja związanego”, natomiast męska „ja niezależnego” (Cross, Markus 2002; Mandal 2003).

Różnice płciowe w sferze relacji intymnych znajdują swe odzwierciedlenie w odmiennych oczekiwaniach wobec kobiet i mężczyzn w zakresie ról małżeńskich i rodzicielskich (Miluska 2001; Brannon 2002). Zadania kobiety tradycyjnie definiuje się w odniesieniu do więzi z innymi ludźmi, z których największe znaczenie przypisuje się małżeństwu (Mandal 2004). To właśnie kobietom społeczeństwo wyznacza granicę wieku, po przekroczeniu której mogą one zostać uznane za starą pannę (Zubrzycka 1993). Wydaje się to zrozumiałe, ponieważ począwszy od adolescencji dziewczęta przypisują większe znaczenie relacjom interpersonalnym i przynależności niż chłopcy, którzy cenią sobie autonomię (Mandal 2003). Od mężczyzn natomiast nie wymaga się skupienia na bliskich relacjach, lecz na pracy zawodowej i zapewnieniu bytu rodzinie, a zarazem oczekuje się, by raczej ukrywali swe emocje niż je ujawniali (Mandal 2004). Potrzeba nawiązywania bliskich więzi u mężczyzn nie ma więc takiej siły jak u kobiet (ibidem; Plopa 2002), co sprawia, że kobiety bardziej niż mężczyźni inwestują w romantyczne związki (Cavanagh 2007).

Od wieków przyjmowano, że każda kobieta pragnie wyjść za mąż, a jeżeli jej się to nie udało, zaczynało traktować ją jako osobę mającą jakieś deficyty (Duch-Krzystoszek 1995) lub „nieatrakcyjną kobietę” (Cotts-Watkins 1984, za: Tymicki 2001, s. 78). W przeciwieństwie do niezamężnych kobiet, mężczyzn pozostających w stanie bezżennym traktuje się z większą pobłażliwością, uznając, że żyją tak np. z powodu „braku czasu na założenie rodziny lub poświęcenie się nauce, ojczyźnie” (Duch-Krzystoszek 1995, s. 176). Z drugiej

⁵ Gilligan (1982, za: Powell 1983) mówi o „męskim zorientowaniu teorii cyklu życia człowieka”, a Bem (2000, za: Brannon 2002) wskazuje na „błąd androcentryzmu”, polegający na porównywaniu kobiet z męskimi standardami, przez co wykazywane w badaniach różnice między płciami zawsze są interpretowane na niekorzyść kobiet. Ponieważ rozwój kobiet w cyklu życia ma inną ścieżkę niż rozwój mężczyzn, to traktuje się go jako odbiegający od normy (normy teoretycznej), tj. rozwoju wyznaczanego przez osiągnięcia rozwojowe mężczyzn (Gilligan 1982, za: Powell 1983).

jednak strony, kobiety, mimo większej potrzeby afiliacji, częściej wybierają samodzielne życie, gdyż w porównaniu z mężczyznami bardziej cenią sobie indywidualny sukces i niezależność (Żurek 2005).

4. Poszukiwanie i wybór partnera życiowego w kontekście współczesnych przemian społeczno-obyczajowych

Powstanie więzi między ludźmi, która cechuje się długotrwałością oraz różnym stopniem seksualnej wyłączności, uznaje się za jedno z najważniejszych wydarzeń w ewolucji społecznej człowieka (Washburn, Lancaster 1968, za: Smuts 2002), które odróżnia go od innych naczelnych (Rodseth i in. 1991, za: ibidem). Kształtowanie się więzi między ludźmi jest więc uwarunkowane biologicznie i ewolucyjnie, społeczno-kulturowo, demograficznie, ale także osobistymi decyzjami (Kotlarska-Michalska 1994; Welon i in. 1999).

Zmieniające się warunki historyczne i społeczno-kulturowe modyfikują formy współżycia ludzi, również życia małżeńskiego i rodzinnego (Tyszkowa 1990). Wyrazem przeobrażeń w tej sferze jest współcześnie swobodny dobór partnerski (Rostowski 1987; Strzelecki 1993). W społeczeństwie klasowym XIX wieku miał on charakter zamknięty społecznie (istotne były takie kryteria, jak miejsce w hierarchii społecznej, majątek, dobór wewnątrz własnej klasy/warstwy/grupy społecznej) i był w znacznej mierze zależny od decyzji rodziców (Strzelecki 1993). O ile w poprzednich stuleciach małżeństwa zawierano na zasadzie umowy społecznej między dwiema rodzinami, zakładając, że miłość rozwinie się w trakcie wspólnego pożycia, to w XX wieku dokonała się wielka zmiana w sposobie wybierania obiektu miłości (Fromm 1997). W początkach XIX wieku zrodziło się przekonanie, że romantyczna miłość to nieodzowny element małżeństwa (Evans 2008) i zaczęła stanowić w naszym kręgu kulturowym jedyną i pełnoprawną jego podstawę (Rostowski 1987). Zdaniem Giddensa (2007), narodziny romantycznej miłości stały się punktem zwrotnym kształtowania się „czystej relacji”, opartej na równości płci i równowadze uczuciowej oraz „plastycznej seksualności”, bez nakazu reprodukcji. Zgoda na poszukiwanie miłości, jaką przyniósł XXI wiek, nadała nowy wymiar relacjom mężczyźni i kobiet (Evans 2008), dla których wyjście z domu było dawniej utożsamiane z zamążpójściem, a obecnie oznacza rozpoczęcie własnego życia, niekoniecznie u boku męża (Giddens 2007). Młodzi ludzie już nie poznają się za sprawą rodziców/sąsiadów/swatów, ale poza ich kontrolą: w szkole, pracy lub podczas spotkań towarzyskich (Strzelecki 1993; Łaciak 2005). W dobie wzmożonej mobilności ludzie mają więcej możliwości i sposobów poznawania większej liczby osób (Braun-Gałkowska 2008), np. poprzez biura matrymonialne czy portale internetowe (Łaciak 2005). Przekraczanie barier geograficznych i przestrzennych, jak ma to

miejsce w cyberprzestrzeni, oznacza większe prawdopodobieństwo spotkania odpowiedniego dla siebie partnera (Rostowski 1987).

Do przemian społeczno-obyczajowych socjologowie zaliczają też pojawienie się alternatywnych form życia małżeńskiego i rodzinnego, np. życia w pojedynkę (Slany 2006a; Paprzycka 2008; Ruszkiewicz 2008; Żurek 2008). Nie jest to zjawisko charakterystyczne jedynie dla współczesności, gdyż już w poprzednich epokach stanowiło element społecznej rzeczywistości (Giza-Poleszczuk 2005; Slany 2006a). Żurek (2008) uważa, że w społeczeństwach preindustrialnych stan bezżenny wiązał się z porzucaniem przez ludzi kolektywnej formy życia (eremicy, szamani, odmieńcy, wędrowcy), banicją lub ucieczką przed prześladowcami, a w epoce industrialnej, wraz z rozwojem zurbanizowanych i przemysłowych społeczeństw, z podejmowaniem przez ludzi decyzji o opuszczeniu domu rodzinnego i samotnym zamieszkiwaniu. W końcu XIX i w początkach XX wieku opóźnianie wejścia w związek małżeński i pozostawanie w stanie bezżennym było postrzegane jako konieczność w obliczu trudnych warunków ekonomicznych rodziny (Koropeczy-Cox 2005). Wiek XX przyniósł, zarówno w USA, krajach Europy Zachodniej, jak i w Polsce, wzrost liczby osób niezwiązanych z rodziną i pozostających w stanie wolnym. Na przykład w Wielkiej Brytanii i Walii w 2000 r. 28,5% populacji w wieku 15 lat i powyżej pozostawało w stanie wolnym, natomiast w 2002 r. osoby w wieku 16 lat i powyżej stanowiły już blisko 43% populacji (Zajicek, Koski 2003). W USA między 1970 a 1990 r. odsetek kobiet w wieku 18 lat i powyżej, które pozostawały samotne, wzrósł z 32 do 40%, a analogiczny odsetek mężczyzn – z 22 do 36% (*The Kearl's Guide to the Sociology*, 2003). Dane pochodzące z amerykańskiego spisu powszechnego z 1992 r. wskazują, że osoby, które nigdy nie wstąpią w związek małżeński, stanowią jedną z najszybciej rosnących pod względem liczebności grup w populacji osób dorosłych (Seccombe, Ishii-Kuntz 1994).

W Polsce, wraz z intensyfikacją zmian polityczno-gospodarczych po 1989 r. oraz napływem nowych wzorców społecznych i kulturowych (Duch-Krzyszczek, Titkow 2006), także odnotowuje się systematyczny wzrost liczby osób stanu wolnego, szczególnie w grupie młodych dorosłych. Z danych Narodowego Spisu Powszechnego Ludności z 2002 r. wynika, że o ile w 1988 r. na 100 osób w wieku 20-24 lata przypadało przeciętnie 48 panien i 77 kawalerów, o tyle w 2002 r. odpowiednio 71 i 87. W grupie osób w wieku 25-29 lat odsetek kawalerów zwiększył się w tych latach z 34 do 47%, a panien – z 16 do 29% (Raport Rządowej Rady Ludnościowej, 2004). W porównaniu z innymi krajami Europy⁶ wciąż pozostajemy jednak społeczeństwem, w którym względnie dużo osób w wieku 18-65 lat pozostaje w związkach małżeńskich

⁶ W Sondażu Europejskim z 2004 r. oprócz Polaków wzięli udział obywatele: Austrii, Belgii, Czech, Danii, Estonii, Finlandii, Grecji, Luksemburga, Hiszpanii, Niemiec, Norwegii, Portugalii, Słowenii, Szwajcarii, Szwecji i Wielkiej Brytanii.

(63,9%), a panny i kawalerowie wiążąc się z kimś, rzadko decydują się na życie w nieformalnych związkach (Duch-Krzystoszek, Titkow 2006).

Spadek częstości zawierania małżeństw oraz wzrost liczby panien i kawalerów, na który wskazują dane demograficzne, nie jest jednoznaczny z brakiem partnera życiowego (Williams, Nida 2005), tym bardziej że różnorodność alternatywnych form życia małżeńskiego i rodzinnego stwarza możliwość gratyfikacji potrzeby intymności nie tylko w małżeństwie, ale również w związkach nieformalnych (Turner, Helms 1999). Raporty demografów, w których rodzinę utożsamia się z gospodarstwem domowym, tj. grupą osób wspólnie zamieszkujących i łączących swe źródła utrzymania (Szukalski 2004), nie pozwalają na dokładne oszacowanie, ile spośród osób, które określa się mianem bezżennych, stanowią młodzi dorośli nieposiadający partnera i niebędący w związkach niezalegalizowanych (Williams, Nida 2005; Gajda 1987). W opracowaniach poświęconych życiu w pojedynkę, określanemu także mianem *singlostwa* (Czernecka 2008; Paprzycka 2008; Ruszkiewicz 2008; Żurek 2008), stanem bezżenności (Braun-Gałkowska 1989; Tymicki 2001) czy samotności (Gajda 1987), niejasną kwestią pozostaje terminologia oraz kryteria definicyjne życia w pojedynkę. W USA i krajach zachodnich pojęcie *singla* ma status pojęcia naukowego i jest stosowane w dwóch znaczeniach: z punktu widzenia prawa *singlem* jest osoba dorosła, która nie pozostaje w zalegalizowanym związku małżeńskim, natomiast w społecznym rozumieniu jest nim osoba dorosła, która nie jest w żadnym poważnym związku z osobą płci przeciwnej (DePaulo, Morris 2005). Niektórzy badacze (np. Clark, Graham 2005) wyrażają jednak wątpliwości co do użyteczności pojęcia *singiel* w badaniach naukowych jako terminu, który nie uwzględnia heterogeniczności osób żyjących w pojedynkę ani nie określa, jakiego typu relacji (miłosnej, rówieśniczej, rodzicielskiej itd.) nie utrzymują te osoby. Osoby będące singlami definiują siebie w perspektywie społecznej. Na przykład w badaniach Darrington i in. (2005)⁷ z zastosowaniem wywiadów większość badanych definiowała *bycie singlem* jako stan bycia niezamężnym/nieżonatym, niezaangażowanym lub jako stan nieposiadania znaczącej osoby (np. „bycie singlem oznacza, że nie spotykasz się z kimś; kiedy zaczynasz się umawiać z kimś na randki, przestajesz być singlem”) (ibidem, s. 650). Innymi słowy, kiedy dana osoba zaczyna angażować się w jakąś relację, chodzić na randki lub wstępować w związek małżeński, w odczuciu ludzi jej stan bycia singlem się kończy. Odpowiedzi młodych ludzi pytanych o to, jak określiliby siebie w sytuacji braku partnera życiowego, uzyskane w wyniku badań własnych z zastosowaniem wywiadów narracyj-

⁷ Badania z udziałem 24 singli (10 mężczyzn i 14 kobiet w wieku 21-25 lat) dotyczyły zjawiska singlostwa wśród młodych mormonów. Ich celem było poznanie sposobu, w jaki definiują oni bycie singlem w kulturze zorientowanej na małżeństwo, jak czują się, nie będąc w związku małżeńskim, oraz jaki wpływ na rozumienie życia w pojedynkę ma rodzina, przyjaciele i religia mormońska.

no-biograficznych, zawierały różne określenia. Najczęściej (25% spośród 36 uczestników) pojawiały się: „Jestem wolna/-y”, „Jestem sam/-a” (19%), „Nie mam chłopaka/dziewczyny” (14%); natomiast stwierdzenie „Jestem singlem” pojawiło się w wypowiedziach 19% badanych⁸.

Pojęcie singla w prawnym i społecznym znaczeniu przyjęło się wśród polskich socjologów i demografów, lecz nie zostało w pełni zaakceptowane na gruncie psychologii. Sadzę, że wynika to z dwóch kwestii. Po pierwsze, pojęciu *singiel* towarzyszy, głównie za sprawą mediów, wiele pejoratywnych skojarzeń⁹, które opierają się na uprzedzeniach oraz szablonowych cechach przypisywanych osobom samotnym, a zwłaszcza kobietom (Braun-Gałkowska 2008). Jak pisze Kocik (2002, za: Slany 2006a, s. 116), „staropanieństwo było nie tylko największym z możliwych nieszczęść, było także czymś jakby nieprzyzwoitym, wstydliwym i śmiesznym. Stara panna to ta, której nikt nie chciał, to osoba zbędna, nikomu niepotrzebna, a więc żyjąca jakby z łaski”. Ludzi niemających partnera traktuje się z dużą nieufnością, ocenia się jako odmiennych, przegranych, egoistycznych,

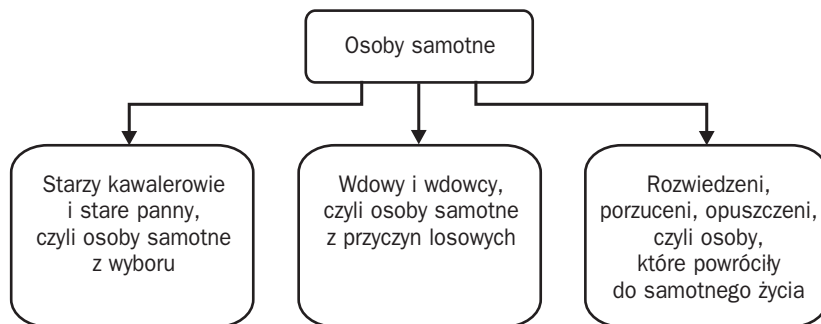
⁸ Pozostałe określenia to: „Jestem panną/kawalerem”, „Jestem poszukujący/-a”, „Jestem samotny”, „Jestem niesparowany”, „Jestem niezamężna”, „Jestem niezwiązana”.

⁹ W badaniach Slany (2001a) studenci zapytani o swój stosunek do życia bez partnera określali tę sytuację jako stan negatywny (76%) i będący wynikiem przeznaczenia (55%), porażkę życiową (39%), a także jako przejaw nieatrakcyjności danej osoby (15%); natomiast 24% respondentów wyraziło opinię, że pogodziłoby się z samotnością i uznało ją za ciekawą alternatywę życia (61%) oraz możliwość samorealizacji (39%). Amerykańskie badania prowadzone w latach 1957-1976 ujawniają, że bycie singlem w latach 50. XX wieku było uznawane za patologię, natomiast w latach 70. już jako sposób na osiągnięcie osobistego szczęścia (Johnston, Eklund 1984). Systematycznie rosnącej liczbie osób żyjących w pojedynkę z jednej strony towarzyszą pozytywne zmiany w zakresie ich społecznej percepcji, a z drugiej – wysoka ranga małżeństwa i rodziny w hierarchii wartości polskiej oraz amerykańskiej młodzieży i dorosłych sprawia, że osoby (szczególnie kobiety), które nie podążają tradycyjnie definiowaną ścieżką rozwoju, są narażone na ryzyko negatywnych ocen (Tymicki 2001; DePaulo, Morris 2005). Konsekwencją stereotypu głoszącego, że małżeństwo i macierzyństwo to główne obszary aktywności kobiet, jest doświadczany przez nie nacisk, by wychodziły za mąż, nawet jeśli nie są do tego gotowe, oraz przeświadczenie, że kobiety, które są niezamężne, cierpią z powodu zaburzeń osobowości, doświadczają frustracji życiowej i zaburzeń psychicznych (Baker 1968). Przekonania te nie znajdują potwierdzenia w badaniach, które ujawniają, że osoby niezamężne mają pozytywną postawę wobec swej sytuacji życiowej i doświadczają satysfakcji życiowej (ibidem; DePaulo, Morris 2005). Amerykańskie (por. DePaulo, Morris 2005) i polskie (por. Braun-Gałkowska 1989, 2008) prace badawcze pokazują wyraźnie, że stan cywilny nie ma znaczenia dla poczucia zadowolenia z życia, lecz jego indywidualna ocena. Badania Braun-Gałkowskiej (1989, 2008) wskazują, że różnice między zadowolonymi a niezadowolonymi kobietami niezamężnymi dotyczą nie tego, czy mieszkają one same, z rodzicami, rodzeństwem bądź tego, czy pracują zawodowo, ale stopnia ich religijności oraz zaangażowania społecznego (np. w formie opieki nad chorymi członkami rodziny lub osobami spoza rodziny, pomocy osobom w starszym wieku, opieki nad dziećmi). Jakość życia w pojedynkę jest także zależna od jego przyczyn – większa niezależność i możliwości rozwoju osobistego wiążą się np. ze stałością tego stanu niż samotnością po rozwodzie lub śmierci małżonka (Boyd, Bee 2008). Istotne jest również posiadanie przyjaciół i poczucie bycia komuś potrzebnym (DePaulo, Morris 2005; Braun-Gałkowska 2008; Boyd, Bee 2008).

nieodpowiedzialnych, nieudolnych, niedojrzałych i nastawionych hedonistycznie (Johnston, Eklund 1984) lub jako bez trosk, pełnych pasji, prowadzących szalony tryb życia i korzystających z ekskluzywnych form rozrywki i rekreacji (Turner, Helms 1999). Na negatywne konotacje określenia *singiel* wskazywały także w badaniach Czerneckiej (2008) osoby nieposiadające partnera, dla których obraz życia w pojedynkę, lansowany w środkach masowego przekazu, ma charakter stereotypowy i jest daleki od ich prawdziwego życia. Potwierdzają to również wypowiedzi młodych dorosłych uczestniczących w przeprowadzonych przeze mnie wywiadach. 86% z nich (31 osób) stwierdziło, że „nie lubi określenia *singiel*”. Jedną z uczestniczek, 28-letnią kobietą, która nigdy nie miała partnera, tak mówi o swoich wyobrażeniach na temat singli:

To są ludzie, którzy żyją przede wszystkim w Warszawie. [...] Wiem, że nie, ale w gazecie tak piszą. Mają lat ok. 30. Wiem, że mi do tego daleko, dużo kasy, prowadzą lekkie, łatwe przyjemne życie z dużą ilością imprez, a ja haruję, nie mam pieniędzy i wychodzę raz na ruski rok.

Po drugie, trudności w zakresie precyzyjnego zdefiniowania, kim jest osoba żyjąca w pojedynkę, wynikają ze znacznej heterogeniczności tej grupy (por. Stein 1981, za: Stein 2008; Johnston, Eklund 1984; DePaulo, Morris 2005; Żurek 2008), wśród których wyróżnia się następujące subkategorie: osoby nigdy niezamężne/nieżonate (*never-married*), osoby rozwiedzione (*divorced*) i osoby owdowiałe (*widowed*). Podobne kategorie osób samotnych z uwagi na stan cywilny wyróżnia Gajda (1987)¹⁰.



Rys. 1. Kategorie osób samotnych z uwagi na stan cywilny

Źródło: opracowanie własne na podstawie Gajda (1987).

Przyczyny życia w pojedynkę osób należących do drugiej i trzeciej kategorii zdają się wynikać z ich aktualnego stanu cywilnego, a znaczny stopień zróżnicowania przyczyn jest charakterystyczny dla osób tworzących pierwszą kategorię. W jej obrębie Gajda wymienia następujące powody braku partnera:

¹⁰ Zwraca on jednak uwagę, że przyjęte kryteria nie mają charakteru ostrego i rozłącznego z uwagi na złożoność przyczyn samotności.

- zawód miłośny i towarzyszący mu dramat osobisty oraz lęk przed następnym rozczarowaniem,
- brak człowieka, który spełniałby oczekiwania danej osoby,
- wychowanie w rygorystycznym moralnym, który utrudnia inicjowanie bliskich relacji,
- nadmierne liczenie się z wolą rodziców,
- zbyt wysokie wymagania stawiane kandydatowi na współmałżonka.

Gajda podkreśla, że tylko niektóre osoby świadomie dokonały wyboru swego stanu, traktując go „jako oddanie się w służbie Bogu”, poświęcenie się nauce, oddanie się pasji artystycznej, przy jednoczesnym zaniedbaniu spraw osobistych (ibidem, s. 68).

Nie tylko status cywilny różnicuje ludzi nieposiadających partnera, ale także orientacja seksualna, wiek, poziom wykształcenia, wysokość dochodów, miejsce zamieszkania (i jego organizacja, tj. mieszkanie samemu lub z kimś) oraz posiadanie lub nie dzieci. Według Steina (1981 za: Stein 2008), wśród singli odnajdujemy zarówno młodych dorosłych oraz osoby w późnej dorosłości, które mają za sobą doświadczenie małżeństwa, jak i takich, którzy nigdy nie byli w związku małżeńskim. Część z nich legitymuje się wyższym wykształceniem, posiada wysokie dochody i własne mieszkanie, inni natomiast muszą radzić sobie z trudnościami finansowymi¹¹. Ta krótka charakterystyka osób nieposiadających partnera życiowego odsłania ich ogromne zróżnicowanie, będące zaprzeczeniem ich medialnego wizerunku – osób, które „swoją niezależność i pojedynczość celebrują w wykwintej oprawie własnego domu” (Kawula 2005, s. 49), które postrzega się jako „narcystycznych, egocentrycznych, egoistycznych, skłonnych zrezygnować z rodziny na rzecz kariery i swoich przyjemności” (Czernecka 2008, s. 119) czy jako wykształcone, mające dobrą pozycję zawodową, wolne kobiety (*single professional women*) (Grzeszczyk 2005). Nie jest też prawdą powszechne przekonanie o samotności singli, którzy, jak pokazują badania, utrzymują przez całe życie bliskie więzi z rodzeństwem, siostrzenicami i bratankami (Lewis 1998; DePaulo, Morris 2005; Boyd, Bee 2008), a wielu z nich mieszka ze swoimi rodzicami, przyjaciółmi lub żyje w konkubinacie (Turner, Helms 1999).

Podsumowanie

Wśród wielu obszarów psychospołecznej aktywności młodych dorosłych szczególne miejsce zajmuje aktywność ukierunkowana na poszukiwanie i wybór partnera życiowego. Młodzi dorośli muszą także w tej sferze wykazać się przedsiębiorczością, to znaczy określonymi cechami i umiejętnościami (Brze-

¹¹ Chasteen (1994) wskazuje np. na ekonomiczne problemy kobiet żyjących w pojedynkę związane ze zdobyciem mieszkania oraz przeciążeniem pracą.

zińska 2008), by znaleźć partnera, który będzie dla nich stanowić główną figurę przywiązania – osobę znaczącą, wyróżnioną spośród wielu spotkanych, z którą łączyć ich będzie więź emocjonalna zbudowana na bliskości i zaufaniu, i której częsta obecność pozwoli na zaspokojenie ważnych potrzeb: bliskości, bezpieczeństwa, wsparcia i opieki (Brzezińska 2005). Obecnie tradycyjne zadania rozwojowe w sferze życia małżeńskiego i rodzinnego są w mniejszym stopniu definiowane przez społeczeństwo i słabiej przypisane do określonego wieku (Bangerter i in. 2001). Możliwość realizowania różnych ścieżek rozwoju sprawia, że okres wczesnej dorosłości cechuje się znacznym stopniem indywidualizowania (Brzezińska 2002), a decyzje dotyczące kariery zawodowej i życia osobistego coraz częściej nabierają tymczasowego i odwracalnego charakteru (Oechsle, Geissler 2003). Nie można więc zakładać, że osoba, która aktualnie jest w związku małżeńskim, pozostanie w nim do końca życia, a ta, która nie ma partnera, nie znajdzie go w bliższej lub dalszej perspektywie czasowej. Można mówić o subiektywnym poczuciu punktualności zdarzeń życiowych, które wyraża się w przekonaniu, że pewne zdarzenia mają miejsce wtedy, kiedy powinny nastąpić i kiedy się ich spodziewamy (Brzezińska, Janiszewska-Rain 2005). Obserwacje życia innych ludzi mogą rodzić u osób nieposiadających partnera poczucie, że w ich życiu dzieje się coś, co jest tylko ich udziałem, a spotkanie partnera/małżonka może zdarzyć się później niż w życiu innych ludzi. Potwierdzają to zarówno badania Donnelly i in. (2001), których uczestnicy mówili o poczuciu pozostawania w tyle za osobami w ich wieku (*being off time*), jak i badania własne z zastosowaniem wywiadów. Jedna z ich uczestniczek, 24-letnia kobieta, która nigdy nie miała partnera, tak opowiada o tym doświadczeniu:

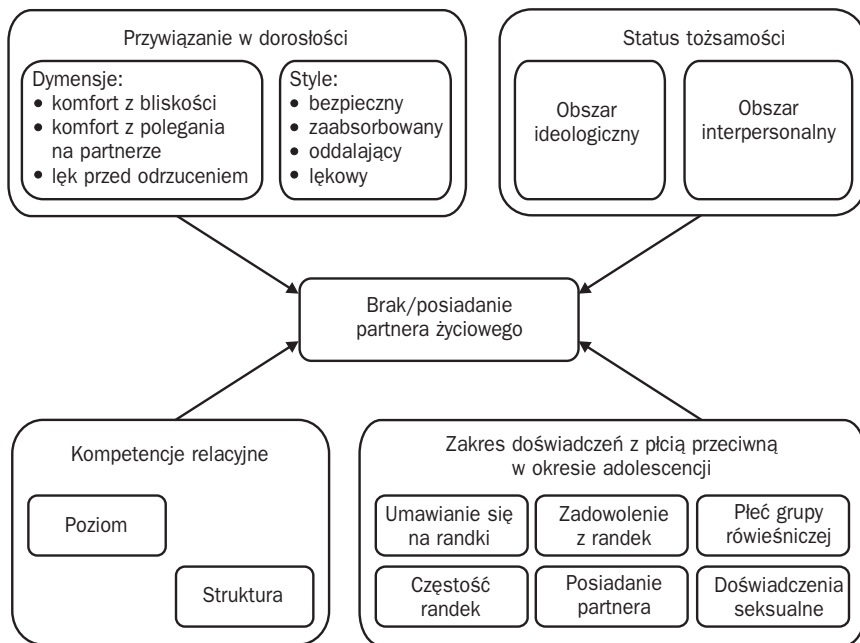
[...] spoglądając na mój wiek, spoglądając na inne znajome, które są już mężatkami czy mają stałego partnera od kilku miesięcy czy lat, to trochę czuję się taka niedowartościowana [...], nie jest to przyjemna sytuacja, przynajmniej dla mnie, i nie czuję się z tym zbyt dobrze.

ROZDZIAŁ II

UWARUNKOWANIA BRAKU PARTNERA ŻYCIOWEGO

Wprowadzenie

Zdecydowana większość (ok. 80%) młodych ludzi, zarówno kobiet, jak i mężczyzn, pragnie zawrzeć związek małżeński oraz mieć udane życie małżeńskie i rodzinne (Rostowski 2009). W świetle tych obserwacji istotne jest odkrycie uwarunkowań życia w pojedynkę w grupie osób, które wyrażają chęć znalezienia partnera życiowego/małżonka. Prezentowane ustalenia teoretyczne i empiryczne wyraźnie ukazują, że uwarunkowania te mają złożony charakter i trudno podać wyczerpującą listę czynników, których obecność determinowałaby posiadanie bądź brak partnera życiowego. Wynika to z tego, że wybór partnera i dobór małżeński to nie tylko ważne wydarzenie w życiu każdego człowieka, ale także proces społeczny warunkowany czynnikami o charakterze emocjonalno-psychologicznym, seksualnym, ekonomicznym i społecznym (Michalska-Kotlarska 1994). Uzasadnione są więc socjologiczne i demograficzne badania w tym obszarze, odwołujące się do opinii publicznej, danych demograficznych czy historii społecznej (Koropeczyj-Cox 2005). Jednak wobec niewielkiej liczby opracowań poruszających tę problematykę ważnym zadaniem wydaje się podjęcie prac badających psychologiczne uwarunkowania braku partnera życiowego. Ich celem nie jest, co podkreślają także Clark i Graham (2005), stworzenie nowej subdyscypliny, lecz osadzenie ich w nurcie badań dotyczących bliskich związków oraz intra- i interpersonalnego funkcjonowania człowieka. Przyjmując to stanowisko, przedmiotem badań własnych uczyniłam analizę związku między uwarunkowaniami o charakterze cech jednostkowych a tym, czy osoba ma, czy nie ma aktualnie partnera życiowego. Spośród wielu czynników wybrałam cztery, które na podstawie przeglądu znaczących koncepcji rozwoju człowieka w cyklu życia i dotychczasowych badań wydają się być istotnie powiązane z brakiem partnera życiowego.



Rys. 2. Wybrane uwarunkowania braku/posiadania partnera życiowego

Źródło: opracowanie własne.

Poza wskazaniem najważniejszych teoretycznych i empirycznych ustaleń dotyczących uwarunkowań braku partnera życiowego oraz próbą określenia związków między czterema wybranymi czynnikami a życiem w pojedynkę, ważnym celem badawczym jest poszukiwanie wzajemnych powiązań między zmiennymi ujętymi na rys. 2. Analiza i badanie niezależnie od siebie tych obszarów nie pozwala na wyjaśnienie mechanizmu i dynamiki zjawiska życia w pojedynkę. Przyjęty jednak model badań korelacyjnych uniemożliwił poznanie mechanizmu „stawania się osobą nieposiadającą partnera”. Przywiązanie i tożsamość, kształtujące się od wczesnych lat życia, mogą stanowić charakterystyczne dla jednostki właściwości, które określają jej kontakty z grupą rówieśniczą. W jej obrębie zdobywa ona z kolei doświadczenia z płcią przeciwną oraz kompetencje w zakresie nawiązywania i podtrzymywania bliskich relacji. Z drugiej jednak strony prawdopodobne jest też, że doświadczenia z okresu dorastania zwrótnie oddziałują na zachowania przywiązaniowe i tożsamość. W efekcie osoba wkracza w okres wczesnej dorosłości, nie mając lub mając pewne doświadczenia w sferze miłosnych relacji w adolescencji oraz cechując się określonym stylem przywiązania i statusem tożsamości. Pytanie o wzajemne powiązania między tymi czynnikami oraz o mechanizm „stawania się osobą żyjącą w pojedynkę” pozostaje więc nadal otwarte i wymaga dalszych badań.

1. Uwarunkowania braku partnera życiowego w świetle literatury przedmiotu

Socjologowie wiążą upowszechnienie życia w pojedynkę ze zmianami społecznymi wywołanymi przez:

- drugie przejście demograficzne (Slany 2001b), obejmujące m.in. przejście od rodziny dużej do rodziny małej,
- przeobrażenia w tradycyjnych rolach kobiet i mężczyzn (Duch-Krzystoszek 1998),
- przemiany w sferze wartości, wzorców oraz norm, wśród których ważne miejsce zajmują dziś autonomia, kierowanie własnym losem, poleganie na sobie i prywatność (ibidem; Żurek 2006, 2008),
- tzw. syndrom opóźniania (Slany 2006b), przejawiający się spadkiem intensywności zawierania małżeństw, występowaniem alternatywnych form życia (również życia w pojedynkę), odraczaniem zadań prokreacyjnych oraz wydłużaniem (nawet do 28. roku życia) edukacji, co podtrzymuje zależność dzieci od rodziców (ibidem).

Konsekwencją tego jest opóźnianie wejścia w dorosłość, rozumianą jako podjęcie pracy i stabilizowanie życia małżeńsko-rodzinnego (ibidem), oraz trudności w formowaniu cech istotnych z perspektywy realizowania dorosłych ról społecznych (Harwas-Napierała 2008). Przeobrażeniom życia społecznego towarzyszą także zmiany gospodarcze, które sprzyjają osiągnięciu niezależności ekonomiczno-mieszkaniowej (Żurek 2008). Małżeństwo i rodzina przestały być obecnie jedynym możliwym stylem życia, a coraz więcej osób, szczególnie młodych dorosłych, poszukując swobody i autonomii, decyduje się na opuszczenie domu rodzinnego i niepodejmowanie zobowiązań małżeńskich (Slany 2006a; Paprzycka 2008; Żurek 2008). Dla wielu kobiet większe znaczenie ma dążenie do uzyskania życiowej samodzielności poprzez zdobycie wykształcenia i pracy niż poszukiwanie partnera życiowego (Żurek 2006, 2008). Ponadto zmienia się postrzeganie instytucji małżeństwa, które nie jest już traktowane (głównie przez kobiety) jako sposób na stabilizację, ale jako źródło gratyfikacji potrzeby miłości i oparcia (Duch-Krzystoszek 1998; Ruszkiewicz 2008).

Socjologowie za główną przyczynę obniżania się liczby zawieranych małżeństw i wzrostu liczby osób stanu wolnego uznają więc trudności w godzeniu obowiązków związanych z pracą i życiem rodzinnym oraz brak odpowiednich warunków finansowych, mieszkaniowych i zawodowych koniecznych do stworzenia małżeństwa (Żurek 2008). W krajach Europy Zachodniej od mężczyzn oczekuje się osiągnięcia niezależności ekonomicznej, natomiast w przypadku kobiet często wiąże się to z odsuwaniem w czasie decyzji o podjęciu ról małżeńskich i rodzicielskich (Rostowski 2009). Na odraczanie decyzji związanych

ze stabilizacją w sferze rodziny wpływ mają także wysokie oczekiwania wobec małżeństwa (Żurek 2008), dysponowanie czasem na poszukiwanie odpowiedniego partnera (ibidem) oraz zbyt lub wyłącznie sfeminizowane/zmaskulinizowane środowisko pracy, które ogranicza dostęp do potencjalnych partnerów (Rostowski 2009). Na znaczenie tych czynników zwrócili również uwagę kobiety i mężczyźni w badaniach Grzeszczyk (2005), wskazując na trudności w pogodzeniu życia rodzinnego i zawodowego. Wzorzec ten może być jednak charakterystyczny tylko dla pewnej grupy osób żyjących w pojedynkę, tj. wykształconych i mających dobrą pozycję zawodową kobiet uczestniczących w tych badaniach. Według Kocik (2002, za: Ruszkiewicz 2008), w Polsce zaledwie 18% samotnych kobiet uważa, że nie żyje w stałym związku z uwagi na pracę (w przeciwieństwie do większości samotnych kobiet w krajach zachodnich), natomiast 27% sądzi, że nie ma partnera z powodu trudności w budowaniu trwałych relacji.

Demografowie, wyjaśniając zjawisko bezżenności, odwołują się m.in. do teorii doboru partnerskiego i ekonomicznego modelu rodziny, podkreślając, że rynek małżeński¹ rządzi się takimi samymi prawami² jak inne rynki ekonomiczne – na rynku małżeńskim dochodzi bowiem do „wyceny” uczestników w zależności od posiadanych przez nich cech (Tymicki 2001). Konsekwencją tego jest to, że osoby, na które nie ma „popytu” na rynku małżeńskim, pozostają w stanie bezżennym. Zwłaszcza kobiety pochodzące z najwyższych warstw społecznych i mężczyźni znajdujący się najniżej w hierarchii społecznej są bardziej niż inni zagrożeni bezżennością (ibidem). Tendencję tę zauważono już ponad 40 lat temu (por. Carter, Glick 1970, za: Spreitzer, Riley 1974). Badania ujawniają szczególnie silny związek między wyższym wykształceniem a życiem w pojedynkę u kobiet. Wzorzec ten można interpretować następująco (ibidem):

¹ Badacze wskazują na analogię między poszukiwaniem partnera a poszukiwaniem pracy. Podobnie jak ludzie poszukujący pracy, którzy mają pewne oczekiwania i przeznaczają określony czas na jej znalezienie, tak i uczestnicy rynku matrymonialnego mają preferencje co do cech pożądanego partnera i wyznaczają sobie czas na jego poszukiwanie (Tymicki 2001). Demografowie podkreślają, że choć proces wchodzenia w związki małżeńskie ma charakter ciągły i trudno ustalić wiek, po przekroczeniu którego zawarcie małżeństwa nie jest możliwe, to zdecydowana większość osób do 35. roku życia zawiera małżeństwo, natomiast powyżej tego wieku – jedynie 5% kawalerów i 2% panien rocznie (ibidem).

² Na funkcjonowanie na rynku małżeńskim mają wpływ indywidualne przekonania na temat formy i celu zachowań matrymonialnych. Jeśli dana osoba uważa, że miłość stanowi tajemniczą siłę, która jest poza jej kontrolą (silny element fatalizmu), to nie będzie skłonna podejmować działań mających na celu znalezienie partnera, zgodnie z przeświadczeniem, że miłość sama pojawi się w jej życiu (Adelman, Ahuvia 1991). Racjonalna teoria wymiany i rynku małżeńskiego zakłada natomiast konieczność promowania własnej osoby, a zatem prezentowania proaktywnej, a nie biernej postawy w tej sferze (ibidem). Co ciekawe, osoby, które prezentują aktywną postawę i np. korzystają z usług biur matrymonialnych, są postrzegane jako w pewien sposób upośledzone przez los lub niezaradne (Łobodzińska 1963).

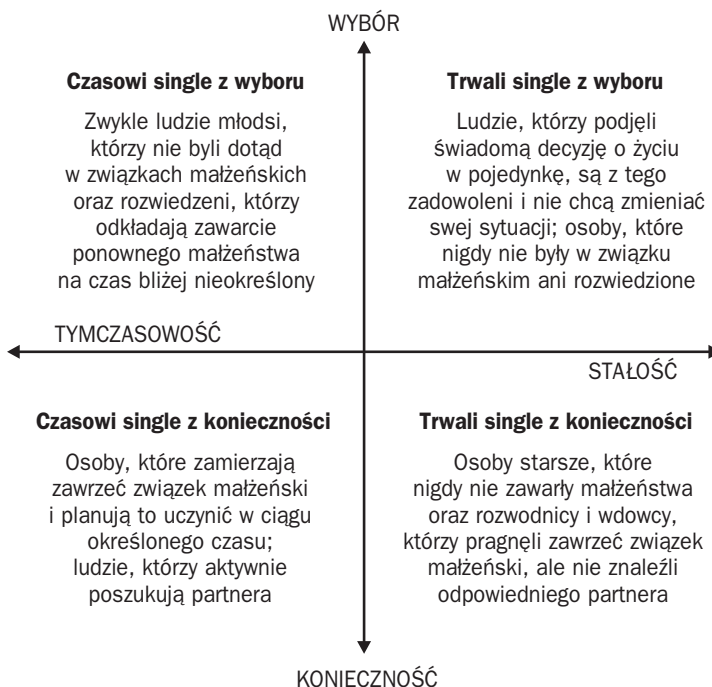
– kobiety o wyższym statusie w porównaniu z mężczyznami o wyższym statusie silniej odczuwają presję, by nie wychodzić za mężczyzn o niższym od nich statusie społecznym,

– kobiety mają wysokie osiągnięcia zawodowe dzięki temu, że nie mają partnera (swą energię inwestują w karierę zawodową, a nie w związek),

– kobiety o wysokiej pozycji społecznej i zawodowej spotykają się z odrzuceniem ze strony mężczyzn, którzy preferują kulturowo uwarunkowany wzorzec męskiej dominacji (hipoteza selektywności rynku małżeńskiego).

Badania amerykańskie ujawniają trzy zasadnicze przyczyny życia w pojedynkę: osobisty wybór, okoliczności zewnętrzne i osobiste deficyty (Darrington i in. 2005). Najszerzej dyskutowanym zagadnieniem w pracach dotyczących przyczyn życia w pojedynkę jest jego wybór vs. przymus. O ile część osób wybiera życie w pojedynkę, w tym stan duchowny, i nikt tego nie kwestionuje (Braun-Gałkowska 1989), o tyle w przypadku pozostałych osób formułuje się wiele twierdzeń na temat uwarunkowań ich życiowej sytuacji.

Stein (1981, za: Stein 2008) w swej typologii bierze pod uwagę dwa zasadnicze wymiary: wybór vs. przymus oraz stan przejściowy vs. stan trwały. Są one podstawą wyróżnienia czterech grup singli.

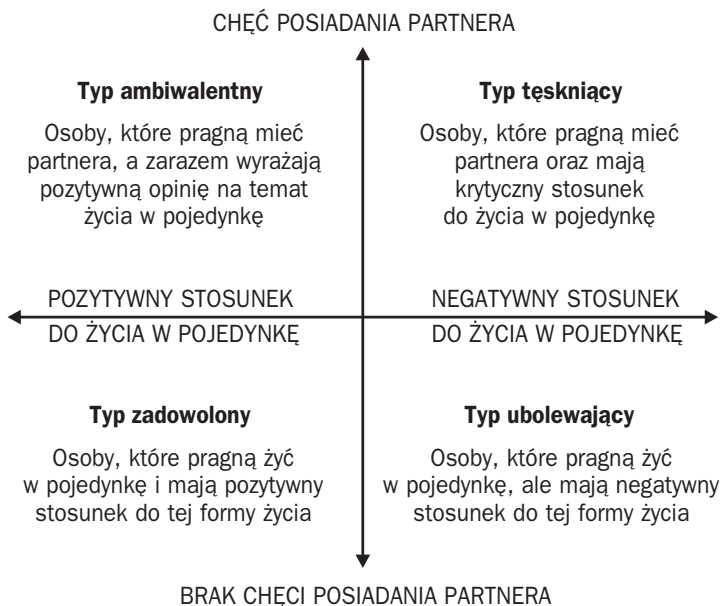


Rys. 3. Typologia singli w ujęciu Steina

Źródło: opracowanie własne na podstawie Stein (1981, za: Stein 2008, ss. 145-147).

Przynależność do poszczególnych typów nie ma charakteru stałego i może zmieniać się w zależności od indywidualnego przebiegu życia, preferencji oraz etapu życia, na którym w danym momencie znajduje się jednostka (ibidem).

Odmianą typologię osób nieposiadających partnera, bazującą na dwóch innych kryteriach: chęć vs. brak chęci posiadania partnera i stosunek do życia w pojedynkę, zaproponował Hoorn (1999, za: Slany 2006a).



Rys. 4. Typologia singli w ujęciu Hoorna

Źródło: opracowanie własne na podstawie Hoorn (1999, za: Slany 2006a, s. 122).

Obie typologie, a w szczególności typologia Steina, podkreślają znaczenie osobistej decyzji lub jej braku co do życia w pojedynkę. Podobnie definiowane przez socjologów (por. Slany 2006a; Paprzycka 2008; Ruszkiewicz 2008; Żurek 2006, 2008) życia w pojedynkę jako alternatywnej formy małżeństwa i rodziny oraz nierodzinnego stylu życia sugeruje, że osoby te dokonują wyboru między dwiema dostępnymi dla nich alternatywami: małżeństwem i rodziną (styl rodzinny) a brakiem partnera (styl nierodzinny). Pojęcie stylu życia odnosi się do sytuacji, w których istnieje przynajmniej minimalna możliwość wyboru, to znaczy występują jakieś alternatywne zachowania (Siciński 1985). W pewnych przypadkach można z pewnością mówić o świadomym i dobrowolnym wyborze życia w pojedynkę z powodu poświęcenia się jakiejś idei, nauce, sztuce (Gajda 1987; Braun-Gałkowska 1989).

W większości przypadków jednak, głównie kobiet, wybór ten jest raczej częściowy, ponieważ na ogół planują one małżeństwo, lecz z różnych przyczyn

(np. śmierci ukochanej osoby, porzucenia, nieodwzajemnionej miłości, niekorzystnego układu rodzinnego, przebywania w środowisku, w którym trudno znaleźć odpowiednich kandydatów na współmałżonka) nie zawsze im się to udaje (ibidem; 2008). Według Braun-Gałkowskiej (2008), na świecie jest wielu ludzi samotnych z wyboru lub z konieczności, ale też wielu takich, którzy nie mają partnera z powodu egoistycznego nastawienia do życia, chęci samo-realizacji, wygody, niechęci do przyjmowania odpowiedzialności za innych, oraz takich, którzy swój czas i energię wolą zainwestować w pracę i karierę zawodową. Wybór w tej sferze nie zawsze ma zatem charakter zero-jedynkowy, na co wskazują Reynolds i in. (2004, 2007). Ich zdaniem, przynależność do jednej z grup (singiel z wyboru vs. singiel z konieczności) jest bardziej płynna niż sztywna. Można mówić o dwóch aspektach tej płynności. Pierwszy z nich wiąże się z przechodzeniem osób z jednej kategorii do drugiej, jak w przypadku przeciwnika idei małżeństwa (singiel z wyboru), który w pewnym momencie życia z jakichś powodów zmienia swą pierwotną postawę i zaczyna poszukiwać partnera, a gdy mu się to nie udaje przez dłuższy czas, staje się singlem z konieczności (ibidem). Drugi aspekt dotyczy jednostkowego rozumienia tego, co jest wyborem, a co przymusem. Potwierdzają to także badania własne z zastosowaniem wywiadów, których uczestnicy, podobnie jak w badaniach cytowanych autorów i w badaniach Darrington i in. (2005), mieli ambiwalentny stosunek do życia w pojedynkę i często nie potrafili ocenić, na ile życie w pojedynkę jest decyzją zależną od nich („Tak, jestem singlem z wyboru, ponieważ nie spotkałam/-em nikogo, kogo chciałabym/-abym poślubić”), a na ile niezależną („Nie, nie jestem singlem z wyboru, ponieważ nie spotkałam/-em nikogo, kogo chciałabym/-abym poślubić”).

Drugą grupę przyczyn, którą wyodrębniono w badaniach Darrington i in. (2005) oraz w badaniach Austrom i Hanel (1985, za: ibidem), stanowią okoliczności zewnętrzne, wśród których najczęściej wymieniane jest niespotkanie właściwej osoby. Potwierdzają to także polskie badania (w tym własne), w których kobiety i mężczyźni wskazują na brak odpowiedniego partnera, z którym mogliby zawrzeć związek małżeński lub żyć w związku nieformalnym (Słany 2006a; Paprzycka 2008; Żurek 2008).

Trzecią grupę stanowią osobiste deficyty, do których osoby żyjące w pojedynkę zaliczają np. zbyt dużą nieśmiałość bądź poczucie własnej nieatrakcyjności fizycznej lub społecznej (Darrington i in. 2005). Podobnie w badaniach Donnelly i in. (2001) nad brakiem partnera seksualnego, 89% mężczyzn i 77% kobiet jako barierę w nawiązywaniu i utrzymywaniu relacji wymieniało nieśmiałość. Może ona stanowić przeszkodę w normalnym funkcjonowaniu społecznym i wiązać się z wycofywaniem z kontaktów interpersonalnych oraz trudnościami w nawiązywaniu i podtrzymywaniu kontaktów społecznych (Harwas-Napierała 1995). Gajda (1987) wskazuje, że niewielka liczba osób poszukuje przy-

czyn braku partnera w sobie, tj. w cechach swojego charakteru, atrakcyjności fizycznej, kompleksach czy nieumiejętności inicjowania bliższych kontaktów. Można to wyjaśnić w kategoriach atrybucji dokonywanych przez ludzi i tendencji do przeceniania roli czynników wewnętrznych i niedoceniaenia roli sytuacji (Aronson i in. 1997). Różnica między aktorem a obserwatorem w zakresie postrzegania zachowań ujawnia się, jak widać, także w odniesieniu do osób żyjących w pojedynkę, które wyjaśniają jego przyczyny, odwołując się do czynników zewnętrznych, np. niespotkania właściwego mężczyzny/kobiety, natomiast osoby będące w związkach powodów szukają w cechach, postawach i zachowaniach osoby niezamężnej/nieżonatej, np. jej nieśmiałości lub wysokich wymaganiach wobec potencjalnych partnerów. Tendencję tę potwierdzają badania Grzeszczyk (2005), w których kobiety będące w związkach małżeńskich, wypowiadające się na temat przyczyn życia w pojedynkę, wskazywały na egoizm niezamężnych kobiet oraz brak umiejętności uwodzenia mężczyzn.

2. Wybrane obszary poszukiwań uwarunkowań braku partnera życiowego – propozycja własna

2.1. Style przywiązania w okresie dorosłości

Hazan i Shaver (1987) jako pierwsi odnieśli teorię przywiązania do badań nad romantycznymi relacjami w okresie adolescencji i dorosłości. Konkretyzując pojęcie przywiązania i opracowując proste narzędzie typu *self-report*³ do jego pomiaru, zidentyfikowali trzy prototypowe wzorce przywiązania u dorosłych⁴, korespondujące z trzema stylami przywiązania (bezpieczny, unikający, ambiwalentny) zaobserwowanymi przez Ainsworth i in. u niemowląt. Zgodnie z sugestią Bowlbiego, u kobiet i mężczyzn w równej mierze mogą kształtować się bezpieczne i pozabezpieczne modele operacyjne (Searle, Meara 1999). Potwierdzają to zarówno badania nad przywiązaniem w relacji niemowlę – opiekun oraz nad przywiązaniem w dorosłości (por. Shaver, Clark 1994; Gallo i in. 2003).

³ Choć podstawą wielu badań nad dorosłym przywiązaniem jest ujęcie kategorialne, wywodzące się z klasyfikacji przywiązania w niemowlęctwie, większość narzędzi typu *self-report* opiera się na modelu dymensjonalnym (Stein i in. 2002), a ostatnie badania ujawniają, że model dymensjonalny, a nie kategorialny lepiej odzwierciedla naturę przywiązania w dorosłości (Gallo i in. 2003).

⁴ Rozkład trzech stylów przywiązania przedstawiał się następująco: 55% osób – styl bezpieczny, 25% osób – styl unikający i 20% osób – styl lękowo-ambivalentny (Hazan, Shaver 1987). Podobne wyniki uzyskano w kolejnych badaniach, np. Searle i Meara (1999) podają, iż 40% badanych oceniło siebie jako bezpiecznie przywiązanych, 19% jako zaabsorbowanych, 24% jako lękowych i 17% jako oddalających. Rozkład trzech stylów przywiązania w badaniach z udziałem dorosłych jest podobny do częstości występowania trzech wzorców przywiązania w badaniach niemowląt: bezpieczne – 62%, unikające – 23%, lękowe-ambivalentne – 15% (ibidem).

Trzy wzorce przywiązania zidentyfikowane przez Hazan i Shavera (1987) zostały w następnych badaniach nad romantycznymi relacjami w dorosłości wzbogacone przez Bartholomew i Horowitza (1991) o dwa typy unikającego stylu przywiązania:

- lękowo-unikający – związany z unikaniem bliskich relacji z powodu lęku przed zranieniem lub odrzuceniem,
- oddalająco-unikający, w którym nieangażowanie się w intymne związki i utrzymywanie poczucia niezależności i odporności na zranienia interpretowane jest jako przejaw ochrony przed rozczarowaniem.

Zaproponowana przez Bartholomew i Horowitza klasyfikacja stylów przywiązania bazuje na treściowej zawartości wewnętrznych modeli operacyjnych, w obrębie których Bowlby wyróżnił reprezentacje siebie (*self*) i innych (*others*) jako pozytywnych lub negatywnych. Reprezentacje te można także interpretować jako dwie dymensje leżące u podstaw czterech wzorców przywiązania:

- dymensja *LĘK* jako pozytywny vs. negatywny model siebie,
- dymensja *UNIKANIE* jako pozytywny vs. negatywny model innych.

Model siebie jest konceptualizowany jako dymensja lęku, na której osoby o bezpiecznym i oddalającym przywiązaniu zajmują relatywnie niski poziom (duża pewność siebie), a osoby o zaabsorbowanym i lękowym przywiązaniu – wysoki poziom, który łączy się z niską samooceną i lękiem przed porzuceniem lub odrzuceniem (Guerrero, Bachman 2006). Model innych jest z kolei pojmowany jako dymensja unikania, w obrębie której osoby o bezpiecznym i zaabsorbowanym przywiązaniu odczuwają komfort związany z intymnością i są pozytywnie nastawione do relacji, natomiast osobom o oddalającym i lękowym stylu przywiązania brakuje tego typu komfortu. Bezpieczny styl przywiązania charakteryzuje się pozytywnym obrazem siebie oraz innych i jest określany przez poczucie własnej wartości oraz przekonanie o akceptującym stosunku i responsywności ludzi. Zaabsorbowany styl przywiązania jest definiowany przez poczucie niskiej wartości (bycia niekochanym) i pozytywne postrzeganie innych. W efekcie konfiguracji tych właściwości osiągnięta jest samoakceptacja poprzez poszukiwanie aprobaty ze strony znaczących innych. Styl lękowo-unikający jest opisywany jako poczucie niskiej wartości własnej i oczekiwanie negatywnego (odrzucającego) nastawienia ze strony innych. Styl oddalająco-unikający wiąże się natomiast z pozytywnym obrazem siebie i negatywnymi oczekiwaniami co do responsywności innych.

Liczne badania⁵ nad parami małżeńskimi oraz parami umawiającymi się na randki wskazują, że jakość bliskich związków różni się u osób o odmiennych

⁵ Większość badań ma charakter poprzeczny, a zatem trudno określić, czy to styl przywiązania przyczynia się do odmiennej jakości bliskich relacji, czy też ją odzwierciedla (Collins i in. 2002). Potrzebne są badania prospektywne i longitudinalne, w których styl przywiązania nie byłby, jak dotychczas, badany już po ustanowieniu relacji (ibidem).

stylach przywiązania (Hazan, Shaver 1987; Torquati, Raffaelli 2004; Guerrero, Bachman 2006). Wiąże się to z tym, że ludzie o różnych stylach przywiązania, czyli „relatywnie spójnych i stabilnych wzorcach emocji oraz zachowań ujawniających się w bliskich relacjach” (Guerrero, Bachman 2006, s. 342), funkcjonują w nich zgodnie z tymi różnymi wzorcami emocji i zachowań (ibidem). Mówiąc o związkach między stylem przywiązania a funkcjonowaniem w bliskich relacjach, teoretycy wskazują na dwa ogólne mechanizmy (Collins i in. 2002). Pierwszy z nich obejmuje wpływ stylu przywiązania na percepcję społeczną, afektywne wzorce reakcji i zachowania interpersonalne. Styl przywiązania (poprzez wewnętrzne modele operacyjne) oddziałuje na potencjalne relacje, predysponując daną osobę do myślenia, odczuwania oraz zachowywania się w sposób, który ułatwia jej lub utrudnia nawiązywanie i utrzymywanie satysfakcjonujących relacji (ibidem). Drugi mechanizm to selekcja dotycząca otoczenia społecznego. Operacyjne modele przywiązania mogą wpływać na skłonność do wyboru takiego partnera romantycznego, który z racji swej osobowości lub stylu przywiązania, może być mniej lub bardziej podatny na pojawienie się określonych trudności w relacji (ibidem). Na przykład osoby o pozabezpiecznym przywiązaniu mogą angażować się w związki z partnerami, których osobowość zwiększa prawdopodobieństwo prezentowania dezadaptacyjnych stylów tworzenia relacji lub zachowań niekorzystnych dla relacji. Ludzie o unikającym przywiązaniu mogą z kolei wchodzić w związki z osobami, które nie udzielają emocjonalnego wsparcia. Obok wyboru pewnego typu środowiska ludzie sami mogą również tworzyć różne środowiska poprzez manifestowanie zachowań, które pociągają za sobą określone reakcje ze strony ich partnerów. Na przykład osoby o unikającym przywiązaniu mogą ograniczać stopień otwartości komunikacji, co może skłaniać ich partnerów do stawiania większych wymagań i krytycyzmu. Potwierdza to tendencję do preferowania osób o podobnym do swojego stylu przywiązania (Frazier i in. 1996).

Związek między stylem przywiązania a intymnymi relacjami ujawnia się w takich obszarach, jak satysfakcja z relacji, style miłości, samoodśnianie się, społeczne wsparcie i udzielanie opieki, zachowania seksualne, strategie rozwiązywania konfliktu oraz przemoc interpersonalna (Collins i in. 2002; Bookwalla 2003). Ludzie o różnych stylach przywiązania mają odmienne przekonania co do charakteru romantycznej miłości, dostępności i zaufania miłosnym partnerom, a także własnej wartości bycia kochanym. Dorośli o bezpiecznym przywiązaniu są bardziej zadowoleni ze swych intymnych relacji w porównaniu z osobami o pozabezpiecznym przywiązaniu (Shaver, Clark 1994). Mimo ustaleń dotyczących wpływu stylu przywiązania na różne aspekty intymnych relacji, niewiele przeprowadzono dotąd badań nad związkiem stylu przywiązania w dorosłości z byciem lub nie w relacji. Jak wskazuje Bookwalla (2003),

odwołując się do modelu dymensionalnego Bartholomew i Horowitz (1991), można oczekiwać, że osoby o lękowym stylu przywiązania, z powodu ogólnego braku zaufania do innych i odczuwanego dyskomfortu w intymnych relacjach, będą unikać zaangażowania. Podobnie osoby o oddalającym stylu przywiązania mogą chronić się przed rozczarowaniem związanym z byciem w związku. W badaniach Bookwalli (2003)⁶, po raz pierwszy poruszających tę problematykę, odnotowano, że lękowy styl przywiązania może stanowić silny czynnik ryzyka samotności, a chroniczna samotność wiąże się ze społecznym wycofaniem, brakiem zaufania do siebie i innych, niezadowolaniem z relacji. Opis ten jest spójny z opisem lękowego stylu przywiązania. Bookwalla uważa, że osoby, które można scharakteryzować w kategoriach lękowego stylu przywiązania, z większym prawdopodobieństwem należą do grupy singli i nie są związane z partnerem⁷ (ibidem).

2.2. Statusy tożsamości w obszarze ideologicznym i interpersonalnym w okresie wczesnej dorosłości

Skonsolidowana tożsamość, wyrażająca się „w uczuciu zadomowienia w swoim ciele, jak w domu, świadomości tego, dokąd się zmierza i wewnętrznej pewności antycypowanego rozpoznania przez tych, którzy się liczą” (Erikson 2004, s. 115), przygotowuje do intymności, tj. „zaangażowania się w konkretne związki i wspólnoty oraz rozwinięcia w sobie etycznej siły, by sprostać temu zaangażowaniu, nawet jeśli wymagać będzie ono znacznych poświęceń i kompromisów” (Erikson 1997, s. 275). Poczucie spójności, ciągłości i indywidualności własnej tożsamości stanowi podstawę, niezbędną dla osiągnięcia intymności z innymi, zaufania do siebie i do drugiej osoby (Smykowski 2006). Jeśli jednostka nie odnajdzie swej tożsamości i nie stanie się najpierw sobą (Erikson 2004), to w relacjach z innymi będzie przejawiać neurotyczne dążenie do zaspokojenia innej potrzeby niż potrzeba intymności (Witkowski 2000). Zdolność do intymności, dzielonej w związkach miłosnych, przyjacielskich oraz zawodowych, warunkuje pomyślną realizację zadań rozwojowych w szóstej fazie rozwoju „poza tożsamością”. Zgodnie z koncepcją Eriksona, osiągnięcie tożsamości ułatwia osiągnięcie intymności. Potwierdzają to badania Bennion i Adams (1998), które wskazują, że jednostki o tożsamości osiągniętej zdobywają wyższe punkty w zakresie intymności niż osoby o innych statusach tożsamości (tożsamość rozproszona i nadana cechują się najniższą intymnością, a tożsamość moratoryjna lokuje się pomiędzy nimi). Badania

⁶ Były to badania z udziałem 102 kobiet i 59 mężczyzn w wieku 18-20 lat.

⁷ Bookwalla (2003) zaznacza przy tym, że jej badania mają charakter badań poprzecznych i nie można na ich podstawie wnioskować o przyczynowym kierunku związku stylu przywiązania z zaangażowaniem w związek intymny.

Kacerguis i Adams (Tesch, Whitbourne 1982) także ujawniają, że studenci posiadający tożsamość osiągniętą mają jednocześnie wyższy status intymności niż studenci o tożsamości nadanej lub rozproszonej. Badania Tesch i Whitbourne (1982) wskazują jednak, że niektórzy mimo niskiego statusu tożsamości posiadają wysoki status intymności.

Na znaczenie silnej tożsamości jako fundamentu intymności zwraca również uwagę Logan (1986, za: Brzezińska 2000), według którego prawdziwa intymność wymaga obdarzenia drugiej osoby zaufaniem, zespolenia tożsamości oraz utrzymania i zachowania własnej tożsamości i autonomii. Izolacja jako przeciwieństwo intymności znajduje odzwierciedlenie w kontaktach z ludźmi w postaci niezdolności do osiągnięcia bliskości w związkach z innymi, braku zaufania, trudności w inicjowaniu oraz podtrzymywaniu relacji, wrażliwości na „zranienia” przez innych oraz niepewności co do własnej niezależności (ibidem, s. 259). Unikanie interpersonalnej intymności jako rezultat niepewności co do własnej tożsamości i lęku przed utratą *ego* w kontaktach z innymi może z kolei prowadzić m.in. do poczucia głębokiej izolacji, zamknięcia się w sobie i utrzymywania relacji o charakterze stereotypowym i formalnym (Erikson 1997, 2004).

Rekonceptualizacja teorii Eriksona zaproponowana przez Logana nie stanowi jedyne przykłady wzbogacenia jego ustaleń dotyczących procesu poszukiwania tożsamości. Marcia (1966) opisał w swojej koncepcji docelowe stany tożsamości i wyróżnił w obrębie ideologii sferę przekonań religijnych oraz politycznych; w następnych latach wraz ze swymi współpracownikami rozszerzył wyodrębnione obszary o sferę interpersonalną, tj. przekonań dotyczących ról płciowych. Na podstawie dwóch procesów zachodzących w rozwoju tożsamości osobowej, tj. eksploracji, czyli aktywnego poszukiwania alternatywnych opcji w sferze zawodowej, politycznej, ideologicznej i związanej z rolami płciowymi, oraz osobistego zaangażowania w wartości i działania w każdym z tych obszarów Marcia wyróżnił cztery statusy tożsamości, odpowiadające czterem stylom radzenia sobie z kryzysem tożsamości (Brzezińska 2000). Każdy z tych statusów można scharakteryzować poprzez istnienie lub brak eksploracji i zaangażowania.

W przypadku tożsamości osiągniętej mamy do czynienia z eksplorowaniem siebie oraz możliwością działania w otoczeniu i podjęciem zobowiązań w określonej sferze funkcjonowania (Brzezińska 2000). Pozwala ona na wchodzenie w dorosłość z poczuciem zakończenia wątków rozwojowych okresu dorastania (Wojciechowska 2005). Tożsamość osiągnięta cechuje się największym potencjałem rozwojowym (Brzezińska 2000), gdyż stwarza jednostce solidne podstawy do dokonywania kolejnych wyborów, ponoszenia ich konsekwencji oraz podejmowania odpowiedzialności za siebie i innych ludzi (Bardziejewska 2005). Tożsamość moratoryjna kształtuje się z kolei w sytuacji

długotrwałego eksplorowania, co wiąże się z przejściowym lub krótkotrwałym zaangażowaniem w daną dziedzinę (Brzezińska 2000). Cechują ją również późniejsze realizowanie zadań rozwojowych w okresie dorosłości, niepodjęcie zadań wymagających wzięcia na siebie odpowiedzialności, a także ryzyko doświadczania zdarzeń jako niepunktualnych w życiu (Wojciechowska 2005). Tożsamość nadana jest wynikiem przejęcia silnych przekonań od osób znaczących (najczęściej rodziców) w określonym obszarze, lecz bez wcześniejszego poszukiwania i sprawdzania alternatyw (Brzezińska 2000). U osób o takiej tożsamości jakość startu w dorosłość można określić jako szybsze podejmowanie zadań rozwojowych w obszarze pracy i rodziny, z czym wiąże się ryzyko porażki z uwagi na brak gotowości do ich realizacji oraz możliwość doświadczania zdarzeń jako niepunktualnych w życiu (Wojciechowska 2005). Nieobecność eksploracji dostrzega się również w procesie kształtowania się tożsamości rozproszonej, co skutkuje niepodjęciem zobowiązań i niedokonaniem wyboru drogi życiowej (Brzezińska 2000). Tożsamość ta wiąże się z pokrywaniem się zadań rozwojowych należących do okresu późnej adolescencji i wczesnej dorosłości, czemu może towarzyszyć znaczne obciążenie emocjonalne oraz konflikty ról, wartości i konflikty o charakterze interpersonalnym (Wojciechowska 2005).

Formowanie się tożsamości było dotąd postrzegane jako główne zadanie rozwojowe w okresie adolescencji, obecnie jednak uważa się, że dokonuje się ono także w dorosłości (Miluska 1996; Harwas-Napierała 2007; Oleś 2008). W okresie dorosłości istotnym czynnikiem w procesie kształtowania się tożsamości są osobiste cele związane z fundamentalnymi dla tego okresu zadaniami rozwojowymi (Pulkkinen, Caspri 2002; Pullkinen i in. 2002, za: Harwas-Napierała 2007). Znaczący wpływ przypisuje się wyborom w obszarze intymnych związków, pracy (Marcia 1980, za: Miluska 1996; Oleś 2008) oraz nowym rolom społecznym (małżonka/rodzica/pracownika), których podejmowanie skłania młodych dorosłych do rewizji dotychczasowych poglądów (Rostowski 1997). Zdaniem Eriksona (Witkowska i in. 1997), kształtowanie się tożsamości rozpoczyna się od statusu tożsamości rozproszonej i przebiega w kierunku wzrastającego poczucia tożsamości, tj. poprzez tożsamość nadaną i moratorium do tożsamości osiągniętej. Marcia (1980, za: Miluska 1996) również zakłada progresywne zmiany w zakresie statusów tożsamości, które tworzą kontinuum: od statusu wyrażającego najwyższy stopień rozwoju⁸, czyli tożsamości osiągniętej, poprzez moratorium⁹, do tożsamości nadanej lub dyfu-

⁸ Moshman (2003) zwraca uwagę, że powinniśmy być ostrożni w formułowaniu sądów na temat wyższości jednych statusów tożsamości nad innymi, gdyż dla danej osoby określona tożsamość może stać się stabilnym stanem końcowym.

⁹ Dwa pierwsze statusy często określa się jako „wysokie” lub „silne”, pozostałe dwa jako „niskie” lub „słabe” (Miluska 1996).

zyjnej. W badaniach Whitbourne i Tesch (1985) u uczestników w wieku 24-27 lat odnotowano wyższy odsetek osób o tożsamości moratoryjnej w obszarze ideologicznym niż u osób w wieku 20-22 lata. Badacze wiążą ten wzorec wyników z tym, że starsi uczestnicy, po ukończeniu szkoły średniej i wejściu w świat dorosłych, mogą odczuwać potrzebę rewizji swoich dotychczasowych przekonań, gdyż nie zaprzestali jeszcze poszukiwań i nie podjęli ostatecznych wyborów co do własnej drogi życiowej (Rydz 1997).

Mówiąc o osiągnięciu tożsamości (i intymności), nie można pominąć dwóch istotnych kwestii: różnic płciowych w tym obszarze oraz współczesnych przemian społecznych, które wyznaczają nowe warunki kształtowania się tożsamości. W odniesieniu do różnic płciowych Erikson (1968) wskazywał, że tożsamość kobiety staje się kompletna wraz z ustanowieniem przez nią intymnego związku. Według niego, indywidualizacja i dążenie do niezależności to kluczowe zadania rozwojowe dla mężczyzn, natomiast u kobiet rozwój tożsamości jest poprzedzony osiągnięciem intymności. Ten wzorec potwierdzają badania Orlofskiego i in. (Tesch, Whitbourne 1982), w których mężczyźni posiadający wysokie statusy tożsamości (nabytej i moratoryjnej) częściej posiadali wyższe statusy intymności (intymny i preintymny) w porównaniu z mężczyznami o tożsamości przejętej i rozproszonej. Podobne wyniki ujawniają longitudinalne badania przeprowadzone przez Marcję (ibidem), z udziałem 30 młodych mężczyzn, dla których osiągnięcie tożsamości było bardziej powiązane ze statusem intymnym i preintymnym w porównaniu ze statusem tożsamości moratoryjnej, nadanej i rozproszonej. Jakkolwiek, jak pokazują badania Tesch i Whitbourne (1982), słaba tożsamość u mężczyzn nie wyklucza intymności, podobnie jak wiele kobiet posiada silną tożsamość mimo braku intymności. W literaturze wskazuje się także na odmienny wzorec zmian w zakresie statusów tożsamości wśród kobiet i mężczyzn – dla kobiet charakterystyczny jest wzorec: tożsamość osiągnięta oraz przejęta vs. moratoryjna i dyfuzyjna (Miluska 1996), natomiast dla mężczyzn bardziej typowa jest opozycja: tożsamość osiągnięta oraz moratoryjna vs. tożsamość przejęta oraz dyfuzyjna (ibidem). Jak wskazują Schiedel i Marcia (ibidem), u mężczyzn konstruowanie tożsamości może być warunkiem miłości do drugiej osoby, natomiast w przypadku kobiet można mówić o powiązaniu kryzysu tożsamości i kryzysu intymności (Long 1983). Kobiety osiągają bowiem tożsamość poprzez tworzenie relacji z innymi, u mężczyzn tożsamość jest w mniejszym stopniu związana ze sferą związków (ibidem). Kacerguis i Adams (1980, za: Fitch, Adams 1983) stawiają hipotezę, że tożsamość w wymiarze zawodowym i politycznym (jako dziedzina życia zdominowana przez mężczyzn) jest lepszym predyktorem wyższego statusu intymności, a religijny i afiliacyjny wymiar tożsamości jest bardziej predyktywny dla statusu intymności u kobiet. Kobiety na ogół wykazują większe zainteresowanie wątkami interpersonalnymi w procesie kształtowania

tożsamości (większe znaczenie ma dla nich przywiązanie, intymność, związki rodzinne), natomiast uwaga mężczyzn bardziej koncentruje się na sprawach intrapersonalnych, ideologicznych i zawodowych (Rostowski 1997). Z drugiej strony w nowszych badaniach (Pilarska 2009) nie obserwuje się różnic płciowych w zakresie ważnych dla tożsamości obszarów, co wyjaśnia się wzrostem emancypacji kobiet na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci. Niektórzy badacze zwracają jednak uwagę na ważny aspekt badań nad tożsamością – ignorowanie doświadczeń mężczyzn w obszarze relacji może nadmiernie eksponować różnice między płciowe (ibidem).

W odniesieniu do współczesnych przemian społecznych, należy wskazać, że tożsamość kształtuje się w toku społecznych interakcji (Moshman 2003), które mają miejsce w określonej rzeczywistości społeczno-kulturowej (Straś-Romanowska 2008). Skłania ona raczej ludzi do poszukiwania siebie niż do ugruntowywania tożsamości (Oleś 2008), a przy tym narusza stabilność dotychczasowych ról społecznych i sposobów ich realizowania (Harwas-Napierała 2007). Efektem gwałtownych i intensywnych zmian społecznych w ponowoczesnym świecie jest utrudnione zdobywanie „spójnej i wartościowej wiedzy o sobie” (ibidem, s. 20), co rodzi konieczność adaptacji do nowego, naznaczonego destabilizacją oraz wzrastającą złożonością, kontekstu rozwoju poprzez dokonywanie strukturyzacji tożsamości (Liberska 2007). W tej sytuacji młodzi ludzie, obawiając się nieznanych wyzwań i czując się wobec nich bezradni, nierzadko przedłużają czas wejścia w dorosłość i podjęcia normatywnych dla niej zadań (ibidem). Zjawisko to przez niektórych badaczy (Rindfuss i in. 1988, za: Wojciechowska 2005) nie jest jednak uznawane za czynnik utrudniający realizowanie dorosłych ról społecznych, lecz przejaw skutecznego przystosowywania się do panujących warunków społeczno-ekonomicznych.

2.3. Poziom i struktura kompetencji relacyjnych w związkach intymnych

Nawiązywanie i utrzymywanie relacji, zarówno długo-, jak i krótkotrwałych, zależy od społecznych umiejętności partnerów oraz zachowań, jakie wobec siebie prezentują (Argyle, Domachowski 1994). Wszystkie związki społeczne, w tym więzi z przyjaciółmi i małżonkami, wymagają bowiem specyficznych zdolności społecznych (Argyle 1998). Badania dowodzą, że osoby o wyższych kompetencjach interpersonalnych mają większe szanse na rozwój satysfakcjonujących relacji małżeńskich i budowanie sieci społecznego wsparcia (Armistead i in. 1995). Według Argyle’a (1994), 10% ludzi doświadcza poważnych trudności w codziennych sytuacjach społecznych lub relacjach, a 9% studentów nie radzi sobie z takimi sytuacjami, jak pójście na zabawę lub randkę (ibidem). Dla tych ostatnich zdolność do efektywnego nawiązywania

kontaktów z osobami przeciwnej płci stanowi przedmiot szczególnej troski (Klaus i in. 1977). Brak umiejętności umawiania się na randki może wiązać się z późniejszymi problemami interpersonalnymi w związkach (ibidem), a nie-
możność nawiązywania i utrzymywania satysfakcjonujących relacji z innymi ludźmi może z kolei prowadzić do poczucia samotności (Kuczyńska, Dolińska-Zygmunt 2004). Russell (1982, za: Prisbell 1988) wskazuje, że studenci, którzy nigdy nie umawiali się na randki, byli bardziej samotni¹⁰ niż ci, którzy okazjonalnie lub regularnie spotykali się z osobami przeciwnej płci. Badania dowodzą, że osoby samotne postrzegają siebie samych jako pozbawionych umiejętności społecznych i komunikacyjnych oraz mniej atrakcyjnych (ibidem). Postrzeganie siebie jako kompetentnego przyjaciela i romantycznego partnera pozytywnie wpływa na samoocenę, natomiast ocena swojej osoby w kategoriach braku kompetencji oddziałuje na nią negatywnie, mogąc prowadzić do depresyjnych uczuć o chronicznym charakterze (Engels i in. 2001).

Pomimo bogatej literatury dotyczącej konceptualizacji i operacjonalizacji kompetencji interpersonalnych nie ma wśród badaczy pełnej zgodności co do ich bazowych komponentów (Spitzberg 1991). Według Jakubowskiej (1996), wiedza na temat kompetencji społecznych ma charakter zatomizowany, co wyraża się w odmiennych sposobach ich rozumienia¹¹. Interesujące mnie kompetencje społeczne są ujmowane jako *kompetencje relacyjne*, to znaczy zdolność do budowania więzi emocjonalnych z innymi ludźmi, w tym definiowania relacji, tworzenia, rozwijania i utrzymywania związków (ibidem). Rose-Krasnor (1997) uważa, że mimo różnic w pojmowaniu kompetencji społecznych można wskazać jeden wspólny, a zarazem centralny dla nich element, tj. definiowanie ich jako efektywności w interakcji. Według Argyle'a (1994, 1998), kompetencje społeczne są wzorcami zachowań społecznych, które sprawiają, że jednostki są skuteczne (kompetentne) w sytuacjach społecznych, w których realizują cele zawodowe oraz osobiste. Zgodnie z tym osiągnięcie celu, jakim jest więź z drugą osobą (partnerem), wymaga odpowiednich zachowań. Przykładem takich zachowań w okresie niemowlęctwa są zachowania przywiązaniowe, wśród których Bowlby (1969/2007) wymienia ssanie, przytulanie, krzyk, uśmiech oraz czynność „podążania za”. W okresie dorosłości rolę formowania i utrzymywania więzi przypisuje się np. tzw. zachowaniom wiążą-

¹⁰ Badania Cutrona (1982, za: Prisbell 1988) nad samotnością i procesem adaptacji społecznej studentów I roku college'u, ujawniają, że studenci, którzy w ciągu roku szkolnego czuli się samotni, twierdzili, iż jedynym sposobem poradzenia sobie z tym stanem jest „znalezienie chłopaka/dziewczyny”.

¹¹ Kompetencje można rozumieć jako: zdolność i/lub umiejętność ogólną; zdolność lub umiejętność adaptacyjną; zdolność lub umiejętność budowania więzi emocjonalnych; efektywne (na płaszczyźnie zadaniowej i emocjonalnej) porozumiewanie się; zdolność lub umiejętność osiągania własnych celów; specyficzne umiejętności sprawczo-instrumentalne (Jakubowska 1996).

cym. Kuczyńska (1998, ss. 19-21)¹² definiuje je jako „zachowania pełniące rolę sygnału społecznego, którego celem jest zainicjowanie lub utrzymanie więzi poprzez wywołanie określonej reakcji u odbiorcy: zwrócenie jego uwagi, redukcję agresji, zaspokojenie jego niezbędnych do przeżycia potrzeb, utrzymanie bliskości, poczucie bezpieczeństwa i przyjemności, poczucie wsparcia w obliczu zagrożenia oraz możliwość posiadania potomstwa i doznawania przyjemności seksualnej”. Stosując analizę czynnikową, autorka wyróżniła w badaniach pięć grup zachowań (por. tab. 1), które pełnią określone funkcje w różnych bliskich związkach, również w związkach kobiet i mężczyzn. Do głównych funkcji zachowań wiążących należą:

- zwiększanie chęci zawarcia znajomości z prezentującą je osobą,
- wzbudzanie wzajemnej sympatii, zainteresowania, ułatwianie wzajemnego ujawniania się,
- podnoszenie gotowości kontynuowania związku.

Na prezentowanie określonych zachowań wiążących wpływ ma płeć partnerów i dynamika relacji. Kuczyńska (1998) uważa, że na ogólnym poziomie zachowania seksualne, pojednawcze i imponujące są uważane za bardziej typowe dla mężczyzn niż dla kobiet, dla których charakterystyczne są zachowania bliskości fizycznej i zachowania na rzecz wspólnoty i partnera. Na istnienie różnic płciowych w tej sferze wskazują także psychologowie ewolucyjni (Clark i in. 1999), podkreślając, że kobiety prezentują siebie jako zdrowe, podnoszą swą fizyczną atrakcyjność, ubierając się uwodząco, natomiast mężczyźni demonstrują raczej siłę fizyczną i zasoby. Ponadto badania dowodzą, że mimo stereotypowo przypisywanej mężczyznom aktywnej roli w inicjowaniu kontaktów kobiety również przyjmują aktywną postawę w tej sferze poprzez sygnalizowanie w sposób pośredni swego zainteresowania mężczyzną (ibidem).

Analizując relacje między kobietą a mężczyzną ze względu na fazę ich rozwoju, można stwierdzić, że w relacjach z nieznanymi wcześniej osobami przeciwnej płci dominują zachowania pojednawcze, a nietypowe są zachowania na rzecz drugiej osoby, zachowania bliskości fizycznej oraz zachowania seksualne, choć osoby biorą pod uwagę możliwość takich zachowań z nieznanymi. Dla początkowej fazy kształtowania się bliskiej relacji znamienne jest natomiast poszerzanie repertuaru prezentowanych zachowań, to znaczy obok dotychczasowych zachowań pojednawczych pojawiają się także zachowania seksualne i bliskości fizycznej, a wciąż utrzymuje się bardzo niskie, choć o pozytywnym

¹² Kuczyńska (1998) w swych badaniach odwołuje się do koncepcji etologicznych i socjologicznych, które przyjmują, że więź między osobnikami u wielu gatunków zwierząt, a także u ludzi ma charakter teleonomiczny i wiąże się głównie z posiadaniem i wychowywaniem pełnowartościowego potomstwa. W swej koncepcji zachowań wiążących Kuczyńska sięga do prac Eibl-Eibesfeldta (1987), który wyróżnił następujące grupy zachowań służących inicjowaniu lub utrzymaniu więzi: pojednawcze (zjednujące), imponujące, opiekuńczo-pielęgnacyjne, bliskości fizycznej, seksualne oraz wspólnoty bojowej.

Tab. 1. Struktura i specyfika zachowań wiążących

Rodzaj	Cele	Charakterystyka	Przykład
Zachowania pojednawcze (ZPOJ)	Inicjowanie i utrzymywanie więzi oraz łagodzenie agresji	Najbardziej typowe dla początkowej fazy kształtowania się bliskiego związku między mężczyzną i kobietą; wchodzi w zakres repertuaru zachowań mężczyzn, ale nie kobiet. Zachowania pojednawcze charakteryzują kontakty kobiet i mężczyzn z nieznanymi osobami płci przeciwnej oraz przyjaźnie (mężczyzn z kobietami, a kobiet zarówno z kobietami, jak i z mężczyznami).	Spoglądanie na siebie
Zachowania imponujące (ZIMP)	Zwrócenie uwagi odbiorcy na osobę prezentującą zachowanie	Bardziej typowe dla relacji mężczyzn (z wyjątkiem relacji z małymi dziećmi) niż kobiet; nie są także typowe dla satysfakcjonującej relacji intymnej.	Opowiadanie o swoich kompetencjach i osiągnięciach
Zachowania na rzecz partnera i związku (ZNRP)	Udzielanie wsparcia partnerowi w sytuacji zewnętrznego zagrożenia, wyrażanie gotowości wspólnej walki i obrony związku	Charakteryzują wszystkie relacje intymne i rodzicielskie; bardziej typowe dla kobiet niż dla mężczyzn, którzy podejmują je wobec dzieci; charakteryzują także dobrze relacje intymne: najlepiej związki satysfakcjonujące, najgorzej początkową fazę ich kształtowania.	Troszczenie się o zdrowie partnera
Zachowania bliskości fizycznej (ZBFIZ)	Utrzymanie bliskości, poczucia bezpieczeństwa i przyjemności	Najbardziej charakterystyczne dla intymnych relacji między kobietami i mężczyznami (także w ich początkowej fazie) oraz między rodzicami i ich małymi dziećmi.	Przytulanie
Zachowania seksualne (ZSEK)	Wtórne wzmocnienie więzi między kobietą a mężczyzną; posiadanie potomstwa i doznawanie przyjemności seksualnej	Charakterystyczne dla wszystkich form relacji między kobietą i mężczyzną; najbardziej typowe są dla mężczyzn, którzy prezentują je wobec swoich partnerek. Bardzo charakterystyczne, choć statystycznie mniej istotne są także dla kobiet pozostających w intymnych związkach z mężczyznami oraz dla związków satysfakcjonujących. Zachowania seksualne mogą występować w układach z nieznanymi osobami płci przeciwnej.	Wyznawanie pożądanego

Źródło: opracowanie własne na podstawie Kuczyńska (1998).

znaku, znaczenie zachowań na rzecz partnera i związku. W ukształtowanym już związku wzrasta z kolei typowość zachowań seksualnych oraz zachowań na rzecz partnera i wspólnoty, natomiast zmniejsza się rola zachowań pojedynczych (Kuczyńska 1998).

W dalszych badaniach nad czynnikami wyznaczającymi częstość prezentowanych zachowań wiążących w bliskich związkach oraz ich emocjonalny odbiór ujawnił się także wpływ stylu przywiązania. Osoby o lękowo-ambiwalentnym oraz bezpiecznym stylu przywiązania częściej podejmują zachowania wiążące niż osoby o stylu unikającym, przy czym kobiety generalnie odczuwają większą przyjemność z podejmowania tego typu zachowań niż mężczyźni (Kuczyńska 2001). Różnice płciowe obserwuje się nie tylko w zakresie strategii nawiązywania związków i ich dynamiki, ale także kompetencji społecznych, co podkreślał Argyle (1998), wskazując, że kobiety osiągają wyższe wyniki w zakresie empatii, kooperacji, są bardziej nagradzające w relacji oraz cechują się większą ekspresywnością niewerbalną niż mężczyźni, którzy z kolei są bardziej asertywni.

2.4. Zakres doświadczeń z osobami przeciwnej płci w okresie adolescencji

Adolescencja jest okresem szczególnego wpływu grupy rówieśniczej, choć przywiązanie do rodziców w tym okresie nie maleje wraz ze zdobywaniem autonomii oraz tworzeniem miłosnych relacji (Kenny, Barton 2003). Co więcej, to właśnie przywiązanie do rodziców może wpływać na inicjowanie ciepłych i satysfakcjonujących relacji z przyjaciółmi oraz romantycznymi partnerami w okresie adolescencji i wczesnej dorosłości (Engels i in. 2001). Interakcje w rodzinie, jej emocjonalny klimat, wzajemne stosunki między rodzicami oraz sposób, w jaki funkcjonują w rolach małżeńskich, mają znaczący wpływ na gotowość dorastającej młodzieży do nawiązywania trwałych związków intymnych z wybranym partnerem (Harwas-Napierała 1993; Armistead i in. 1995).

Zdobywane w kontaktach z rodzicami umiejętności społeczne różnią się jednak od umiejętności kształtujących się w kontaktach rówieśniczych (Armistead i in. 1995), które umożliwiają adolescentom poznanie płci przeciwnej oraz zdobywanie doświadczeń w zakresie umawiania się na randki, prowadzenia konwersacji, podejmowania wspólnych zadań, wspólnego tańca, wychodzenia na spacerów we dwoje, rozmawiania o seksie, podejmowania inicjatywy seksualnej, odmawiania i wycofywania się z nieudanych związków i niebezpiecznych sytuacji (Beisert 2006). U osób, których sieci społeczne obejmują rówieśników obu płci, szybciej następuje tranzycja w romantyczne związki (Connolly i in. 2004). Na przykład dziewczęta uczęszczające do szkół jednopłciowych wolniej wchodziły w sferę aktywności związanej z umawianiem się na randki niż te ze szkół koedukacyjnych (ibidem).

Badacze sugerują, że środowiska zróżnicowane płciowo zwiększają dostęp do rówieśników przeciwnej płci, ułatwiając rozwój zaangażowania w miłosne związki we wczesnych latach adolescencji (ibidem). Angażowanie się młodzieży w rozmaite formy kontaktów z rówieśnikami (jednopłciowe kliki, różnopłciowe paczki, przyjaźnie) odgrywa niezwykle ważną rolę w jej rozwoju społecznym, dając poczucie zaufania, bezpieczeństwa, akceptacji i przyjaźni oraz podstawę wspólnoty doświadczeń i uczuć (Turner, Helms 1999). Choć grupa rówieśników stanowi pole poszukiwania partnerów małżeńskich (Beisert 1991, 2006), to romantyczne związki w adolescencji różnią się od relacji z rówieśnikami, gdyż ich elementem jest niejednokrotnie aktywność seksualna (Meier, Allen 2008). W ten sposób istotnym elementem kompetencji w romantycznych relacjach stają się także kompetencje seksualne wraz z podejmowaniem w ich kontekście przez młodzież aktywności seksualnej (Bouchev 2007). Z uwagi na to, że kompetencje społeczne kształtują się na bazie doświadczeń związanych z funkcjonowaniem w różnych środowiskach (rodzinnym, rówieśniczym, przyjacielskim czy zawodowym) (Argyle 1998), prawdopodobnie brak uczestnictwa w tych grupach i nieumawianie się na randki¹³ może prowadzić do lęku przed spotkaniami z osobami przeciwnej płci (MacDonald i in. 1975). Istnieje zatem sprzężenie zwrotne między umawianiem się na randki a kompetencjami społecznymi, lękiem i wyobrażeniami na temat spotkań w grupach różnopłciowych. Osoby nieumawiające się na randki można zaliczyć do kategorii osób, które nieczęsto miały okazję znajdować się w tego typu sytuacjach, czego efektem są irracjonalne lęki, błędne wyobrażenia o przedstawicielach przeciwnej płci i nieznanym scenariusza przebiegu takich spotkań (ibidem). Osoby o niskim poziomie lęku mają natomiast znacznie większe umiejętności umawiania się na randki: częściej się umawiają i są z nich bardziej zadowolone niż osoby o wysokim poziomie lęku (Prisbell 1988). Ci ostatni charakteryzują się także większymi oczekiwaniami wobec randek (ibidem).

Badania Donnelly i in. (2001). ujawniają, że osoby, które nie umawiały się na randki w okresie adolescencji, mogą tracić ważną okazję do zdobywania seksualnych i społecznych doświadczeń. Wiąże się to z tym, że wzorce seksualności w okresie wczesnej dorosłości są w istotny sposób powiązane z umawianiem się na randki, regularnym spotykaniem się z partnerem oraz podejmowaniem aktywności seksualnej w okresie dorastania. Na związek między doświadczeniami z płcią przeciwną w tej fazie życia a doświadczeniami w tej sferze w kolejnych latach wskazywało w badaniach własnych z zastosowaniem wywiadów 56% kobiet i mężczyzn żyjących w pojedynkę. Tak opowiadała o swoich kontaktach z rówieśnikami przeciwnej płci w czasach uczęszczania do liceum jedna z uczestniczek, 27-letnia kobieta, od 6 miesięcy niebędąca w związku:

¹³ Wskaźnikiem doświadczeń romantycznych może być nie tylko częstość randek, ale także liczba partnerów oraz czas trwania związku (Prisbell 1988).

W liceum zero facetów, znaczy oprócz jakichś tam pojedynczych kolegów [...] uważam, że jak najbardziej potrzebne są już od najwcześniejszych lat [kontakty z chłopakami] i to myślę, że może mieć akurat jakiś tam wpływ na ogólne zachowanie w stosunku do mężczyzn i takie oswojenie, zwyczajne oswojenie się z nimi.

Ci, którzy przejawiają trudności w zakresie inicjowania spotkań z osobami przeciwnej płci, mogą postrzegać siebie jako „niekompetentnych” w tej sferze, co wynika z tego, że poczucie bycia atrakcyjnym dla potencjalnych partnerów stanowi główny element obrazu siebie w okresie dorastania (Bouchey 2007). Problemy te mogą także wiązać się z negatywną oceną siebie w trakcie interakcji z kobietami/mężczyznami i prowadzić do unikania spotkań z nimi (MacDonald i in. 1975). Ograniczony dostęp do osób przeciwnej płci zmniejsza natomiast szanse na kontakty z nimi, co niesie ze sobą ryzyko atrofii umiejętności społecznych (Prisbell 1988). Z kolei brak umiejętności w tym wymiarze przyczynia się do kształtowania się i podtrzymywania błędnych oczekiwań wobec aktywności związanej z osobami przeciwnej płci i unikania randek, mimo że mogą one stanowić dla danej osoby ważny obszar funkcjonowania interpersonalnego (ibidem).

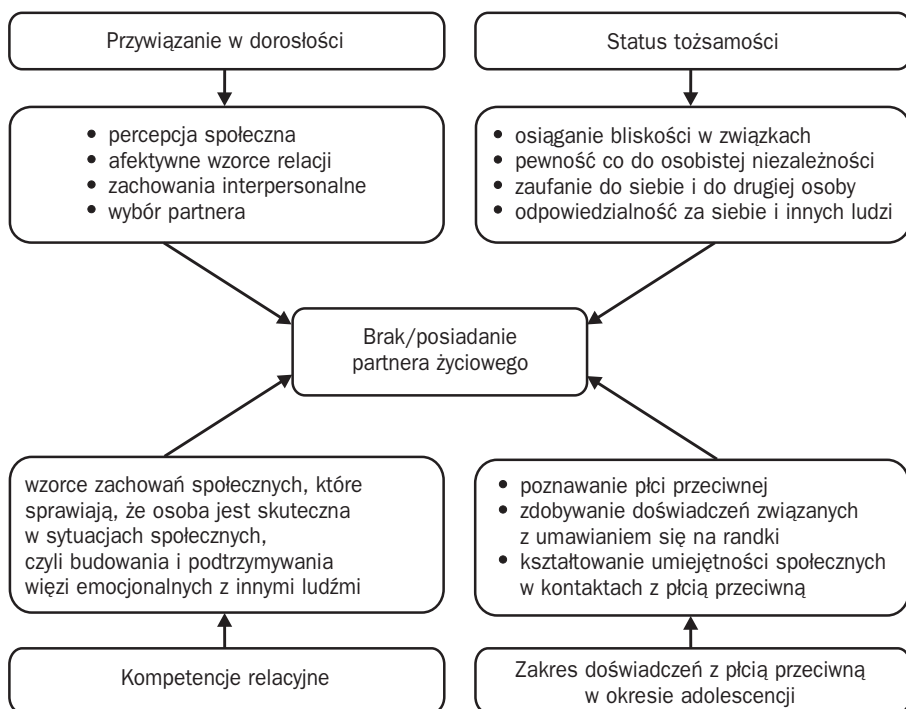
Podsumowanie

W ostatnich latach odnotowuje się wzrost liczby publikacji naukowych i popularnonaukowych poświęconych problematyce alternatywnych form życia małżeńskiego i rodzinnego, w tym życia w pojedynkę¹⁴ (Nelson i in. 2001). Do czynników, które w świetle koncepcji psychologicznych i ustaleń empirycznych mogą być istotnie powiązane z nawiązywaniem i utrzymywaniem intymnego związku z osobą przeciwnej płci, a tym samym warunkować brak partnera życiowego w okresie wczesnej dorosłości, można zaliczyć (por. rys. 5):

- style przywiązania w okresie dorosłości, które pozostają w związku z wyborem partnera i zachowaniami interpersonalnymi w intymnych relacjach heteroseksualnych,
- tożsamość indywidualną w sferze ideologicznej i interpersonalnej, której określony status wyznacza różną jakość startu w dorosłość, w tym podejmowanie zadań rozwojowych w obszarze pracy i rodziny (Wojciechowska 2005),

¹⁴ Warto nadmienić, że w Polsce już w 1937 r. ukazał się dwutygodnik pt. „Samotny Obserwator” przeznaczony dla ludzi żyjących samotnie. Pismo to, jak wskazuje Gajda (1987), nie miało na celu upowszechniania stanu wolnego ani przeciwdziałania mu za pomocą „propagandy matrymonialnej”, gdyż jego redaktorzy uznawali te kwestie za zbyt osobiste i najczęściej niezależne od woli danej osoby, a niejednokrotnie stanowiące dla niej zło konieczne. Na łamach tygodnika zachęcano także czytelników do nadsyłania swych obserwacji i uwag na temat życia ludzi samotnych, w tym wad i zalet życia w pojedynkę.

- poziom i strukturę kompetencji relacyjnych, określających zdolność do budowania i podtrzymywania więzi emocjonalnych z innymi ludźmi,
- zakres doświadczeń z osobami przeciwnej płci w okresie adolescencji, który wiąże się z gotowością i zdolnością do nawiązywania i utrzymywania późniejszych związków.



Rys. 5. Związki między wybranymi czynnikami a brakiem/posiadaniem partnera życiowego

Źródło: opracowanie własne na podstawie cytowanej literatury.

Każdy z wyróżnionych na rys. 5 czynników może, przez specyficzne wzorce zachowań i funkcjonowania interpersonalnego, mieć wpływ na posiadanie lub brak partnera życiowego. Celem badań było zatem poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, czy i jaki związek istnieje między owymi czterema czynnikami a brakiem partnera życiowego. Czynniki te niewątpliwie odzwierciedlają jedynie część złożonej struktury psychologicznych uwarunkowań braku partnera życiowego, wśród których można wskazać także np. cechy osobowościowe i właściwości systemów rodzinnych. Prezentowane w niniejszej książce badania stanowią więc jedynie pierwszy krok do odkrycia i zrozumienia psychologicznej charakterystyki zjawiska życia w pojedynkę.

c z ę ś ć d r u g a

METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH



ROZDZIAŁ III

PROBLEM I METODA BADAŃ

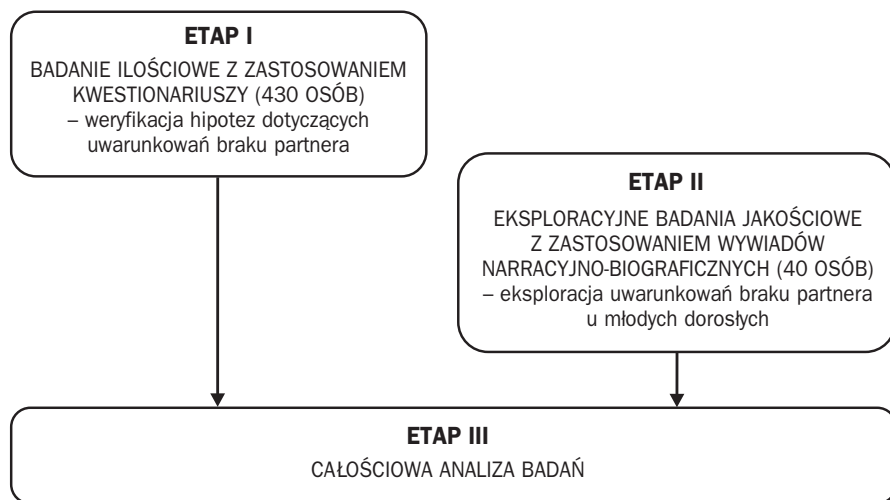
Wprowadzenie

Badaniom przyświecały dwa cele: zweryfikowanie zależności między brakiem partnera życiowego a wybranymi czynnikami oraz poznanie uwarunkowań braku partnera życiowego w percepcji młodych dorosłych żyjących w pojedynkę. W badaniach zastosowano podejście ilościowo-jakościowe i zrealizowano je w dwóch powiązanych ze sobą etapach, z których pierwszy obejmował badania z wykorzystaniem kwestionariuszy (na próbie 430 osób), a drugi badania z użyciem wywiadów narracyjno-biograficznych z udziałem 40 młodych dorosłych nieposiadających partnera¹.

Badania własne stanowią przykład integracji² metod oraz danych ilościowych i jakościowych (por. Bryman 1992; Brannen 1992), która polega na zachowaniu odrębności etapów postępowania badawczego i powiązaniu ich w fazie doboru osób do badań jakościowych na podstawie badań ilościowych oraz w fazie sporządzania końcowego raportu z badań. Badania miały charakter sekwencyjny – w pierwszej kolejności przeprowadzono badania ilościowe, których celem było zweryfikowanie hipotez dotyczących zależności między brakiem partnera życiowego a wybranymi zmiennymi i dobór osób do drugiego etapu postępowania badawczego, tj. badań z użyciem wywiadów narracyjno-biograficznych o charakterze eksploracyjnym.

¹ Przeprowadzone badania z zastosowaniem wywiadów narracyjno-biograficznych obejmowały szerszy obszar badawczy niż prezentowany w niniejszej pracy; podjęto w nich bowiem także problematykę życia rodzinnego i pozarodzinnego oraz zagadnienia związane z treścią i strukturą indywidualnego doświadczania życia w pojedynkę.

² Bryman (1992) wskazuje trzy możliwe sposoby integrowania badań ilościowych i jakościowych: (1) badanie jakościowe jako facylitator badania ilościowego, np. badanie jakościowe może stanowić źródło hipotez testowanych w badaniach ilościowych; (2) badanie ilościowe jako facylitator badania jakościowego, np. badanie ilościowe może służyć w doborze osób do badań jakościowych; (3) badanie ilościowe i jakościowe jako równorzędne wobec siebie.



Rys. 6. Ogólny plan badań integrujących podejście ilościowe i jakościowe

Źródło: opracowanie własne.

Prezentacja dwóch etapów badań (rys. 6) obejmuje badania ilościowe, tj. pytania i hipotezy badawcze, procedurę polskiej adaptacji dwóch narzędzi badawczych, procedurę konstruowania własnego kwestionariusza i charakterystykę grupy badawczej, oraz badania jakościowe, tj. podstawy teoretyczne i metodologiczne wywiadów narracyjno-biograficznych wraz z procedurą tworzenia przewodnika do własnego wywiadu i przebiegu badań z jego zastosowaniem.

1. Problemy badawcze i hipotezy

Pierwsza grupa problemów badawczych dotyczy zależności między brakiem partnera życiowego a wybranymi zmiennymi, natomiast druga ma charakter eksploracyjny i odnosi się do uwarunkowań braku partnera w percepcji młodych dorosłych żyjących w pojedynkę. W ramach pierwszej grupy, na podstawie przeprowadzonej analizy teoretycznej, wyodrębniono następujące pytania i hipotezy badawcze:

Problem 1. Czy istnieje związek, a jeśli tak, to jaki, między brakiem partnera życiowego a wybranymi czynnikami? Szczegółowe pytania badawcze dotyczące tak sformułowanego problemu brzmią:

1.1. Czy istnieje związek, a jeśli tak, to jaki, między brakiem partnera życiowego a dymensjami i stylami przywiązania w dorosłości?

1.2. Czy istnieje związek, a jeśli tak, to jaki, między brakiem partnera życiowego a statusami tożsamości w obszarze ideologicznym i interpersonalnym?

1.3. Czy istnieje związek, a jeśli tak, to jaki, między brakiem partnera życiowego a poziomem i strukturą kompetencji relacyjnych w związkach intymnych?

1.4. Czy istnieje związek, a jeśli tak, to jaki, między brakiem partnera życiowego a zakresem doświadczeń z osobami przeciwnej płci w okresie adolescencji?

W odpowiedzi na powyższe pytania badawcze sformułowano następujące hipotezy:

H 1.1.1. Istnieje związek między brakiem partnera życiowego a dymensjami przywiązania w dorosłości; oczekuje się, że:

a) niski poziom komfortu związanego z bliskością odczuwaną w intymnej relacji wiąże się z brakiem partnera życiowego,

b) niski poziom komfortu związanego z poleganiem na partnerze wiąże się z brakiem partnera życiowego,

c) wysoki poziom lęku przed odrzuceniem ze strony partnera wiąże się z brakiem partnera życiowego.

H 1.1.2. Istnieje związek między brakiem partnera życiowego a stylami przywiązania w dorosłości; oczekuje się, że:

a) zaabsorbowany styl przywiązania wiąże się z brakiem partnera życiowego,

b) oddalający styl przywiązania wiąże się z brakiem partnera życiowego,

c) lękowy styl przywiązania wiąże się z brakiem partnera życiowego.

H 1.2.1. Istnieje związek między brakiem partnera życiowego a statusami tożsamości w obszarze ideologicznym w dorosłości; oczekuje się, że:

a) wysoki poziom tożsamości moratoryjnej w obszarze ideologicznym wiąże się z brakiem partnera życiowego,

b) wysoki poziom tożsamości nadanej w obszarze ideologicznym wiąże się z brakiem partnera życiowego,

c) wysoki poziom tożsamości rozproszonej w obszarze ideologicznym wiąże się z brakiem partnera życiowego.

H 1.2.2. Istnieje związek między brakiem partnera życiowego a statusami tożsamości w obszarze interpersonalnym w dorosłości; oczekuje się, że:

a) wysoki poziom tożsamości moratoryjnej w obszarze interpersonalnym wiąże się z brakiem partnera życiowego,

b) wysoki poziom tożsamości nadanej w obszarze interpersonalnym wiąże się z brakiem partnera życiowego,

c) wysoki poziom tożsamości rozproszonej w obszarze interpersonalnym wiąże się z brakiem partnera życiowego.

H 1.3. Istnieje związek między brakiem partnera życiowego a poziomem i strukturą kompetencji relacyjnych w związkach intymnych w dorosłości; oczekuje się, że:

a) niski poziom kompetencji relacyjnych w zakresie zachowań bliskości fizycznej i psychicznej wiąże się z brakiem partnera życiowego,

- b) niski poziom kompetencji relacyjnych w zakresie zachowań imponujących wiąże się z brakiem partnera życiowego,
- c) niski poziom kompetencji relacyjnych w zakresie zachowań na rzecz siebie w związku wiąże się z brakiem partnera życiowego,
- d) niski poziom kompetencji relacyjnych w zakresie zachowań na rzecz partnera i związku wiąże się z brakiem partnera życiowego,
- e) niski poziom kompetencji relacyjnych w zakresie zachowań pojedynczych wiąże się z brakiem partnera życiowego,
- f) niski poziom kompetencji relacyjnych w zakresie zachowań seksualnych wiąże się z brakiem partnera życiowego.

H 1.4. Istnieje związek między brakiem partnera życiowego a zakresem doświadczeń z osobami przeciwnej płci w okresie adolescencji; oczekuje się, że:

- a) nieumawianie się na randki w okresie adolescencji wiąże się z brakiem partnera życiowego,
- b) niska częstość umawiania się na randki w okresie adolescencji wiąże się z brakiem partnera życiowego,
- c) niezadowolenie z częstości i liczby randek w okresie adolescencji wiąże się z brakiem partnera życiowego,
- d) brak partnera w okresie adolescencji wiąże się z brakiem partnera życiowego,
- e) brak doświadczeń seksualnych w okresie adolescencji wiąże się z brakiem partnera życiowego,
- f) jedнопłciowość grupy rówieśniczej w okresie adolescencji wiąże się z brakiem partnera życiowego.

Problem 2. Jakie czynniki w percepcji młodych dorosłych żyjących w pojedynkę warunkują brak partnera życiowego?

Ponieważ zjawisko życia w pojedynkę na gruncie polskiej psychologii jest wciąż zagadnieniem mało poznanym, sformułowany problem badawczy i plan badań jakościowych miał charakter eksploracyjny, by umożliwić odkrycie oraz zrozumienie różnorodności i indywidualności historii życia osób nieposiadających partnera (por. Runyan 1992; Straś-Romanowska 2000; Dryll 2005). Głównym celem badania³ było poznanie uwarunkowań braku partnera życiowego

³ W trakcie wstępnych prac nad strukturą wywiadu, obejmujących przegląd literatury, wywiady swobodne oraz procedurę *bracketing interview*, ogólnie sformułowany problem badawczy uległ konkretyzacji i uszczegółowieniu, wyznaczając dodatkowe pytania badawcze: (1) jaka jest treść i znaczenie przeżyć związanych z brakiem partnera życiowego w takich wymiarach doświadczenia go, jak: stałość vs. przejściowość, zależność vs. niezależność od osoby, inicjowanie vs. nieinicjowanie kontaktów z osobami przeciwnej płci, wpływ na życie osoby, zalety i wady, opinie ważnych osób na temat braku partnera; (2) jakie zdarzenia, przeżycia i znaczenia są powiązane z relacjami z rówieśnikami w kontekście braku partnera; (3) jakie zdarzenia, przeżycia i znaczenia są związane z relacjami z matką, ojcem, rodzeństwem oraz rówieśnikami w kontekście braku partnera; (4) w jaki sposób osoby nieposiadające partnera określają siebie w tej sytuacji.

z perspektywy wewnętrznej, którą wyznacza podmiot doświadczający oraz interpretujący, to znaczy młodzi dorośli żyjący w pojedynkę. W badaniach przyjął, w wyniku pilotażowych wywiadów swobodnych i procedury *bracketing interview*, perspektywę psychologii interpretacjonistycznej (rozumiejącej) (por. Straś-Romanowska 2000), a także metod (auto)biograficznych i narracyjnych w postaci wywiadu narracyjno-biograficznego Schützego. W metodzie autobiograficznej przedmiotem psychologicznej (jakościowej) analizy i interpretacji oraz dialogu między badaczem a osobą badaną staje się opowiedziana przez nią historia jej własnego życia oraz/lub osadzony w niej problem (Helling 1990). Celem metody autobiograficznej jest dotarcie do materiału najwierniej i całościowo ukazującego udział człowieka w zdarzeniach oraz proces zdobywania przez niego doświadczeń (Bartosz 2000). Wartość autobiografii polega na odkrywaniu znaczenia, jakie dla jednostki ma dana osoba bądź zdarzenie, o których opowiada (Hoering 1990). Podejście narracyjne umożliwia z kolei, poprzez strukturę narracji i wzorzec, w jaki łączy ona przeszłość, przyszłość i teraźniejszość, dostęp do tego, jak zorganizowane jest doświadczenie (Rosner 2004; Soroko 2007). Z autonarracjami mamy do czynienia wówczas, gdy narracja dotyczy własnej osoby, to znaczy autor jest jej pierwszoplanowym bohaterem (Trzebiński 2002). Uznając, że każdy człowiek ma historię życia, która może zostać opowiedziana, a badacz-biograf pragnie ją opowiedzieć innym (Leskelä-Kärki 2008), w badaniach własnych chciałam poznać indywidualne historie kobiet i mężczyzn dotyczące braku partnera życiowego.

2. Zmienne i ich operacjonalizacja

W odniesieniu do takich zmiennych, jak romantyczne przywiązanie w dorosłości i status tożsamości w obszarze ideologicznym i interpersonalnym, przyjął sposoby operacjonalizacji dokonane przez innych autorów, wraz z gotowymi narzędziami do ich pomiaru, natomiast pozostałe zmienne, tj. kompetencje relacyjne w związkach intymnych oraz doświadczenia z osobami przeciwnej płci w okresie adolescencji dookreśliłam na podstawie analizy literatury w poprzednich rozdziałach. Sposób operacjonalizacji poszczególnych zmiennych ukazuje tab. 2, a ich strukturę rys. 7.

W badaniach wyróżniono następujące zmienne:

- a) zmienna wyjaśniana (Y) – posiadanie/brak partnera życiowego,
- b) główne zmienne wyjaśniające (X):
 - (Xg1) romantyczne przywiązanie w dorosłości,
 - (Xg2) statusy tożsamości,
 - (Xg3) kompetencje relacyjne w związkach intymnych,

Tab. 2. Definicje i operacjonalizacja zmiennych

Zmienna i jej status	Definicja	Wskaźniki	Narzędzie
Posiadanie/brak partnera życiowego (Y)	Posiadanie/brak partnera życiowego, tj. osoby, która zaspokaja oraz której zaspokajane są potrzeby bliskości, bezpieczeństwa, wsparcia, przejawiająca i wobec której przejawiane są zachowania opiekuńcze, z którą podejmuje się aktywność seksualną, z którą tworzy się lub planuje się stworzyć długotrwały związek/małżeństwo oraz mieć (lub nie) potomstwo.	Jakościowy; kategorie: – posiadanie partnera, – brak partnera.	<i>Kwestionariusz Danych Osobowych (KDO)</i> (Palus 2009)
Przywiązanie w dorosłości (Xg1)	Więź uczuciowa odnosząca się do romantycznego przywiązania, cechująca się trwałością, ciągłością oraz pojawieniem się silnego dystresu w sytuacji utraty lub groźby rozłąki z partnerem (Cassidy 2000).	Ilościowy; odpowiedzi na pytania kwestionariusza	Polska adaptacja <i>Revised Adult Attachment Scale</i> (Collins 1996); <i>Zrewidowana Skala Przywiązania u Dorosłych (ZSPuD)</i> (Palus 2009)
Status tożsamości w obszarze ideologicznym i interpersonalnym (Xg2)	Sposób radzenia sobie z kryzysem tożsamości opisany na dwóch wymiarach: eksploracji i zaangażowania, których kombinacja pozwala przypisać jednostkę do jednego ze statusów: tożsamości osiągniętej, moratoryjnej, nadanej i rozproszonej w obszarze ideologicznym oraz interpersonalnym (Marcia 1966).	Ilościowy; odpowiedzi na pytania kwestionariusza	Polska adaptacja <i>Extended Objective Measure of Ego Identity Status (EOM-EIS-2)</i> (Adams 1998); <i>Kwestionariusz Statusów Tożsamości</i> (Palus 2009)
Kompetencje relacyjne w związkach intymnych (Xg3)	Zdolność do budowania intymnej więzi z osobą przeciwnej płci, w tym tworzenia, rozwijania i utrzymywania związków (definicja na podstawie: Jakubowska 1996).	Ilościowy; odpowiedzi na pytania kwestionariusza	<i>Kwestionariusz Kompetencji Relacyjnych w Związkach Intymnych (KKRwZI)</i> (Palus 2009)

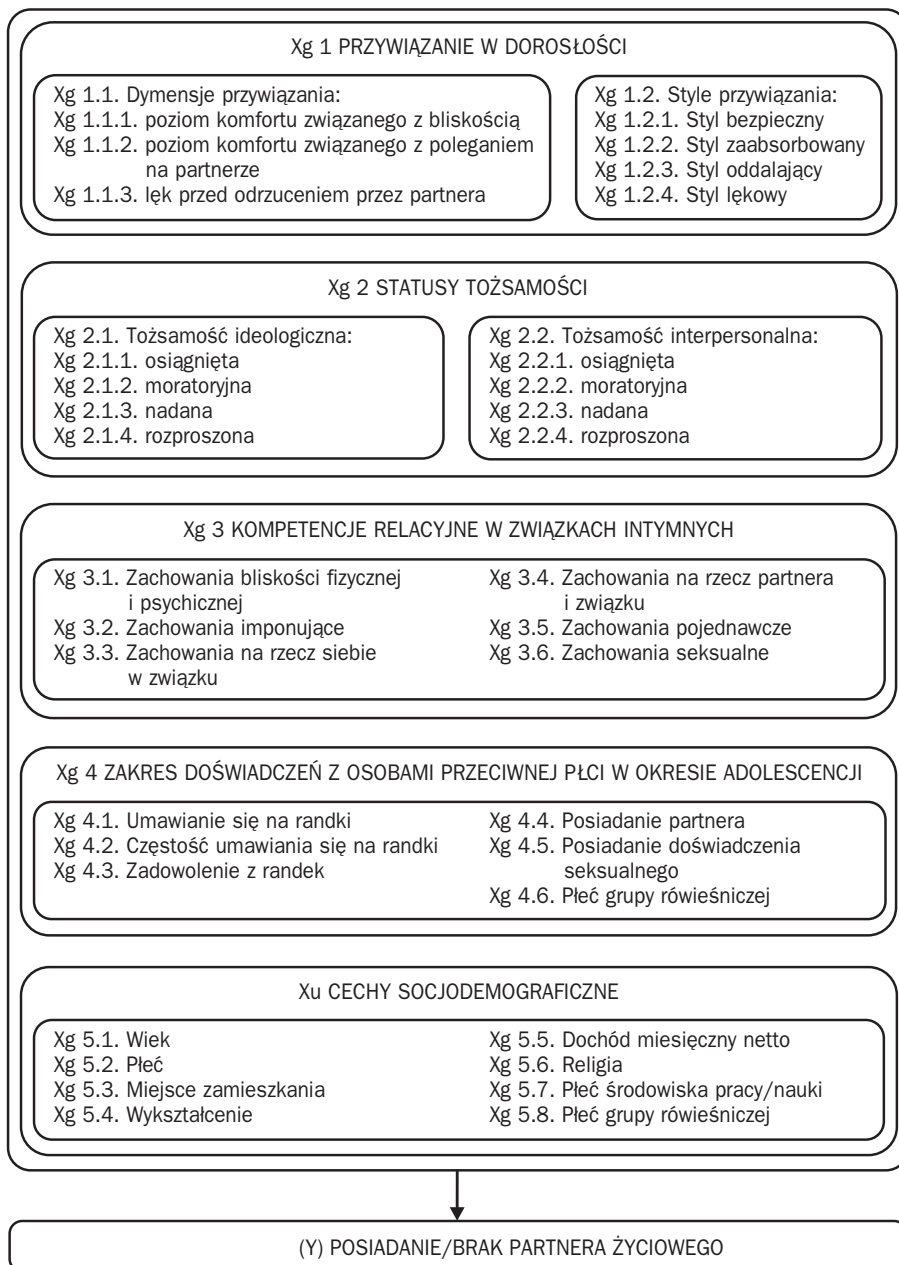
Zakres doświadczeń z osobami przeciwnej płci w okresie adolescencji (Xg4)	Doświadczenia w zakresie umawiania się na randki z osobami przeciwnej płci, ich częstości, zadowolenia, posiadania partnera oraz doświadczeń seksualnych w okresie adolescencji.	Jakościowy; kategorie: – umawianie się na randki, – częstość randek, – zadowolenie z częstości i liczby randek, – posiadanie partnera, – posiadanie doświadczeń seksualnych, – płeć grupy rówieśniczej.	<i>Kwestionariusz Danych Osobowych (KDO)</i> (Palus 2009)
Cechy socjodemograficzne (Xu)	----- -----	Jakościowy; kategorie: – wiek, – płeć, – miejsce zamieszkania, – wykształcenie, – dochód miesięczny netto, – religia, – płeć środowiska pracy/nauki, – płeć grupy rówieśniczej.	<i>Kwestionariusz Danych Osobowych (KDO)</i> (Palus 2009)

Źródło: opracowanie własne.

- (Xg4) zakres doświadczeń z osobami przeciwnej płci w okresie adolescencji;
- c) zmienne uboczne (kontekstowe):
 - (Xu) cechy socjodemograficzne.

3. Narzędzia badawcze

W poszczególnych etapach badań stosowano odmienne narzędzia badawcze. W pierwszym etapie były to kwestionariusze typu *self-report* wykorzystywane w badaniach psychologicznych, tj. *Revised Adult Attachment Scale (RAAS)* (Collins 1996) oraz *Extended Objective Measure of Ego Identity Status (EOM-EIS-2)* (Adams 1998), a także autorskie narzędzie – *Kwestionariusz Kompeten-*



Rys. 7. Struktura zmiennych w badaniach własnych

Źródło: opracowanie własne.

cji Relacyjnych w Związkach Intymnych (KKRwZI). W drugim etapie posłużono się metodą wywiadu narracyjno-biograficznego Schützego, zmodyfikowaną na potrzeby badań własnych. Narzędzia skonstruowane w USA zostały poddane adaptacji, która w obu przypadkach przebiegała identycznie, dlatego zostanie przedstawiona łącznie.

3.1. Zrewidowana Skala Przywiązania u Dorosłych (ZSPuD) (Revised Adult Attachment Scale) (RAAS) (Collins 1996)

Do pomiaru romantycznego przywiązania w dorosłości wykorzystano *Zrewidowaną Skalę Przywiązania u Dorosłych (ZSPuD)*, która jest polską adaptacją amerykańskiej skali *Revised Adult Attachment Scale (RAAS)*, opracowanej przez Collins w 1996 r. Skala ta jest zrewidowaną wersją wcześniejszej skali do badania przywiązania w romantycznych związkach w dorosłości – *Adult Attachment Scale (AAS)*, skonstruowanej przez Collins i Reada w 1990 r. *RAAS* to 18-itemowy kwestionariusz, w którym osoby badane są proszone o odwołanie się do swoich miłosnych relacji w ogóle, a nie do konkretnego związku, i dokonanie oceny na 5-stopniowej skali Likerta (od 1 – *w ogóle nie jest to dla mnie typowe* do 5 – *bardzo typowe dla mnie*), w jakim stopniu każde z 18 stwierdzeń dotyczących odczuć wobec relacji miłosnych jest dla nich charakterystyczne. *RASS* składa się z trzech podskal, z których każda obejmuje 6 pozycji:

1. podskala *CLOSE* mierzy poziom odczuwanego przez osobę komfortu związanego z bliskością i intymnością w relacjach miłosnych,
2. podskala *DEPEND* mierzy zakres komfortu związanego z poleganiem w potrzebie na partnerze w relacjach miłosnych,
3. podskala *ANXIETY* mierzy poziom lęku przed odrzuceniem lub byciem niekochanym w relacjach miłosnych.

Rzetelność podskal, w zależności od liczebności próby ($N = 173$, $N = 130$, $N = 100$), wynosi odpowiednio:

- dla podskali bliskości (*CLOSE*) – $\alpha = 0,81$, $\alpha = 0,80$, $\alpha = 0,82$;
- dla skali polegania na partnerze (*DEPEND*) – od $\alpha = 0,78$ do $\alpha = 0,80$;
- dla skali lęku przed odrzuceniem (*ANXIETY*) – od $\alpha = 0,85$ do $\alpha = 0,83$.

Współczynniki korelacji dla podskal wynoszą:

- dla podskali *CLOSE* i *DEPEND* $r = 0,53$,
- dla podskal *ANXIETY* i *CLOSE* $r = -0,34$,
- dla podskal *ANXIETY* i *DEPEND* $r = -0,46$.

Podskale te mogą być wykorzystywane w analizie przywiązania jako:

- miara komponentów leżących u podstaw dorosłych wzorców przywiązania (komfort związany z bliskością, komfort związany z poleganiem na innych i lęk przed odrzuceniem). Taka analiza pozwala często lepiej zrozumieć proce-

sy przywiązaniowe w dorosłości przez określenie, który komponent operacyjnego modelu przywiązania jest najbardziej krytyczny dla danej relacji;

– podstawa klasyfikacji osób, na bazie punktów⁴ uzyskanych w zakresie trzech wymiencji, do jednego z czterech stylów przywiązania w klasyfikacji Bartholomew i Horowitza (1991): bezpiecznego, zaabsorbowanego, oddalającego, lękowego.

Collins i Read (1990, za: Frazier i in. 1996) wskazują na teoretyczne znaczenie relacji między wymiencjami przywiązania a innymi miarami wewnętrznych modeli operacyjnych siebie i innych. Punkty zdobywane na skalach *CLOSE* i *DEPEND* pozwalają różnicować osoby o bezpiecznym i lękowym stylu przywiązania od osób o unikającym stylu przywiązania. Na przykład jednostki o bezpiecznym stylu przywiązania mają wyższe punkty na wymiencjach *CLOSE* i *DEPEND*, a niższe na wymiarze *ANXIETY*; jednostki o unikającym stylu przywiązania zdobywają niższe punkty na skalach *CLOSE* i *DEPEND*, natomiast osoby lękowe wyróżniają się wyższymi punktami na wymiencji *ANXIETY*. System kategoryzacji osób do czterech stylów przywiązania opracowany przez Collins bazuje na ciągłej punktacji w zakresie trzech wymiencji; pierwszym etapem jest obliczenie średniej punktów, jakie osoba uzyskuje na skali *CLOSE* i *DEPEND*, a następnie przypisanie jej do odpowiedniej kategorii zgodnie z następującym systemem (Collins 1996):

1. styl bezpieczny – wysoka średnia punktów na skali *CLOSE-DEPEND*,
2. styl zaabsorbowany – wysoka średnia punktów na skali *CLOSE-DEPEND*,
3. styl oddalający – niska średnia punktów na skali *CLOSE-DEPEND*,
4. styl lękowy – niska średnia punktów na skali *CLOSE-DEPEND*.

3.2. Kwestionariusz Statusów Tożsamości (KST) (Extended Objective Measure of Ego Identity Status) (EOM-EIS-2) (Adams 1998)

Do pomiaru statusów tożsamości posłużono się *Kwestionariuszem Statusów Tożsamości (KST)*, który stanowi polską adaptację jednego z najczęściej wykorzystywanych narzędzi w badaniach amerykańskich i europejskich oraz praktyce klinicznej i edukacyjnej do oceny statusu tożsamości, tj. *Extended Objective Measure of Ego Identity Status (EOM-EIS-2)* (Adams 1998). Jest to

⁴ Collins (1996) zdefiniowała wysokie punkty jako punkty znajdujące się powyżej punktu środkowego (*midpoint*) na 5-stopniowej skali, a niskie punkty jako te poniżej punktu środkowego. Konsekwencją takiej punktacji jest to, że osoby, które zdobywają punkty środkowe, nie są włączane do dalszej analizy. Metoda ta dostarcza jednak dokładniejszej oceny stylu przywiązania, ponieważ wyklucza osoby, które znajdują się na granicy dwóch stylów lub nie należą do żadnego z nich. W związku z tym, że w ten sposób traci się ważne dane, Collins wskazuje na konieczność dalszych prac nad tą metodą.

64-itemowy kwestionariusz typu *self-report* opracowany przez Benniona i Adamsa, w którym każde pytanie jest oceniane na 6-stopniowej skali Likerta (od A – *zdecydowanie się zgadzam* do F – *zdecydowanie się nie zgadzam*). Poszczególne pozycje odnoszą się do wyróżnionych przez Marcję statusów tożsamości (rozproszona, nadana, moratoryjna, osiągnięta) w obszarze ideologicznym (32 pytania) i interpersonalnym (32 pytania). Pierwszy z obszarów dotyczy procesów eksploracji i podejmowania zobowiązań w sferze pracy zawodowej, przekonań politycznych, religijnych oraz filozoficznej wizji świata; drugi obejmuje procesy tożsamościowe w zakresie ról płciowych, przyjaźni, rekreacji i związków romantycznych. Autorzy narzędzia zalecają stosowanie go w badaniach z udziałem osób w wieku 13-30 lat.

Rzetelność podskal, która jest oparta na współczynniku wewnętrznej zgodności, w większości badań waha się od $\alpha = 0,30$ do $\alpha = 0,91$ (ze średnią $\alpha = 0,66$); rzetelność powtarzalności testu mieści się w przedziale od $r = 0,59$ do $r = 0,93$ (ze średnią $r = 0,76$) (ibidem).

Tab. 3. Macierz korelacji między skalami ideologicznymi i interpersonalnymi EOM-EIS-2. Dane dla N = 106

Podskale	Ideologiczne			Interpersonalne			
	M	R	N	O	M	R	N
Ideologiczne							
O	-.41***	-.34***	.04	.46***	-.11	-.20*	.11
M		.71	.06	-.30***	-.50***	.29***	-.11
R			.22*	-.36***	-.37***	.38***	.02
N				-.08	.12	.14	.66***
Interpersonalna							
O				-.16*	-.39***	.06	
M					.32***	-.04	
R						-.07	

Objaśnienia:

*, **, *** – korelacje istotne na poziomie: * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$.

M – moratorium, R – rozproszona, N – nadana, O – osiągnięta.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Adams (1998).

Z danych zawartych w tab. 3 wynika, że skale ideologiczne są ze sobą nisko skorelowane dodatnio i ujemnie (z wyjątkiem korelacji między skalą rozproszoną i moratoryjną), skale interpersonalne są ze sobą nisko skorelowane dodatnio i ujemnie, skale ideologiczne i interpersonalne są ze sobą nisko skorelowane dodatnio i ujemnie. Oznacza to, że można traktować je jako odrębne wymiary, badające w miarę niezależne konstrukty.

Procedurę adaptacji kulturowej narzędzi badawczych poprzedziło uzyskanie zgody autorów⁵ na dokonanie polskiej adaptacji obu kwestionariuszy i wykorzystanie ich w badaniach własnych. Przeprowadzono ją zgodnie z postulowanymi w literaturze etapami adaptacji kulturowej (por. Hornowska, Paluchowski 2004; Brzeziński 1990, 2006; Drwal 1995). Prace nad przygotowaniem polskich wersji obu kwestionariuszy rozpoczęto w marcu 2008 r. W pierwszym etapie porównano dostępne wersje językowe oryginalnych narzędzi: w przypadku *Revised Adult Attachment Scale* tylko wersji angielskiej, natomiast w tłumaczeniu wprost wersji angielskiej *Extended Objective Measure of Ego Identity Status (EOM-EIS-2)* wykorzystano także jego niemiecką wersję⁶ *Identitätsstatus-Fragebogen* w niemieckiej adaptacji Kapfhammer (1995, za: Hofer i in. 2006). Osoby biorące udział w translacji wprost i wstecznej z języka angielskiego i niemieckiego otrzymały odpowiednie materiały i zostały przeszkolone w zakresie istoty tłumaczenia narzędzia psychologicznego oraz znajomości przedmiotu pomiaru obu kwestionariuszy.

Na podstawie kolejnych tłumaczeń z języka angielskiego i niemieckiego stworzono polskie wersje robocze obu kwestionariuszy, które poddano translacji wstecznej i porównano z oryginałami. W efekcie powstała polska wersja eksperymentalna *RAAS* i *EOM-EIS-2*, której równoważność z wersją angielską sprawdzono w badaniach porównawczych (*test-retest*) z udziałem 28 studentów⁷ III, IV i V roku anglistyki Instytutu Filologii Angielskiej UAM w wieku 21-26 lat (średnia wieku osób badanych wyniosła $M = 23,36$ lat z odchyleniem standardowym $SD = 1,50$) W pierwszym badaniu (maj 2008 r.) studenci wypełniali wersje angielskie obu kwestionariuszy. W drugim, które odbyło się po 4 tygodniach, by obniżyć prawdopodobieństwo zapamiętywania odpowiedzi (czerwiec 2008 r.), wypełniali oni polskie wersje obu narzędzi. W kolejnym etapie obliczono współczynniki korelacji między pozycjami w wersji angielskiej i wersji polskiej obu narzędzi. Współczynniki *rho* Spearmana-Browna dla 18 pozycji wersji angielskiej *RAAS* i polskiej wyniosły od 0,16 do 0,77, natomiast współczynniki korelacji między 64 pozycjami w wersji angielskiej *EOM-EIS-2* i wersji polskiej wyniosły od 0,15 do 0,81. Pozycje testowe, które nisko, a w przypadku *EOM-EIS-2* niektóre pozycje ujemnie korelowały z angielskimi odpowiednikami, ponownie poddano analizie przeprowadzonej przez trzech niezależnych tłumaczy. W ten sposób stworzono wersję docelową obu na-

⁵ Zgodę na wykorzystanie w badaniach *Extended Objective Measure of Ego Identity Status* posiada Instytut Psychologii UAM, natomiast w przypadku *Revised Adult Attachment Scale* zgodę uzyskałam w korespondencji mailowej z Read, współautorem wcześniejszej wersji tej skali.

⁶ Niemiecką wersję *The Extended Objective Measure of Ego Identity Status (EOM-EIS-2)* otrzymałam w korespondencji mailowej od Hofera, który korzystał z niej w badaniach nad związkami między statusem tożsamości w obszarze interpersonalnym a motywami afiliacyjnymi (Hofer i in. 2006).

⁷ Liczebność grupy badawczej wyniosła 28 osób (na 100 rozdanych ankiet powróciło 28).

rzędzi, których właściwości psychometryczne sprawdzono w badaniach pilotażowych z udziałem 68 osób (43 studentów III roku filologii sławistyczno-polonistycznej i 25 osób, które ukończyły studia) w wieku 20-31 lat (średnia wieku wyniosła $M = 3,68$ lat z odchyleniem standardowym $SD = 2,60$), w tym 50 kobiet i 18 mężczyzn.

W badaniach pilotażowych, a następnie w badaniach właściwych sprawdzono właściwości psychometryczne polskich wersji obu narzędzi. Ich współczynniki rzetelności, zestawione ze współczynnikami oryginalnych kwestionariuszy, ukazują tab. 4 i 5.

Tab. 4. Współczynniki α Cronbacha dla trzech podskal RAAS w wersji angielskiej i polskiej

Podskale RAAS	Wersja angielska (N = 173)	Wersja polska w badaniach pilotażowych (N = 68)	Wersja polska w badaniach właściwych (N = 430)
Skala I: Bliskość (<i>CLOSE</i>)	0,81	0,76	0,75
Skala II: Poleganie (<i>DEPEND</i>)	0,78	0,61	0,76
Skala III: Lęk (<i>ANXIETY</i>)	0,85	0,83	0,87

Źródło: opracowanie własne.

Tab. 5. Współczynniki α Cronbacha dla skal *EOM-EIS-2* w wersji oryginalnej i polskiej w badaniach pilotażowych oraz właściwych

Skale <i>EOM-EIS-2</i>	Wersja oryginalna (N = 106)	Wersja polska w badaniach pilotażowych (N = 68)	Wersja polska w badaniach właściwych (N = 430)
Ideologiczna			
Osiągnięcia (<i>achievement</i>)	0,62	0,60	0,58
Moratorium (<i>moratorium</i>)	0,75	0,77	0,61
Nadana (<i>foreclosure</i>)	0,75	0,68	0,76
Rozproszona (<i>diffusion</i>)	0,62	0,59	0,53
Interpersonalna			
Osiągnięcia (<i>achievement</i>)	0,60	0,38	0,51
Moratorium (<i>moratorium</i>)	0,58	0,60	0,62
Nadana (<i>foreclosure</i>)	0,80	0,77	0,81
Rozproszona (<i>diffusion</i>)	0,64	0,58	0,62

Źródło: opracowanie własne.

Współczynniki rzetelności wersji polskich RAAS i *EOM-EIS-2* w przypadku niektórych skal osiągnęły w badaniach pilotażowych oraz właściwych niższe wartości niż narzędzi oryginalnych, co należy wiązać z większą heterogenicznością grupy badawczej. Można je jednak uznać za zadowalające.

Trafność metod oszacowano, badając trafność teoretyczną z wykorzystaniem analizy czynnikowej. Wyniki analizy czynnikowej *Zrewidowanej Skali Przywiązania u Dorosłych (ZSPuD)* potwierdziły założoną strukturę trzech czynników kwestionariusza, które wraz z procentem wyjaśnianej przez nie wariancji ukazuje tab. 6.

Tab. 6. Czynniki i odpowiadające im skale *ZSPuD* oraz procent wyjaśnianej przez nie wariancji

Czynniki i skale	Procent wyjaśnionej wariancji
F1 Skala <i>CLOSE</i>	21,57
F2 Skala <i>DEPEND</i>	19,03
F3 Skala <i>ANXIETY</i>	11,24
Procent całkowitej wyjaśnionej wariancji	51,84

Źródło: opracowanie własne.

Macierz korelacji między skalami *ZSPuD* ukazuje tab. 7. Skale są ze sobą skorelowane dodatnio i ujemnie w niskim stopniu, a korelacje między nimi są zbliżone do korelacji w oryginalnej wersji *RAAS*, co oznacza, że można je traktować jako odrębne wymiary badające wyróżnione konstrukty.

Tab. 7. Macierz korelacji między skalami *CLOSE*, *DEPEND*, *ANXIETY ZSPuD*. Dane dla próby N = 68 i N = 430 (w nawiasach)

Podskala	<i>CLOSE</i>	<i>DEPEND</i>
<i>DEPEND</i>	,490** (.502**)	
<i>ANXIETY</i>	-,271* (-,413)**	-,477** (-,561)**

Objaśnienia:

*, **, *** – korelacje istotne na poziomie: *p < .05; **p < .01; ***p < .001.

Źródło: opracowanie własne.

Tab. 8. Czynniki i odpowiadające im skale *KST* oraz procent wyjaśnianej przez nie wariancji

Czynniki i skale	Procent wyjaśnionej wariancji
F1 Skala Tożsamość rozproszona w obszarze ideologicznym	8,92
F2 Skala Tożsamość nadana w obszarze ideologicznym	7,27
F3 Skala Tożsamość moratoryjna w obszarze ideologicznym	6,91
F4 Skala Tożsamość osiągnięta w obszarze ideologicznym	6,65
F5 Skala Tożsamość rozproszona w obszarze interpersonalnym	6,55
F6 Skala Tożsamość nadana w obszarze interpersonalnym	5,79
F7 Skala Tożsamość moratoryjna w obszarze interpersonalnym	5,04
F8 Skala Tożsamość osiągnięta w obszarze interpersonalnym	4,79
Procent całkowitej wyjaśnionej wariancji	51,92

Źródło: opracowanie własne.

Tab. 8 przedstawia wyniki analizy czynnikowej *Kwestionariusza Statusów Tożsamości (KST)* wraz z procentem wyjaśnianej przez nie wariancji, które również potwierdziły założoną strukturę 8 czynników kwestionariusza.

Macierz korelacji między skalami *KST* ukazuje tab. 9. Skale są ze sobą skorelowane dodatnio i ujemnie w niskim stopniu, a korelacje między nimi są zbliżone do korelacji w oryginalnej wersji *EOM-EIS-2*. Oznacza to, że można je traktować jako odrębne wymiary badające wyróżnione konstrukty.

Tab. 9. Macierz korelacji między skalami ideologicznymi i interpersonalnymi *KST*.
Dane dla próby N = 68 i N = 430 (w nawiasach)

Podskala	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7
S1							
S2	-0,061 (,070)						
S3	,541** (,431)**	-0,005 (,132)**					
S4	-0,165 (-,259)**	,283* (,081)	-0,016 (-,274)**				
S5	,353** (,327)**	-0,101 (,161)**	0,192 (,158)**	0,031 (-,130)**			
S6	0,031 (,010)	,712** (,705)**	0,052 0 (,113)*	0,191 (,083)	0,073 (,192)**		
S7	,252* (,265)**	,277* (,141)**	,452** (,503)**	,335** (-,069)	0,100 (,266)**	0,133 (,109)*	
S8	0,030 (-,019)	,389** (,111)*	0,178 (,043)	,612** (,465)**	-0,119 (-,177)**	,269* (,076)	,461** (,015)

Objaśnienia:

*, **, *** – korelacje istotne na poziomie: *p < .05; **p < .01; ***p < .001.

S1 – tożsamość rozproszona w obszarze ideologicznym, S2 – tożsamość nadana w obszarze ideologicznym, S3 – tożsamość moratoryjna w obszarze ideologicznym, S4 – tożsamość osiągnięta w obszarze w ideologicznym, S5 – tożsamość rozproszona w obszarze interpersonalnym, S6 – tożsamość nadana w obszarze interpersonalnym, S7 – tożsamość moratoryjna w obszarze interpersonalnym, S8 – tożsamość osiągnięta obszarze interpersonalnym.

Źródło: opracowanie własne.

3.3. Narzędzia autorskie

3.3.1. *Kwestionariusz Kompetencji Relacyjnych w Związkach Intymnych (KKRwZI)*

Do pomiaru kompetencji relacyjnych odnoszących się do specyficznej sytuacji społecznej, jaką jest relacja (zarówno w fazie początkowej, jak i już ukształtowanej) między kobietą i mężczyzną, skonstruowałam *Kwestionariusz Kompetencji Relacyjnych w Związkach Intymnych (KKRwZI)*, który miał różnicować osoby badane w całym zakresie mierzonych kompetencji. Konieczność opra-

cowania własnego narzędzia badawczego wynikała z tego, że szeroko stosowany w polskich badaniach *Kwestionariusz Kompetencji Społecznych (KKS)* Matczak (2001), choć służy do badania kompetencji warunkujących efektywność zachowań w sytuacjach intymnych (15 pozycji), nie pozwala na ich szerszą ocenę⁸. Założenia teoretyczne i metodologiczne stanowiące podstawę konstruowania autorskiego kwestionariusza ukazują tab. 10.

Tab. 10. Podstawy teoretyczne i metodologiczne
Kwestionariusza Kompetencji Relacyjnych w Związkach Intymnych

Założenie teoretyczne	Założenia metodologiczne	Autorskie narzędzie
Pojęcie kompetencji/umiejętności społecznych Argyle'a	Argyle do pomiaru umiejętności społecznych stosował m.in. listy sytuacji, które osoby oceniały pod kątem ich trudności lub powstającego w nich dyskomfortu.	W autorskim kwestionariuszu, służącym do badania kompetencji społecznych (relacyjnych) osoby oceniają listę 54 zachowań, czynności i działań pod kątem stopnia ich trudności na skali od 1 (<i>zdecydowanie trudne</i>) do 10 (<i>zdecydowanie łatwe</i>).
Koncepcja zachowań wiążących Kuczyńskiej (1998)	Kuczyńska zebrała w swoich badaniach opinie 47 osób w wieku 20-45 lat na temat zachowań, jakie prezentują wobec siebie ludzie w bliskich związkach, a następnie przyjęła pięcioczynnikowy model struktury zachowań.	W badaniach własnych zebrano opinie 59 osób w wieku 20-31 lat. Przyjęto pięcioczynnikowy model struktury zachowań Kuczyńskiej, a zachowania należące do jednej z pięciu kategorii zachowań wiążących znalazły się w ostatecznej wersji autorskiego kwestionariusza.
Kwestionariusz Kompetencji Społecznych Matczak (2001)	<i>KKS</i> to kwestionariusz o charakterze samoopisowym, którego pozycje odnoszą się do zróżnicowanego zestawu czynności lub zadań o charakterze społecznym oraz niespołecznym.	Autorski kwestionariusz też ma charakter samoopisowy, a jego pozycje odnoszą się do zróżnicowanego zestawu zachowań, czynności, działań o charakterze zachowań wiążących, odnoszących się do specyficznych sytuacji społecznych, tj. sytuacji kontaktu z nieznaną osobą przeciwnej płci, początkowej fazy rozwoju relacji i ukształtowanego związku.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Kuczyńska (1998), Matczak (2001).

Ustalenia wynikające z analiz prac stały się punktem wyjścia do budowy kwestionariusza autorskiego, która przebiegała w 7 etapach (por. tab. 11). Pierwszy z nich polegał na wygenerowaniu wyjściowej puli pozycji, do któ-

⁸ *KKS* uwzględnia także kompetencje wyznaczające skuteczność zachowań w sytuacjach ekspozycji społecznej (18 pozycji) i kompetencje decydujące o efektywności zachowań w sytuacjach wymagających asertywności (17 pozycji) (Matczak 2001).

rej włączono także zachowania wchodzące w skład *Inwentarza Zachowań Wiążących* Kuczyńskiej (1998) oraz listę zachowań zebranych w badaniach własnych. Ich uczestnicy udzielali odpowiedzi na trzy pytania otwarte w kwestionariuszu dotyczącym zachowań, jakie sami oraz jakie ich zdaniem kobiety i mężczyźni prezentują wobec osób przeciwnej płci w celu zainicjowania kontaktu z osobą nieznaną lub rozwijania i utrzymywania relacji ze swym partnerem. Innymi słowy, zadaniem osób badanych było wypisanie zachowań, po których można poznać, że ludzie chcą być lub są ze sobą blisko. Wyjściowa pula pozycji testowych po analizie językowej składała się ze 169 zachowań, których trafność treściową oceniano równoległe z zastosowaniem:

- metody sędziów kompetentnych, którzy zostali przeszkoleni i otrzymali odpowiednie materiały. Ich zadanie polegało na przypisaniu każdego ze 169 zachowań do jednej z pięciu kategorii zachowań wiążących, które wyróżniła w swej koncepcji Kuczyńska (1998) wraz z oceną na 3-stopniowej skali tego, jak dobrze dane zachowanie opisuje każdą z kategorii;

- metody Lawshego, która stanowi prostą ilościową metodę obliczania zgodności ocen sędziów (por. Hornowska 2003). W tym przypadku 169 zachowań zostało przeformułowanych na pozycje testowe i ujętych w formę kwestionariusza, które druga grupa niezależnych sędziów oceniała pod względem ich użyteczności dla testu.

Równoległe z pracami dwóch zespołów sędziów kompetentnych przeprowadzono badania z zastosowaniem eksperymentalnej wersji kwestionariusza składającego się ze 169 losowo uporządkowanych pozycji. W badaniach pilotażowych sprawdzono trafność teoretyczną narzędzia metodą eksploracyjnej analizy czynnikowej z zastosowaniem metody głównych składowych i rotacją Varimax z normalizacją Kaisera. Uzyskane ładunki czynnikowe okazały się stosunkowo wysokie; wyjątkiem były pozycje, które stanowiły grupę zachowań mało specyficznych dla relacji intymnych między kobietą a mężczyzną, tj. takich, które z równym prawdopodobieństwem mogą występować w innych związkach i interakcjach społecznych (np. „mobilizować drugą osobę do działania”, „śmiać się z żartów opowiadanych przez drugą osobę”, „wyprasować drugiej osobie ubranie”). W wyniku analizy czynnikowej, przed przystąpieniem do której, zgodnie z koncepcją zachowań wiążących Kuczyńskiej, zakładano pięcioczynnikową strukturę zachowań wiążących, wyodrębniono sześć czynników, z których pięć odpowiadało pięciu typom zachowań wiążących zaproponowanych przez Kuczyńską (1998). Natomiast nowy, szósty czynnik pojawił się w wyniku rozbicia czynnika *Zachowania na rzecz partnera i związku* na dwa czynniki: *Zachowania na rzecz siebie w związku* oraz *Zachowania na rzecz partnera i związku*. Na podstawie analizy czynnikowej uznano, że sześć-, a nie pięcioczynnikowa struktura zachowań wiążących znacznie lepiej wyjaśnia uzyskane wyniki. Wyodrębnienie dodatkowej grupy zachowań związanych z po-

Tab. 11. Etapy konstruowania
Kwestionariusza Kompetencji Relacyjnych w Związkach Intymnych

Etap	Opis zadania badawczego	Rezultaty
1. Generowanie puli pozycji testowych (styczeń – marzec 2008)	Zebranie, analogicznie jak w badaniach Kuczyńskiej (1998), odpowiedzi 59 osób badanych w wieku 20-31 lat (28 kobiet i 41 mężczyzn, w tym 22 osoby nieposiadające partnera i 37 osób w związkach; średni czas trwania związku dla kobiet 2,86 lat, a dla mężczyzn 2,31 lata). Uczestnicy zostali poproszeni o udzielenie odpowiedzi na trzy pytania otwarte i wypisanie wszystkich zachowań, jakie sami oraz jakie ich zdaniem inni prezentują wobec osób przeciwnej płci w kontakcie z osobą nieznaną w początkowej fazie relacji oraz w ukształtowanym już związku w celu zainicjowania i podtrzymania kontaktu/relacji z drugą osobą/partnerem.	Stworzenie listy 350 zachowań, z której wyeliminowano zachowania powtarzające się lub analogiczne, ostatecznie tworząc pulę 179 zachowań, która została poddana dalszym procedurom.
2. Analiza wyjściowej puli pozycji testowych pod względem językowym (kwiecień 2008)	Sprawdzenie pozycji testowych pod względem gramatycznej poprawności, jasności i długości określić.	Wyeliminowanie z puli pozycji testowych 10 twierdzeń, które nie spełniały kryteriów językowych, i korekta językowa pozostałych pytań. W efekcie powstała pula 169 zachowań.
3. Analiza trafności metodą sędziów kompetentnych (maj – czerwiec 2008)	Pula 169 zachowań została poddana ocenie 7 sędziów kompetentnych (3 kobiet i 4 mężczyzn – pracowników Instytutu Psychologii UAM), którzy przypisywali każde ze 169 zachowań do 5 kategorii zachowań wiążących wyróżnionych przez Kuczyńską.	Całkowitą zgodność sędziów w zakresie przypisywania 169 zachowań do 5 kategorii wiążących uzyskało 30 zachowań.
4. Analiza trafności treściowej metodą Lawshego (maj – czerwiec 2008)	Równoległe z procedurą kategoryzacji zachowań przez sędziów kompetentnych wyjściową pulę twierdzeń poddano ocenie innej, 7-osobowej grupy sędziów kompetentnych (5 kobiet i 2 mężczyzn – pracowników Instytutu Psychologii UAM), którzy oceniali użyteczność pozycji kwestionariusza metodą Lawshego na następującej skali: 1 – pozycja ta ma zasadnicze znaczenie dla testu, 2 – pozycja ta jest użyteczna, jednak nie ma zasadniczego znaczenia, 3 – pozycja ta nie powinna znaleźć się w teście.	Na podstawie minimalnej wartości współczynnika trafności treściowej (CVR) dla 7 sędziów, pozwalającej znać otrzymaną wielkość CVR za istotną statystycznie (dla $\alpha = 0,05$), za zasadnicze uznano 29 pozycji testowych.

5. Analiza trafności teoretycznej (eksploracyjna analiza czynnikowa) (czerwiec 2008)	Analiza trafności teoretycznej w badaniach z zastosowaniem kwestionariusza składającego się ze 169 itemów z udziałem 51 osób (studentów II roku socjologii IS UAM i osób pracujących) w wieku 20-31 lat (średnia wieku wyniosła $M = 22,24$ lata z odchyleniem standardowym $SD = 2,60$), w tym 17 mężczyzn i 34 kobiety oraz 25 osób nieposiadających partnera życiowego i 26 osób będących w związkach.	Wyłonienie w wyniku analizy czynnikowej 6 czynników (6 odmiennych typów kompetencji relacyjnych)
6. Stworzenie ostatecznej wersji kwestionariusza (czerwiec 2008)	Do wszystkich 54 pozycji kwestionariusza <i>KKRwZI</i> dołączono 10-stopniową skalę szacunkową (od 1 – <i>zdecydowanie trudne</i> do 10 – <i>zdecydowanie łatwe</i>), na której osoby badane oceniają stopień trudności, z jaką podejmują lub podejmowałyby każde z 54 zachowań/czynności w kontaktach z osobą nieznaną lub partnerem przeciwnej płci.	
7. Badania pilotażowe z zastosowaniem ostatecznej wersji kwestionariusza (czerwiec 2008)	Badania pilotażowe z zastosowaniem ostatecznej wersji kwestionariusza składającego się z 54 pozycji z udziałem 34 osób w wieku 20-33 lata (średnia wieku wyniosła $M = 25$ lat z odchyleniem standardowym $SD = 3,10$), w tym 19 kobiet i 15 mężczyzn oraz 15 osób nieposiadających partnera i 19 osób w związkach.	Sprawdzenie rzetelności każdej z 6 skal oraz wyeliminowanie pytania nr 8 należącego do skali III, które nisko z nią korelowało i zastąpienie go innym pytaniem.

Źródło: opracowanie własne.

dejmowaniem zachowań na rzecz siebie wydawało się w pełni uzasadnione w świetle teorii sprawiedliwości Walster (Dwyer 2005), zgodnie z którą ludzie uważają związek za sprawiedliwy i satysfakcjonujący, gdy zyski (to, co otrzymują od partnera) równoważą ich wkład (to, co dają partnerowi) w daną relację. Zachowania związane z dawaniem i otrzymywaniem różnych dóbr w związku intymnym są zatem istotne dla poczucia szczęścia partnerów.

Wyodrębniono sześć czynników, odpowiadających sześciu skalom *KKRwZI*, które wraz z procentem wyjaśnianej przez nie wariacji ukazuje tab. 12.

Tab. 12. Czynniki i odpowiadające im skale *KKRwZI* oraz procent wyjaśnianej przez nie wariacji

Czynniki i skale	Procent wyjaśnionej wariacji
F1 Zachowania bliskości fizycznej i psychicznej (ZBFiP)	10,46
F2 Zachowania imponujące (ZIMP)	9,20
F3 Zachowania na rzecz siebie w związku (ZnRzSwZ)	8,04
F4 Zachowania na rzecz partnera i związku (ZnRzPiZ)	7,88
F5 Zachowania pojednawcze (ZPOJ)	7,76
F6 Zachowania seksualne (ZSEK)	5,99
Procent całkowitej wyjaśnionej wariacji	49,33

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie wyników analizy trafności treściowej metodą sędziów kompetentnych i metodą Lawshego oraz analizy trafności teoretycznej metodą analizy czynnikowej podjęto decyzję o odrzuceniu 115 pozycji testowych, które posiadały niskie ładunki czynnikowe i/lub nie spełniały kryterium trafności treściowej. Do wersji docelowej autorskiego narzędzia włączono zatem 54 pozycje, a jego właściwości psychometryczne sprawdzono w badaniach pilotażowych z udziałem 34 osób. Na podstawie współczynników rzetelności usunięto pytanie nr 8 wchodzące w skład skali III, które obniżało jej rzetelność i zastąpiono je innym pytaniem. Ostateczna wersja *KKRwZI* składa się z 54 pozycji, które konstytuują 6 skal. Wartości współczynnika α Cronbacha dla poszczególnych skal prezentuje tab. 13.

Tab. 13. Współczynniki α Cronbacha dla 6 skal *KKRwZI* w badaniach pilotażowych (N = 34) oraz w badaniach właściwych (N = 430)

Skale <i>KKRwZI</i>	Liczba pozycji	Nr pytania w obrębie skal	N = 34	N = 430
S1 Kompetencje w zakresie ZBFiP	9	1, 7, 16, 19, 33, 35, 42, 50, 52	0,86	0,83
S2 Kompetencje w zakresie ZIMP	9	9, 15, 20, 28, 34, 39, 41, 43, 53,	0,86	0,84
S3 Kompetencje w zakresie ZnRzSwZ	9	2, 8, 22, 24, 32, 38, 44, 48, 54,	0,78	0,82
S4 Kompetencje w zakresie ZnRzPiZ	9	5, 12, 18, 21, 26, 31, 45, 46, 49	0,87	0,84
S5 Kompetencje w zakresie ZPOJ	9	4, 10, 11, 13, 14, 23, 25, 36, 51	0,81	0,84
S6 Kompetencje w zakresie ZSEK	9	3, 6, 16, 17, 27, 29, 37, 40, 47,	0,81	0,80

Objaśnienia:

ZBFiP – zachowania bliskości fizycznej i psychicznej; ZIMP – zachowania imponujące; ZnRzSwZ – zachowania na rzecz siebie w związku; ZnRzPiZ – zachowania na rzecz partnera i związku; ZPOJ – zachowania pojednawcze; ZSEK – zachowania seksualne.

Źródło: opracowanie własne.

Macierz korelacji między 6 skalami prezentuje tab. 14. Wyniki w niej zawarte wskazują, że wyodrębnione skale są ze sobą skorelowane dodatnio (korelacje od niskich do wysokich), co oznacza, że 6 skal mierzy ten sam konstrukt, jakim są kompetencje relacyjne, oraz że wysokie wyniki w jednej skali oznaczają zarazem wysokie wyniki w innych skalach.

Ostateczna wersja *KKRwZI* składa się z 54 pytań, do których dołączono 10-stopniową skalę (od 1 – *zdecydowanie trudne* do 10 – *zdecydowanie łatwe*), na której osoby badane dokonują oceny trudności, z jaką podejmują lub podejmowałyby dane zachowanie/czynność/działalność, i umieszczenie obok każdej pozycji testowej odpowiedniej liczby na skali od 1 do 10.

Tab. 14. Macierz korelacji między skalami S1, S2, S3, S4, S5, S6 *KKRwZI*.
Dane dla próby N = 34 oraz N = 430 (w nawiasach)

Skala	S1	S2	S3	S4	S5
S2	,571** (,475)**				
S3	,850** (,808)**	,459** (,351)**			
S4	,889** (,764)**	,403* (,307)**	,816** (,754)**		
S5	,705** (,750)**	,845** (,569)**	,557** (,676)**	,495** (,614)**	
S6	,524** (,607)**	,875** (,718)**	,507** (,501)**	,419* (,441)**	,754** (,705)**

Objaśnienia:

*, ** – korelacje istotne na poziomie: * $p < .05$; ** $p < .01$.

S1 – zachowania bliskości fizycznej i psychicznej; S2 – zachowania imponujące; S3 – zachowania na rzecz siebie w związku; S4 – zachowania na rzecz partnera i związku; S5 – zachowania pojednawcze; S6 – zachowania seksualne.

Źródło: opracowanie własne.

3.3.2. Kwestionariusz Danych Osobowych (KDO)

Drugim narzędziem skonstruowanym na potrzeby badań był *Kwestionariusz Danych Osobowych (KDO)*, który składa się z czterech części dotyczących różnych obszarów tematycznych i obejmuje łącznie 25 pytań zamkniętych.

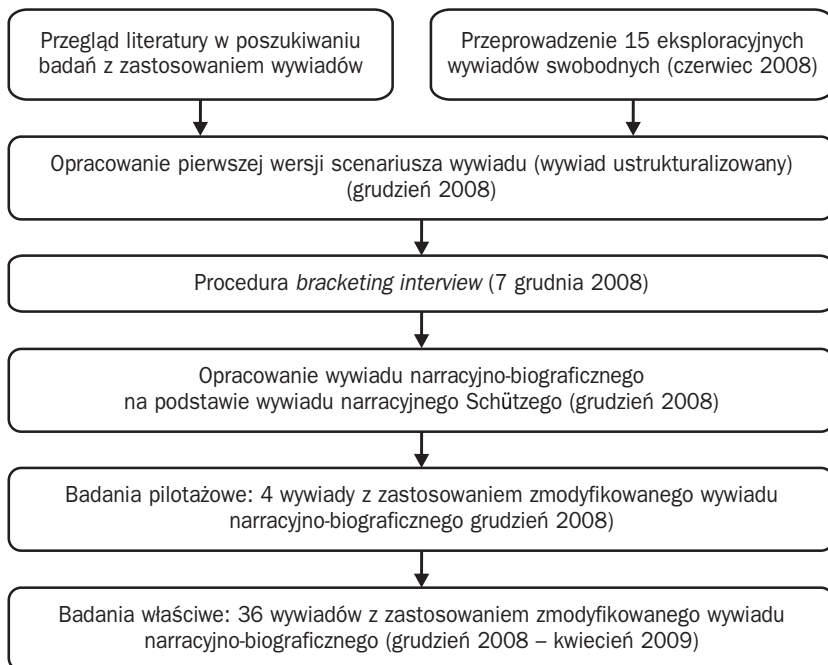
Tab. 15. Struktura *Kwestionariusza Danych Osobowych (KDO)*

Części	Nr pytań	Obszary tematyczne poszczególnych części
I: Dane socjodemograficzne	1-9	wiek, płeć, miejsce zamieszkania, dochód miesięczny netto, religia, stan cywilny, posiadanie dzieci, orientacja seksualna, środowisko pracy/nauki, płeć grupy rówieśniczej
II: Doświadczenia z okresu dorosłości	10-21	umawianie się na randki i ich częstość, aktywność seksualna, posiadanie partnera, liczba partnerów, długość trwania związku, rodzaj związku, długość życia w pojedynkę, chęć vs. brak chęci posiadania partnera
III: Doświadczenia z okresu adolescencji	22-25	umawianie się na randki i ich częstość, zadowolenie z częstości i liczby randek, aktywność seksualna, płeć grupy rówieśniczej, posiadanie partnera, długość związku
IV: Zgłoszenie udziału w wywiadzie dla osób nieposiadających partnera	-----	Zaproszenie osób nieposiadających partnera do udziału w wywiadzie na temat życia w pojedynkę z prośbą o podanie numeru telefonu i/lub adresu e-mailowego bądź skontaktowanie się na podany adres e-mailowy.

Źródło: opracowanie własne.

3.3.3. Zmodyfikowany wywiad narracyjno-biograficzny Schützege

Opracowanie przewodnika do wywiadu na temat życia w pojedynkę oraz wyznaczenie obszarów tematycznych, jakie poddano eksploracji w wywiadach z osobami nieposiadającymi partnera, przebiegało w kilku etapach, z których zasadnicze znaczenie miały pilotażowe badania z zastosowaniem wywiadów swobodnych oraz procedura *bracketing interview*.



Rys. 8. Etapy badań z zastosowaniem wywiadów

Źródło: opracowanie własne.

Badania właściwe z zastosowaniem zmodyfikowanej wersji wywiadu narracyjno-biograficznego Schützege zostały poprzedzone przeglądem literatury poświęconej problematyce braku partnera życiowego pod kątem badań z zastosowaniem wywiadów (udało mi się dotrzeć do 4 badań⁹ przeprowadzonych przez socjologów w Wielkiej Brytanii i USA oraz 5 badań w Polsce). Równolegle, w czerwcu 2008 r., przeprowadziłam 15 wywiadów swobodnych z 9 kobietami i 6 mężczyznami wieku 23-35 lat nieposiadającymi partnera

⁹ Wywiady te są różnicowane pod względem formy: od ustrukturalizowanych po swobodne, celów badawczych i strategii analitycznych oraz poziomu transparentności raportów: od szczegółowo referujących kolejne kroki badawcze po bardzo ogólne. łączy je natomiast wspólny punkt wyjścia – subiektywna perspektywa osób nieposiadających partnera życiowego, a nie perspektywa badacza.

życiowego. Miały one charakter eksploracyjny i służyły wstępnemu rozpoznaniu zjawiska braku partnera, wniknięciu w jego uwarunkowania i wewnętrzne mechanizmy. Dane z tych wywiadów¹⁰ stanowiły podstawę wyłonienia głównych wątków tematycznych, które w badaniach właściwych zamierzałam poddać głębszej analizie.

Kolejnym zadaniem badawczym było skonstruowanie pytań odpowiednich dla obszarów tematycznych wyróżnionych w wywiadach swobodnych oraz w badaniach innych autorów i opracowanie pierwszej wersji przewodnika do wywiadu. Został on sprawdzony w procedurze *bracketing interview*, czyli udziału we własnym projekcie badawczym. Zwróciłam się z prośbą do dr Emilii Soroko z Instytutu Psychologii UAM o przeprowadzenie ze mną jako osobą badaną wywiadu (7 grudnia 2008 r.). W jego trakcie okazało się, że opracowany przewodnik zbliżał wywiad do wywiadu klasycznie ustrukturalizowanego, w którym pytania wymagały krótkich i zamkniętych odpowiedzi. Podobne odczucia w roli prowadzącej miała dr Emilia Soroko. Analizując przebieg wywiadu, postanowiłam zwiększyć jego otwartość poprzez umożliwienie osobom badanym opowiedzenia, jak to się stało, że obecnie nie mają partnera. Ogólne pytanie miało zatem stanowić bodziec narracyjny do konstruowania własnej historii, w której osoby mogłyby same dokonać wyboru treści (doświadczeń, zdarzeń, osób) dla nich istotnych. Tak zrodził się pomysł zastosowania wywiadu narracyjno-biograficznego Schützego, który stanowi jedną z powszechnie stosowanych metod wywiadu w obszarze socjologii, edukacji i psychologii (Jakob 2001; Kaźmierska 2004). Do zaproponowanej przez Schützego metodyki¹¹ wywiadu narracyjnego wprowadziłam modyfikacje, aby nadać mu większą strukturę i tym samym zapewnić standaryzację w zakresie podstawowych tematów/problemów poruszanych w trakcie rozmowy. Dokonane zmiany polegały na opracowaniu zestawu pytań odnoszących się do 5 obszarów tematycznych dla fazy pytań wewnętrznych i fazy interpretacji, zgodnie z zasadą, że rekonstruowanie narracji przez osobę nie powinno być przerywane pytaniami badacza. Innymi słowy, po zakończeniu fazy narracji i fazy pytań wewnętrznych przechodziłam do fazy pytań zewnętrznych, które zostały opracowane wcześniej, w odróżnieniu od klasycznie prowadzonego wywiadu Schützego (tab. 16).

¹⁰ W wywiadach swobodnych pojawiły się następujące wątki tematyczne: (1) przyczyny braku partnera życiowego, (2) doświadczanie braku partnera, (3) byli partnerzy/-ki, (4) aktualni partnerzy, (5) doświadczenia rodzinne, (6) obraz własnego ciała, (7) umiejętności społeczne, (8) plusy i minusy życia w pojedynkę, (9) presja środowiska (rodziny, znajomych).

¹¹ Wywiad narracyjno-biograficzny Schützego ma charakter nieustrukturalizowany, mimo że jego autor zaproponował ogólne ramy prowadzenia wywiadu i wyróżnił w nim określone fazy, które mają prowadzić do uzyskania spontanicznej, tj. nieprzećwiczonej i niezrutynizowanej narracji (Kaźmierska 2004).

Tab. 16. Obszary tematyczne w wywiadzie i skonstruowane dla nich pytania

Nr	Obszary tematyczne		Pytania
1	Przyczyny braku partnera życiowego		Pyt. 1. W ankiecie zaznaczyłeś/-łaś, że obecnie nie masz partnera życiowego. Przypominając sobie i rozważając różne zdarzenia, doświadczenia i rolę osób ważnych w swoim życiu, opowiedz mi, jak to się stało, że obecnie nie masz partnera/-ki życiowego/-ej?
2	Sytuacja braku partnera życiowego	Doświadczenie sytuacji braku partnera (myśli, uczucia, postrzeganie siebie)	Pyt. 2. Jak doświadczasz tego, że nie masz partnera/-ki życiowego/-ej?
Sytuacja braku partnera jako stan przejściowy vs. stan stały		Pyt. 3. Jak widzisz sytuację, że obecnie nie masz partnera: jako stan przejściowy czy coś stałego w Twoim życiu?	
Sytuacja braku partnera jako decyzja zależna vs. niezależna od osoby		Pyt. 4. Gdybyś miał/-a określić, podając procenty, na ile to, że nie masz obecnie partnera/-ki jest Twoją decyzją, a na ile jest to od Ciebie niezależne, to co byś powiedział/-ła?	
Sytuacja braku partnera w kontekście inicjowania vs. nieinicjowania kontaktów z płcią przeciwną		Pyt. 5. Gdybyś miał/-a podzielić sto procent na to, czy jesteś osobą inicjującą kontakty z osobami przeciwnej płci, czy raczej nieinicjującą, jakby to wyglądało?	
Wpływ sytuacji braku partnera na życie osoby		Pyt. 6. Jak to, że nie masz partnera/-ki, wpływa na Twoje życie?	
Zalety i wady sytuacji braku partnera		Pyt. 7. Gdyby spróbować podzielić sytuację braku partnera na zalety i wady, to co mógłbyś/-abyś powiedzieć?	
Opinie ważnych osób na temat sytuacji braku partnera		Pyt. 8. Czy spotkałeś/spotykasz się z jakimiś opiniami innych osób ważnych dla Ciebie na temat tego, że nie masz partnera/ki?	
3	Relacje z rówieśnikami w okresie dorastania	Relacje z rówieśnikami w okresie dorastania w gimnazjum i w liceum	Pyt. 9. Wydaje mi się, że dla zrozumienia Twojej obecnej sytuacji, iż nie masz partnera, może być ważne odwołanie się do wcześniejszych etapów w Twoim życiu, np. czasów gimnazjum, liceum. Spróbuj powiedzieć, jak wyglądały Twoje relacje z rówieśnikami w tamtym czasie.
		Postrzegany przez osobę wpływ vs. brak wpływu relacji rówieśniczych na obecną sytuację braku partnera	Pyt. 10. Czy widzisz jakiś związek między relacjami z rówieśnikami a tym, że obecnie nie masz partnera?

4	Relacje z rodziną (rodzicami oraz rodzeństwem)	Relacje z matką	Pyt. 11. Zaznaczyłeś/-łaś w ankiecie, że Twoje relacje z matką są ... Co to znaczy?
		Relacje z ojcem	Pyt. 12. A jak to jest z Twoim ojcem? Zaznaczyłeś/-łaś w ankiecie, że Twoje relacje z ojcem są ... Co to znaczy?
		Relacje z bratem/braćmi	Pyt. 13. A jak to jest z Twoim rodzeństwem? Zaznaczyłeś/-łaś w ankiecie, że Twoje relacje z bratem/braćmi są ... Co możesz o nich powiedzieć?
		Relacje z siostrą/siostrami	Pyt. 14. Zaznaczyłeś/-łaś w ankiecie, że Twoje relacje z siostrą/siostrami są ... Co możesz o nich powiedzieć?
		Postrzeganie małżeństwa rodziców przez osobę	Pyt. 15. Chciałabym jeszcze zapytać, jak postrzegasz swoich rodziców jako małżeństwo? Co możesz o nich powiedzieć?
5	Autodefiniowanie siebie w sytuacji braku partnera	Pyt. 16. Niektórzy mówią o sobie panna, kawaler, wolny/-a, niezwiązany/-a, singiel, singielka, a Ty jak określiłbyś /-łabyś siebie w sytuacji, że obecnie nie masz partnera?	

Źródło: opracowanie własne.

Zmodyfikowany wywiad narracyjno-biograficzny Schützego sprawdziłam w kolejnych badaniach na próbie docelowej. Za badania pilotażowe, które nie zostały uwzględnione w końcowych analizach, uznałam 4 pierwsze wywiady (2 z kobietami i 2 z mężczyznami) z 40, jakie przeprowadziłam w badaniu właściwym z osobami nieposiadającymi partnera. Celem pilotażu było przećwiczenie i ujednolicenie sposobu prowadzenia wywiadu w zakresie metodyki i instrukcji oraz uwrażliwienie siebie na potencjalne rodzaje reakcji osób badanych w sytuacji wywiadu. Ten ostatni aspekt badań był niezmiernie ważny, gdyż jak wskazuje się w literaturze, istnieje ryzyko wywoływania silnych emocji w związku z ujawnianiem osobistych informacji w wywiadach dotyczących wrażliwych tematów (Corbin, Morse 2003; Suchańska 2007). Kwestie negatywnych emocji u uczestników wywiadu omówiłam z Panią Profesor dr hab. Lidią Cierpiatkowską z Instytutu Psychologii UAM (grudzień 2008 r.) i w wyniku tej konsultacji zdecydowałam, że jeśli osoba podczas wywiadu będzie przejawiać werbalne i niewerbalne oznaki przeżywania negatywnych emocji i/lub zgłaszać potrzebę poszukiwania pomocy psychologicznej, będę dodawać: „Może się tak zdarzyć, że opowiadając o braku partnera w swoim życiu, będziesz przeżywać negatywne emocje”. Jeśli w sytuacji wywiadu nie występowały żadne wskaźniki przeżywania przykrych stanów emocjonalnych, zdanie to nie padało, aby uniknąć działania o charakterze interwencyjnym. Gdyby osoba poszukiwała porady w kwestii zmiany swojego położenia, doda-

wałam: „A co Ty możesz według siebie zrobić dla siebie w tej sytuacji?”, natomiast gdyby pragnęła skorzystać z profesjonalnej pomocy psychologicznej, miałam przygotowaną listę poznańskich poradni psychologicznych i psycho-terapeutów. W czasie wszystkich 40 wywiadów żadna z osób nie zareagowała w sposób negatywny emocjonalnie, który wymagałby interwencji czy pomocy psychologicznej. Jeśli pojawiły się niewielkie oznaki dystresu w trakcie rozmowy, to po wyłączeniu dyktafonu po każdym wywiadzie, aby umożliwić osobie badanej odreagowanie, pytałam: „Jak czujesz się, opowiadając o braku partnera życiowego?” oraz dodawałam: „Opowiadałeś tu o ważnych dla siebie kwestiach, jeśli chcesz jeszcze o nich teraz porozmawiać, mogę Cię wysłuchać”. W efekcie wszystkie osoby skorzystały z możliwości opowiedzenia o swoich odczuciach podczas wywiadu i jej skomentowania. Dzięki wywiadam pilotażowym oraz procedurze *bracketing interview* moje obawy dotyczące wystąpienia negatywnych reakcji u osób badanych zmalały; ponadto w trakcie pierwszych 4 rozmów naturalnie wyłoniła się kwestia sposobu, w jaki osoby określają siebie w sytuacji braku partnera/-ki życiowego/-ej, dlatego włączyłam go do ostatecznego scenariusza wywiadu.

Przeprowadzone wywiady zostały następnie poddane transkrypcji, w której wykorzystano powszechnie stosowany system transkrypcji Jefferson. Dokonywało jej 16 osób¹² (3 doktorantów oraz 10 studentów III i IV roku psychologii oraz 2 studentki III roku kognitywistyki z Instytutu Psychologii UAM). Wszystkie osoby zgłosiły się do transkrypcji wywiadów w odpowiedzi na ogłoszenie, które zamieściłam w gablotach ściennych w Instytucie Psychologii UAM. Osoby zostały przeszkolone (styczeń 2009 r.) w zakresie merytorycznych, technicznych i etycznych kwestii związanych z transkrypcją wywiadów oraz otrzymały odpowiednie materiały, które zawierały:

- nagranie wywiadu w formie pliku audio *.wma,
- arkusz do transkrypcji odpowiedniego wywiadu,
- instrukcję, jak dokonywać transkrypcji,
- zmodyfikowany system transkrypcji Jefferson,
- zasady etyczne obowiązujące w transkrypcji wywiadów,
- jeden transkrypt przygotowany jako wzór transkrypcji wraz z nagraniem audio transkrybowanego wywiadu,
- scenariusz wywiadu.

¹² Podana liczba osób transkrybujących wywiady uwzględnia również mój udział, który był zgodny z zaleceniem, by badacz sam spisał jeden lub kilka wywiadów (Kvale 2004). Doświadczenie to uwarściło mnie na kwestię jakości nagrywanych wywiadów, zadawania słyszalnych pytań, a zarazem rozwiązało wiele wątpliwości co do wyboru stopnia szczegółowości przekształcania mowy na język pisany. Pozwoliło mi to również oszacować średni czas i wysiłek, którego miały wymagać transkrypcje kolejnych wywiadów, a także skutecznie przeszkolić (z uwzględnieniem trudności, z którymi sama zetknęłam się w procesie transkrypcji) osoby pomagające w badaniach.

Osoby dokonujące transkrypcji miały możliwość konsultowania wątpliwości i trudności w zakresie przekładu języka mówionego na język pisany oraz podlegały superwizji. Dla pewności wrywkowo sprawdzałam stopień zgodności transkryptów otrzymanych od każdej osoby z odpowiednim nagraniem audio, by wyeliminować ewentualne błędy lub w razie konieczności zwiększyć stopień dokładności zapisu wybranych fragmentów wywiadu. Transkrypcja wywiadów zawierała wszystkie wypowiedzi osoby prowadzącej wywiad oraz osoby badanej¹³ (zachowania językowe, paralingwistyczne i pozajęzykowe), a przygotowane transkrypty zostały poddane analizie ilościowej i jakościowej.

3.4. Dobór osób do badań i charakterystyka grupy badawczej

Na 2268 rozdanych ankiet powróciło 626, z których 196 było niekompletnych (brakowało w nich danych istotnych dla analizy) bądź nie spełniały któregoś z kryteriów doboru do grupy. Do ostatecznej analizy zakwalifikowano 430 ankiet. Dobór osób przeprowadzono, wykorzystując dobór łańcuchowy (strategię „kuli śnieżnej”), w którym proces poszukiwania osób rozpoczęłam wśród znajomych i studentów, z którymi prowadziłam zajęcia, oraz rozdając kwestionariusze wśród studentów Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i Politechniki Poznańskiej, pracowników naukowych i administracji UAM oraz słuchaczy studiów podyplomowych przy Instytucie Psychologii UAM, Uniwersytecie Ekonomicznym i Politechnice Poznańskiej¹⁴.

Badania zakładały celowy dobór osób na podstawie takich kryteriów, jak:

- wiek 20-35 lat,
- posiadanie vs. brak partnera życiowego/małżonka co najmniej od 6 miesięcy,
- bycie osobą nigdy niezamężną/niezonatą,
- bezdzietność,

¹³ Dla zwiększenia przejrzystości danych oraz ułatwienia ich analizy i interpretacji w transkrypcji wywiadów pominięto tekst wprowadzenia do wywiadu wypowiedziany standardowo przez osobę prowadzącą wywiad; wywiady transkrybowano od momentu podania bodźca naracyjnego, to znaczy pierwszego pytania w scenariuszu wywiadu.

¹⁴ W badaniach wzięli udział studenci następujących kierunków: socjologia, kulturoznawstwo, muzykologia, historia sztuki, filologia angielska, matematyka, budownictwo i budowa maszyn. Kwestionariusze rozdano także wśród słuchaczy następujących studiów podyplomowych: Psychologia w zarządzaniu, Pomoc psychologiczna w dziedzinie seksuologii (UAM), Zarządzanie w handlu, Strategia pozyskiwania i zarządzanie funduszami unijnymi, Studium Podyplomowe Marketingu, Menedżer produktu, Studium Podyplomowe Zarządzania Przedsiębiorstwami, Studium Podyplomowe Biznesu Międzynarodowego (Uniwersytet Ekonomiczny) oraz Nowoczesne techniki w projektowaniu, budowie i eksploatacji sieci dystrybucyjnych oraz instalacji elektrycznych, Techniki komputerowe w produkcji, Menedżer eksploatacji maszyn, bezpieczeństwa i higieny pracy (Politechnika Poznańska).

Tab. 17. Socjodemograficzna charakterystyka grupy badawczej (N = 430)

Kategoria		Ogółem (N=430)	OPP (n=243, 56,5%)	ONP (n = 187, 43,5%)		
				Ogółem (n=187)	Kobiety (n=129)	Mężczyźni (n=58)
Wiek (M ± SD)		25,8 ± 3,70	25,9 ± 3,56	25,6 ± 3,86	25,5 ± 3,96	25,7 ± 3,65
Płeć	Kobieta (n = 292)	292 (68%)	163 (67%)	129 (69%)	129 (100%)	-----
	Mężczyzna (n = 138)	138 (32%)	80 (33%)	58 (31%)	-----	58 (100%)
Stan cywilny	Panna/kawaler	386 (90%)	199 (82%)	187 (100%)	129 (100%)	58 (100%)
	Narzeczonej/-a	-----	63 (26%)	-----	-----	-----
	Mąż/zona	-----	44 (18%)	-----	-----	-----
	Związek nieformalny	-----	136 (56%)	-----	-----	-----
Wykształcenie	Średnie (studenci)	171 (40%)	85 (35%)	86 (46%)	58 (45%)	28 (48%)
	Wyższe	259 (60%)	158 (65%)	101 (54%)	71 (55%)	30 (52%)
Miejsce zamieszkania	Wieś	53 (12%)	26 (11%)	27 (14%)	20 (15%)	7 (12%)
	< 25 tys.	54 (12%)	30 (12%)	24 (13%)	16 (12%)	8 (14%)
	25-50 tys.	38 (9%)	23 (10%)	15 (8%)	10 (8%)	5 (9%)
	50-200 tys.	58 (14%)	38 (16%)	20 (11%)	14 (11%)	6 (10%)
	200-500 tys.	40 (9%)	16 (7%)	24 (13%)	15 (12%)	9 (15%)
	> 500 tys.	187 (44%)	110 (44%)	77 (41%)	54 (42%)	23 (40%)
Dochód miesięczny netto	< 1 tys.	146 (34%)	72 (29%)	74 (40%)	54 (42%)	20 (35%)
	1-2,5 tys.	188 (44%)	116 (48%)	72 (38%)	48 (37%)	24 (41%)
	2,5-5 tys.	78 (18%)	46 (19%)	32 (17%)	21 (16%)	11 (19%)
	5-7,5 tys.	13 (3%)	7 (3%)	6 (3%)	5 (4%)	1 (2%)
	7,5-10 tys.	5 (1%)	2 (1%)	3 (2%)	1 (1%)	2 (3%)

Religia	Rzymsko-katolicka	376 (87%)	213 (88%)	163 (87%)	111 (86%)	52 (90%)
	Ateizm	54 (13%)	30 (12%)	24 (12%)	18 (14%)	6 (10%)
Płeć środowiska pracy/nauki	Sfeminizowane		107 (59,4%)	73 (40,6%)	62 (40,5%)	11 (40,7%)
	Zmaskulinizowane		56 (59,6%)	65 (49,6%)	17 (45,9%)	21 (36,8%)
	Mieszane		66 (50,4%)	38 (40,4%)	43 (51,8%)	22 (45,8%)
Płeć grupy rówieśniczej	Sfeminizowane		58 (47,9%)	63 (33,7%)	50 (49,5%)	13 (65,0%)
	Zmaskulinizowane		33 (51,6%)	31 (16,6%)	14 (50,0%)	17 (47,2%)
	Mieszane		152 (62,6%)	93 (49,7%)	65 (40,1%)	28 (34,1%)

Objaśnienia:

OPP – osoby posiadające partnera; ONP – osoby nieposiadające partnera.

Źródło: opracowanie własne.

- deklarowana chęć posiadania partnera życiowego,
- orientacja heteroseksualna.

Z wymienionych kryteriów wyjaśnienia wymaga przyjęty okres braku partnera życiowego, tj. co najmniej 6 miesięcy. Ma on charakter arbitralny i jego ustalenie wynikało z tego, że taki okres braku partnera przyjmowano już w innych badaniach (por. Donnelly i in. 2001) oraz że najnowsze badania na przywiązaniem sugerują, że partnerzy już w początkowych etapach relacji mogą doświadczać procesów przywiązaniowych, których przejawem może być zakochanie i namiętność (Eastwick, Finkel 2008). Przyjęłam więc, że okres 6 miesięcy pozwala uznać, że dwie osoby są lub nie są w związku o charakterze przywiązaniowym. Natomiast wśród osób będących w związkach minimalny okres posiadania partnera to 6 miesięcy, a maksymalny – 17 lat (ze średnią $M = 42,65$ miesięcy, czyli 3,55 lat oraz z odchyleniem standardowym $SD = 33,15$ miesięcy, czyli 2,76 lat).

Analiza danych tab. 17 wykazała brak różnic w zakresie cech socjodemograficznych między osobami posiadającymi i nieposiadającymi partnera życiowego (a w ich obrębie między kobietami i mężczyznami). Wyniki te są sprzeczne z powszechnym wyobrażeniem na temat osób żyjących w pojedynkę jako ludzi, którzy np. posiadają wysokie dochody. Ten wzorec wyników można prawdopodobnie wyjaśnić tym, że osoby badane (średnia wieku to 25,8 lat) należą do pokolenia, które znajduje się w okresie wchodzenia we wczesną dorosłość i stabilizowania swej sytuacji zawodowej i rodzinnej. Osoby te w odróżnieniu od swoich rówieśników z krajów zachodnich konfrontują się z trudnymi warunkami startu życiowego (wysoki koszt mieszkań, niski po-

ziom wynagrodzeń w stosunku do kosztów utrzymania, trudności w znalezieniu odpowiedniej pracy) (Slany 2001a). Czynniki ekonomiczne w Polsce silnie więc oddziałują na możliwość realizacji planów małżeńskich oraz rodzinnych (Ignatczyk 1999).

Opis socjodemograficzny ujęty w tab. 17 dotyczy całej grupy badawczej, natomiast w odniesieniu do osób nieposiadających partnera w tab. 18 przedstawiono dodatkową charakterystykę aktualnie podejmowanych zachowań w sferze związanej z poszukiwaniem partnera/-ki.

Tab. 18. Charakterystyka grupy osób nieposiadających partnera (N = 187)

Kategoria		Ogółem (N = 187)	Kobiety (n = 129, 44,2%)	Mężczyźni (n = 58, 42%)
Chęć posiadania partnera	Tak	187 (100%)	129 (44,2%)	58 (42%)
	Nie	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
Okres bez partnera	Od 6 miesięcy	35 (18,7%)	25 (19,4%)	10 (17,2%)
	Do 1 roku	29 (15,5%)	21 (16,3%)	8 (13,8%)
	Do 2 lat	24 (12,8%)	16 (12,4%)	8 (13,8%)
	Do 3 lat	21 (11,2%)	14 (10,9%)	7 (12,1%)
	Powyżej 3 lat	23 (12,3%)	16 (12,4%)	7 (12,1%)
	Od zawsze	55 (29,5%)	37 (28,6%)	18 (31%)
Umawianie się na randki	Tak	120 (64,2%)	83 (64,3%)	37 (63,8%)
	Nie	67 (35,8%)	46 (35,7%)	21 (36,2%)
Częstość umawiania się na randki (n = 120)*	Kilka razy w tygodniu	3 (2,5%)	2 (2,4%)	1 (2,7%)
	Kilka razy w miesiącu	48 (40%)	33 (39,8%)	15 (40,5%)
	Kilka razy w roku	69 (57,5%)	48 (57,8%)	21 (56,8%)
Zadowolenie z liczby i częstości randek	Tak	54 (28,9%)	38 (29,5%)	16 (27,6%)
	Nie	133 (71,1%)	91 (70,5%)	42 (72,4%)
Podejmowanie aktywności seksualnej	Tak	58 (31%)	36 (27,9%)	22 (37,9%)
	Nie	129 (69%)	93 (72,1%)	36 (62,1%)

* podana liczba jest niższa niż liczba całej grupy badawczej, gdyż uwzględnia jedynie osoby, które umawiały się na randki.

Źródło: opracowanie własne.

Dane te poddano analizie statystycznej, która nie wykazała różnic płciowych w zakresie zachowań związanych z poszukiwaniem partnera, co oznacza, że okres pozostawania bez partnera życiowego jest zbliżony dla kobiet i dla mężczyzn; obie płcie umawiają się na randki z podobną częstością i wyra-

żają podobny stopień zadowolenia z nich oraz wbrew powszechnym przekonaniom o seksualnej rozwiązłości osób żyjących w pojedynkę (por. DePaulo, Morris 2005; Czernecka 2007) 72,1% kobiet i 62,1% mężczyzn deklaruje, że nie podejmuje aktywności seksualnej.

Jak pokazuje tab. 17, w grupie badawczej osoby żyjące w pojedynkę stanowiły 44% uczestników (N = 187), osoby w związkach 56% (n = 243); kobiety stanowiły 68% (n = 292), a mężczyźni 32% (n = 138). Jeśli chodzi o wykształcenie, to 40% (n = 171) grupy badawczej stanowili studenci, a 60% (n = 259) to osoby legitymujące się wykształceniem wyższym. Wśród uczestników najwyższy odsetek (56%) stanowiły osoby w związkach nieformalnych (n = 136), pozostałe 26% (n = 63) to osoby w związkach narzeczeńskich, 18% (n = 44) w związkach małżeńskich. Osoby nieposiadające partnera od 6 miesięcy stanowiły 19% respondentów (n = 35), natomiast osoby nigdy wcześniej niebędące w związku stanowiły 30% (n = 55). Minimalny okres posiadania partnera wśród osób w związkach to 6 miesięcy, a maksymalny to 17 lat (ze średnią M = 42,65 miesięcy, czyli 3,55 lat oraz odchyleniem standardowym SD = 33,15 miesięcy, czyli 2,76 lat).

Na podstawie badań ilościowych przeprowadzono także dobór osób do drugiego etapu postępowania badawczego, tj. badań z zastosowaniem wywiadu narracyjno-biograficznego na temat uwarunkowań braku partnera życiowego. Osoby wypełniające kwestionariusze zapoznawały się z listem przewodnim oraz informacją zamieszczoną na ostatniej stronie *Kwestionariusza Danych Osobowych*, stanowiącą zaproszenie¹⁵ do udziału w rozmowie na temat życia w pojedynkę skierowane do osób nieposiadających partnera/-ki życiowego/-ej. Jeśli osoba wyraziła gotowość do udziału w wywiadzie oraz zgodę na nagrywanie wypowiedzi na dyktafon, umawiałam się na spotkanie w Instytucie Psychologii UAM i tam przeprowadzałam wywiad.

Choć w badaniach zakładałam celowy dobór osób, to był on elastyczny i uległ zmianie w trakcie jego realizacji. Początkowo miałam ogólny zamysł, z jakimi osobami chciałam przeprowadzić wywiady, tj. szukałam osób, które nie mają partnera życiowego od co najmniej 6 miesięcy i które w metryczce deklarują chęć posiadania partnera/-ki. Celem takiego doboru było dotarcie do osób, które mogłyby dostarczyć wielu informacji na temat życia w pojedynkę. W trakcie badań, wraz z napływającymi ankietami, do wywiadów zgłaszały się również osoby, które nie miały i nie chciały mieć partnera/-ki. Zdecydowałam się na włączenie ich do badań, by w ten sposób pogłębić wstęp-

¹⁵ Osoby we wskazanym miejscu mogły podać swój numer telefonu i/lub adres e-mailowy bądź skontaktować się ze mną przez pocztę elektroniczną. Podanie danych teleadresowych uznawałam za wstępną decyzję osoby na udział w drugim etapie badań, czyli wywiadzie. Wywiady zostały przeprowadzone z osobami, które wypełniły otrzymane kwestionariusze, choć ich uzupełnienie nie było warunkiem koniecznym uczestnictwa w drugim etapie badań.

Tab. 19. Charakterystyka grupy badawczej (N = 36)

Kategoria		Kobiety (n = 22, 61,11%)		Mężczyźni (n = 14, 38,89%)		Ogółem (N = 36, 100%)	
		N	%	N	%	N	%
Wiek	21 lat	1	4,55%	2	14,29%	3	8,33%
	22 lata	–	0,00%	2	14,29%	2	5,56%
	23 lata	2	9,09%	–	0,00%	2	5,56%
	24 lata	1	4,55%	2	14,29%	3	8,33%
	25 lat	2	9,09%	3	21,43%	5	13,89%
	26 lat	5	22,73%	1	7,14%	6	16,67%
	27 lat	5	22,73%	1	7,14%	6	16,67%
	28 lat	4	18,18%	3	21,43%	7	19,44%
	30 lat	2	9,09%	–	0%	2	5,56%
Miejsce zamieszkania	Wieś	1	4,55%	1	7,14%	2	5,56%
	Miasteczko < 25 tys.	1	4,55%	–	0,00%	1	2,78%
	Miasto 25-50 tys.	–	0%	3	21,43%	3	8,33%
	Miasto 50-200 tys.	1	4,55%	1	7,14%	2	5,56%
	Miasto 200-500 tys.	2	9,09%	3	21,43%	5	13,89%
	Miasto > 500 tys.	17	77,27%	6	42,86%	23	63,89%
Wykształcenie	Wyższe	19	86,36%	9	64,29%	28	77,78%
	Student	3	13,64%	5	35,71%	8	22,22%
Dochód	Brak dochodu	0	0%	2	14%	2	6%
	< 1 tys.	2	9%	4	29%	6	17%
	1-2,5 tys.	15	68%	5	36%	20	56%
	2,5-5 tys.	4	18%	3	21%	7	19%
	5-7,5 tys.	1	5%	0	0%	1	3%
Religia	Rzymskokatolicka	16	72,73%	13	92,86%	29	80,56%
	Ateizm	5	22,73%	1	7,14%	6	16,67%
	Prawosławie	1	4,55%	–	0%	1	2,78%
Okres bez partnera/-ki	Od zawsze	5	22,73%	7	50%	12	33,33%
	9 lat	–	0%	–	0%	–	0%
	8 lat	1	4,55%	–	0%	1	2,78%
	7 lat	2	9,09%	–	0%	2	5,56%
	5 lat	1	4,55%	–	0%	1	2,78%
	4 lata	2	9,09%	1	7,14%	3	8,33%
	3,5 roku	–	0%	1	7,14%	1	2,78%
	3 lata	3	13,64%	–	0%	3	8,33%

	2 lata	3	13,64%	1	7,14%	4	11,11%
	0,5 roku – 1 rok	3	13,64%	2	14,29%	5	13,89%
	0,5 roku	2	9,09%	2	14,29%	4	11,11%
Chęć posiadania partnera/-ki	Tak	20	90,91%	12	85,71%	32	88,89%
	Nie	2	9,09%	2	14,29%	4	11,11%

Źródło: opracowanie własne.

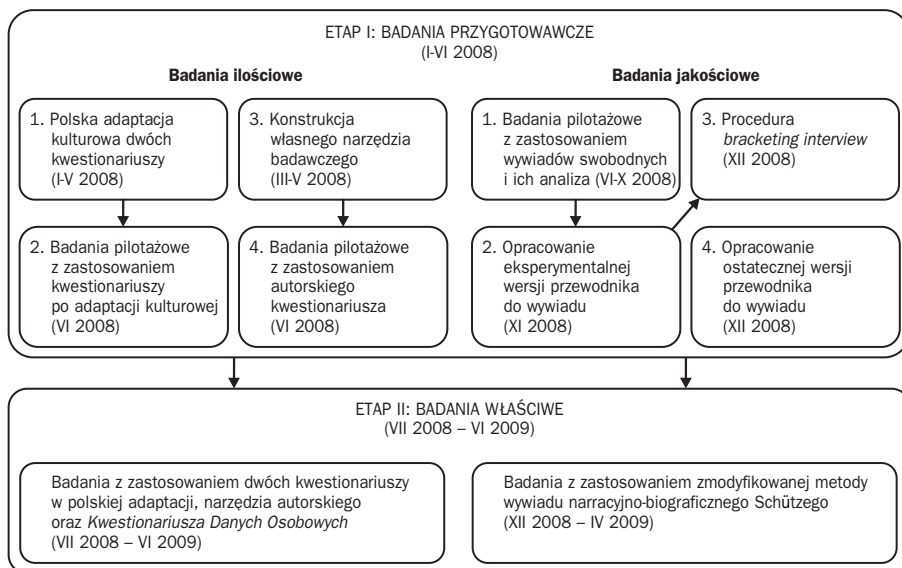
ną analizę badanego zjawiska. Spośród 187 osób nieposiadających partnera chęć wzięcia udziału w wywiadzie zgłosiły 62 osoby (33,16%), z których 12 mieszkało poza Poznaniem. W związku z tym 40 wywiadów przeprowadziłam z osobami mieszkającymi w Poznaniu¹⁶ oraz z tymi, które mogły przyjechać do Poznania. Do ostatecznej analizy włączyłam 36 wywiadów, gdyż 4 pierwsze stanowiły badania pilotażowe. O przerwaniu doboru osób do badań zdecydował fakt, że dobór osiągnął punkt nasycenia i kolejne osoby nie wносиły już nowych istotnych informacji. Liczebność grupy badanej pozwoliła mi na poszukiwanie różnorodności (z uwagi na dużą liczbę wypowiedzi na dany temat przy ograniczeniu głębokości zadawanych pytań) interesującego mnie problemu aniżeli jego głębi, którą łatwiej badać w mniejszych grupach (do 8 osób) (Widera-Wysoczańska 2002). Uznałam jednak, że przy eksploracyjnym charakterze badań własnych poszukiwanie różnorodności stanowić będzie istotną zaletę badań.

Jak pokazuje tab. 19, w wywiadach wzięły udział 22 kobiety (61,11%) i 14 mężczyzn (38,89%) w wieku 21-30 lat. Najwyższy odsetek uczestników to osoby w wieku 27 lat (19,44%). Najliczniejszą grupę uczestników tworzą osoby, które nigdy nie miały partnera (33,33%), w tym 22,73% kobiet oraz 50% mężczyzn. Chęć posiadania partnera/-ki deklaruje zdecydowana większość badanych (88,89%), w tym 90,91% kobiet i 85,71% mężczyzn.

3.5. Plan badań i ich przebieg

Prace nad realizacją projektu badawczego zostały przeprowadzone w dwóch etapach: badań przygotowawczych i badań właściwych (rys. 9). Etap przygotowawczy obejmował zarówno przygotowanie narzędzi do badań ilościowych i jakościowych. Następnie 13 lipca 2008 r. rozpoczęto badania właściwe, które zakończono 30 czerwca 2009 r. Każda z osób uczestniczących w badaniach właściwych otrzymała zestaw następujących metod:

¹⁶ Do udziału w wywiadzie zgłosiły się również osoby mieszkające poza Poznaniem. Poprosiłam je o pisemne udzielenie odpowiedzi na pytania w wywiadzie z zamiarem wykorzystania tych materiałów badawczych do weryfikacji kategorii wygenerowanych w trakcie analizy wypowiedzi pochodzących z wywiadów w formie rozmowy.



Rys. 9. Etapy procedury badawczej

Źródło: opracowanie własne.

- list przewodni informujący o celu i formie badań,
- *Zrewidowana Skala Przywiązania u Dorosłych (ZSPuD)* oraz jej polska adaptacja,
- *Kwestionariusz Statusów Tożsamości (KST)* oraz jej polska adaptacja,
- *Kwestionariusz Kompetencji Relacyjnych w Związkach Intymnych (KKRwZI)* (narzędzie autorskie),
- *Kwestionariusz Danych Osobowych (KDO)* dotyczący danych socjodemograficznych oraz doświadczeń z okresu dorosłości i adolescencji.

Etap badań właściwych z zastosowaniem wywiadów rozpoczęto w grudniu 2008 r., gdyż podstawą doboru osób do badań jakościowych były badania ilościowe; w związku z tym zmuszona byłam oczekiwać na zgłoszenia uczestników poprzez powracające do mnie kwestionariusze. Przed rozpoczęciem badań z zastosowaniem wywiadów dla każdego uczestnika przygotowywałam, na podstawie wypełnionego przez niego *Kwestionariusza Danych Osobowych*, specjalne arkusze z wybranymi informacjami na temat osoby badanej wraz z miejscem na notatki oraz dane z obserwacji i recypatii.

Wywiady przeprowadzane były przez 5 miesięcy (grudzień 2008 – kwiecień 2009), a indywidualne spotkanie wraz z zakończeniem trwało od 45 minut do 3 godzin. Wywiady odbywały się zawsze w tym samym pokoju w Instytucie Psychologii UAM. Z uwagi na to, że znajdują się w nim biurka oraz sprzęt komputerowy, dla osłabienia wrażenia, że badanie odbywa się w pomieszczeniu biurowym, na stoliku, przy którym prowadziłam rozmowy, stawiałam

kwiaty. Osoba była zapraszana do środka i mogła zająć wybrane przez siebie miejsce; ja zawsze siadałam naprzeciwko. Zwykle osoby wybierały to samo miejsce: krzesło z brzegu stołu przodem do okna (z wyjątkiem 4 osób, które zajęły miejsce przy ścianie przodem do okna oraz 3, które usiadły z brzegu stołu tyłem do okna). Kiedy osoba zajęła miejsce przy stoliku, proponowałam przejście na „ty”. Wszystkie osoby, z wyjątkiem dwóch, wyraziły na to zgodę. Dyktafon ustawiałam na stole na podwyższeniu, aby zwiększyć zasięg wychwytywanych dźwięków przez urządzenie nagrywające i jakość nagrania. Kilka pierwszych minut rozmowy wypełniały swobodne tematy, żeby obniżyć ewentualne napięcie związane z udziałem w wywiadzie. Następnie rozpoczynałam część wprowadzającą wywiadu, której elementy zaczerpnęłam z wprowadzenia, jakie stosowała w swych badaniach dr Emilia Soroko (2007). Informowałam w niej o przewidywanym czasie, sposobie badania i jego treści, a także o naukowym i anonimowym charakterze badań oraz możliwości wycofania się z badań w dowolnym momencie. Tekst wprowadzenia do wywiadu brzmiał następująco:

Nasza rozmowa będzie dotyczyć różnych kwestii związanych z brakiem partnera/-ki życiowego/-ej. Rozmowa będzie trwać około 30 minut. Po jej zakończeniu odpowiem na Twoje pytania dotyczące Twojego udziału w badaniu oraz na temat samych badań. Możesz odmówić udzielenia odpowiedzi na każde z pytań, przerwać wywiad i wycofać się z niego w każdym momencie.

Chciałabym jak najuważniej wysłuchać tego, o czym będziesz opowiadał/-ła i dobrze zapamiętać to, o czym będziesz mówił/-ła. W związku z tym chciałam zapytać, czy zgodzisz się na włączenie dyktafonu podczas naszej rozmowy? Nagrany wywiad zostanie przepisany, a nagranie i jego zapis zostaną wykorzystane wyłącznie do celów naukowych z zachowaniem Twojej anonimowości.

Czy akceptujesz taki sposób uczestniczenia w wywiadzie?

Czy chcesz coś dodać?

Czy jesteś gotowy/-wa?

Jak wiesz, chciałabym porozmawiać o tej sytuacji, że obecnie nie masz partnera/-ki życiowego/-ej. Chciałabym dowiedzieć się czegoś o Twoich doświadczeniach, przeżyciach i myślach związanych z brakiem partnera. Jestem nastawiona na to, aby słuchać o Twoich doświadczeniach, zdarzeniach i osobach z Twojego życia. Najpierw zadam Ci jedno pytanie i nie będę Ci przerywać; dopiero gdy skończysz mówić, zadam Ci kolejne pytania oraz dopytam o to, co będzie dla mnie niejasne.

Po wprowadzeniu włączałam dyktafon i przedstawiałam następującą instrukcję – bodziec narracyjny:

W ankiecie zaznaczyłeś/-łaś, że obecnie nie masz partnera życiowego. Przypominając sobie i rozważając różne zdarzenia, doświadczenia i rolę osób ważnych w swoim życiu, opowiedz mi, proszę, historię o tym, jak to się stało, że obecnie nie masz partnera życiowego¹⁷.

¹⁷ Prośba ta została sformułowana w sposób pośredni, gdyż, jak wskazuje Adams (1976, za: Reynolds i in. 2004), pytanie wprost o przyczyny życia w pojedynkę, np. „Jak to się stało, że nie

Dalsza część rozmowy była prowadzona według zmodyfikowanej metodyki wywiadu narracyjnego zaproponowanego przez Schützego. Rozmowa była nagrywana od momentu podania bodźca narracyjnego (instrukcji) do zakończenia fazy interpretacyjnej. Po wyłączeniu dyktafonu osoba badana miała możliwość uzyskania informacji na temat swojego uczestnictwa w wywiadzie, wyników uzyskanych w poszczególnych kwestionariuszach i ich znaczenia, a także celu badań. Pytałam również o opinie na temat procedury wywiadu, aby wykryć ewentualne niedogodności i dowiedzieć się, jak osoba rozumiała poszczególne pytania i instrukcje. Po tych wyjaśnieniach upewniałam się, czy osoba badana nadal zgadza się na wykorzystanie rozmowy w pracy doktorskiej.

Podsumowanie

W tej części pracy omówiono dwa etapy postępowania badawczego, tj. etap badań ilościowych i jakościowych. Realizacja celów w ramach badań ilościowych wymagała ponad 6-miesięcznych prac nad polską adaptacją kulturową dwóch kwestionariuszy stosowanych w badaniach zagranicznych oraz skonstruowania autorskiego narzędzia do pomiaru kompetencji relacyjnych w związkach intymnych i *Kwestionariusza Danych Osobowych*. W odniesieniu do badań jakościowych, w których do minimum zredukowano przyjęte założenia teoretyczne w celu eksploracji uwarunkowań braku partnera życiowego, szczegółowo ukazano i uzasadniono poszukiwania kierunków teoretycznych i badawczych, cele badania, procedurę doboru próby, moje doświadczenie, rolę i przygotowanie do prowadzenia wywiadów, warunki przebiegu wywiadów oraz ich etyczne aspekty.

jesteś żonaty/zamężna?”, sugeruje, że bycie niezamężną/nieżonatym stanowi nieakceptowalne zachowanie; to z kolei może zachęcać innych do zadawania intruzyjnych pytań, które mogą naruszać prawo do zachowania prywatności.

ROZDZIAŁ IV

ANALIZA I Dyskusja Wyników

Wprowadzenie

W analizie ilościowej dokonano dwóch porównań: między osobami nieposiadającymi i posiadającymi partnera oraz między kobietami i mężczyznami żyjącymi w pojedynkę. Dobór kwotowy ze względu na płeć w grupie osób żyjących w pojedynkę (58 mężczyzn i 58 kobiet) nie ujawnił różnic w porównaniu z analizą grupy 129 kobiet i 58 mężczyzn, dlatego w poszczególnych analizach podano wyniki dla grup o większej liczebności.

Struktura rozdziału odpowiada sformułowanemu w rozdziale III problemom i hipotezom badawczym w ramach badań ilościowych oraz przyjętej w badaniach jakościowych hermeneutycznej metodzie analizy autonarracji materiałów zgromadzonych w wywiadach. Rozdział obejmuje zatem: wyniki analiz częściowych dotyczących związków między brakiem partnera życiowego a wyróżnionymi zmiennymi, wyniki analizy dyskryminacyjnej, wyniki analizy skupień metodą optymalnego dopasowania według kryterium bayesowskiego Schwarza, opis strategii analitycznych stosowanych w odniesieniu do wywiadów wraz z ich ilustracją empiryczną na podstawie wybranego wywiadu oraz wnioski z przeprowadzonych analiz.

1. Analiza zależności między brakiem partnera życiowego a wybranymi czynnikami

1.1. Dymensje i style przywiązania w okresie dorosłości

W odniesieniu do problemu badawczego dotyczącego zależności między wybranymi zmiennymi a brakiem partnera życiowego jako pierwsze postawiono następujące pytanie:

Pytanie 1. Czy istnieje związek, a jeśli tak, to jaki, między brakiem partnera życiowego a przywiązaniem w dorosłości?

Pytanie to zostało uszczegółowione i odniesione do dwóch aspektów romantycznego przywiązania w dorosłości:

- trzech wymiarów przywiązania (komfortu związanego z bliskością i intymnością w miłosnej relacji, komfortu związanego z poleganiem na partnerze w miłosnej relacji oraz lęku przed odrzuceniem ze strony partnera);
- czterech stylów przywiązania (bezpiecznego, oddalającego, zaabsorbowanego i lękowego).

W ramach tego pytania postawiono zatem dwa następujące pytania:

Pytanie 1.1. Czy istnieje związek, a jeśli tak, to jaki, między brakiem partnera życiowego a trzema wymiarami przywiązania w dorosłości?

Pytanie 1.2. Czy istnieje związek, a jeśli tak, to jaki, między brakiem partnera życiowego a stylami przywiązania w dorosłości?

Na podstawie przedstawionej w rozdziale III analizy literatury założono, że: niski poziom komfortu związanego z bliskością i intymnością w miłosnej relacji, niski poziom komfortu związanego z poleganiem na partnerze w miłosnej relacji oraz wysoki poziom lęku przed odrzuceniem ze strony partnera w miłosnej relacji wiąże się z brakiem partnera życiowego we wczesnej dorosłości.

Na podstawie wyników jednoczynnikowej analizy ANOVA stwierdzono istnienie różnic w zakresie trzech wymiarów przywiązania między osobami posiadającymi i nieposiadającymi partnera życiowego. Osoby nieposiadające partnera osiągają niższe punkty w porównaniu z osobami w związkach na skali komfortu związanego z bliskością i intymnością w miłosnej relacji ($F = 7, 80$; $df = 1$; $p < 0,01$) oraz na skali komfortu związanego z poleganiem na partnerze ($F = 14, 84$; $df = 1$; $p < 0,001$); natomiast na skali lęku przed odrzuceniem ze strony partnera osoby żyjące w pojedynkę zdobywają wyższe punkty niż osoby posiadające partnera ($F = 65, 58$; $df = 1$; $p < 0,001$). Ten wzorec wyników w grupie uczestników żyjących w pojedynkę, tj. wysokie punkty na skali lęku przed odrzuceniem (negatywny model siebie) oraz niskie punkty na skali unikania (komfortu związanego z bliskością w relacji i komfortu związanego z poleganiem na partnerze) (negatywny model innych), wyznaczają lękowy styl przywiązania. Łączy się on z niską samoocena, lękiem przed porzuceniem lub odrzuceniem (Guerrero, Bachman 2006) oraz unikaniem zaangażowania się w relację, a także z większym prawdopodobieństwem bycia niezwiązanym z partnerem (Bookwalla 2003). U osób w związkach obserwujemy natomiast sytuację odwrotną – uzyskują one niskie punkty na skali lęku (pozytywny model siebie) oraz niskie punkty na skali unikania (komfortu związanego z bliskością w relacji i komfortu związanego z poleganiem na partnerze) (pozytywny model innych). Wysokość tych punktów wyznacza bezpieczny styl przywiązania, który łączy się ze swobodą w zakresie bliskości

i autonomii, co sprzyja nawiązywaniu i podtrzymywaniu relacji (Fraley, Davis 1997; Collins i in. 2002; Mayselless, Scharf 2007).

Dodatkowa analiza wyników testu t dla prób niezależnych w zakresie trzech wymiarów przywiązania nie wykazała różnic płciowych:

– dla skali komfortu związanego z bliskością i intymnością w miłosnej relacji ($t = -0,63$; $df = 185$; $p > 0,05$),

– dla skali komfortu związanego z poleganiem na partnerze ($t = 0,42$; $df = 185$, $p > 0,05$),

– dla lęku przed odrzuceniem ze strony partnera ($t = 0,14$; $df = 185$; $p > 0,05$).

Wyniki te są spójne z rezultatami innych badań nad przywiązaniem w dorosłości i niemowlęctwie, które również nie ujawniają różnic płciowych (por. Hazan, Shaver 1987; Searle, Meara 1999). Najprawdopodobniej poziom lęku u danej osoby (pozytywny vs. negatywny model siebie) oraz poziom unikania (pozytywny vs. negatywny model innych) pozostają w większym stopniu pod wpływem doświadczeń osoby w relacjach z opiekunami oraz partnerami w adolescencji i dorosłości aniżeli płci. Interpretacja ta wydaje się słuszna, zważywszy na sugestię Bowlbiego, że u kobiet i mężczyzn z równym prawdopodobieństwem mogą kształtować się bezpieczne oraz pozabezpieczne modele operacyjne (Searle, Meara 1999), oraz biorąc pod uwagę ustalenia innych badaczy, którzy twierdzą, że stopień bezpieczeństwa lub lęku w relacji jest funkcją zarówno stylu przywiązania, jak i czynników niepowtarzalnych dla obojga partnerów oraz ich związku (Sheperis i in. 2004).

W odniesieniu do pytania 1.2. na podstawie przedstawionej w rozdziale III analizy literatury założono, że pozabezpieczne style przywiązania, tj. styl oddalający, zaabsorbowany i lękowy, wiążą się z brakiem partnera życiowego we wczesnej dorosłości.

Tab. 20. Rozkład czterech stylów przywiązania w grupie osób posiadających ($n = 243$) i nieposiadających partnera ($n = 187$)

Grupy		Style przywiązania			
		bezpieczny	zaabsorbowany	oddalający	lękowy
Osoby posiadające partnera ($n = 243$)	Liczebność	162	30	25	26
	% z grupy	66,7%***	12,3%	10,3%***	10,7%
Osoby nieposiadające partnera ($n = 187$)	Liczebność	81	44	13	49
	% z grupy	43,3%	23,5%***	7,0%	26,2%***
Ogółem ($N = 430$)	Liczebność	243	74	38	75
	100%	56,5%	17,2%	8,8%	17,4%

Objaśnienia:

*** różnice istotne statystycznie na poziomie $p < 0,001$.

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie wyników testu Chi² Pearsona ($\text{Chi}^2 = 33,77; \text{df} = 3; p < 0,001$) stwierdzono, że istnieje zróżnicowanie w zakresie stylów przywiązania między osobami nieposiadającymi partnera i osobami posiadającymi partnera.

Analiza danych tab. 20 ujawnia, że rozkład stylów przywiązania w badaniach własnych jest zbliżony do rozkładu stylów przywiązania w badaniach innych autorów oraz że wśród osób posiadających partnera wyższy jest odsetek osób o bezpiecznym stylu przywiązania niż wśród osób nieposiadających partnera. W grupie uczestników żyjących w pojedynkę najwyższy jest również odsetek osób o bezpiecznym stylu przywiązania, a w dalszej kolejności – o lękowym i zaabsorbowanym; najmniej badanych cechuje się oddalającym stylem przywiązania. Wyższy procent osób o bezpiecznym stylu przywiązania wśród osób posiadających partnera w porównaniu z osobami nieposiadającymi partnera pozostaje w zgodzie z ustaleniami empirycznymi, które wskazują, że ludzie o bezpiecznym stylu przywiązania odczuwają komfort z bliskości w związkach, chętnie polegają na innych i poszukują u nich wsparcia oraz towarzyszy im pewność, że są wartościowi i kochani przez innych, mają pozytywne oczekiwania wobec relacji, a także wykazują niski poziom lęku przed odrzuceniem (Shaver, Clark 1994; Fraley, Davis 1997; Collins i in. 2002; Mayseless, Scharf 2007). Te właściwości niewątpliwie sprzyjają nawiązywaniu i podtrzymywaniu relacji. Z drugiej jednak strony wśród uczestników żyjących w pojedynkę osoby o bezpiecznym stylu przywiązania stanowią najwyższy odsetek badanych. Ten wzorzec wyników można interpretować zgodnie z sugestiami badaczy przywiązania (Sheperis i in. 2004), że stopień bezpieczeństwa lub lęku w relacji jest funkcją zarówno stylu przywiązania, jak i czynników niepowtarzalnych dla obojga partnerów oraz ich związku. Na przykład osoba o bezpiecznym stylu przywiązania, próbując zbudować relację z osobą o lękowo-ambivalentnym stylu przywiązania, może w kontekście tej relacji zachowywać się i czuć w sposób charakterystyczny dla unikającego stylu przywiązania (ibidem). Oznacza to, że prawdopodobnie styl przywiązania nie jest jedynym czynnikiem determinującym nawiązywanie i podtrzymywanie relacji.

Drugim pod względem reprezentowanej liczebności w grupie osób nieposiadających partnera jest lękowy styl przywiązania (26,2% badanych). Wynik ten jest spójny z wynikami badań Bookwalli (2003), które ujawniły, że ludzie o lękowym stylu przywiązania (cechujący się ogólnym brakiem zaufania wobec innych i odczuciem dyskomfortu w intymnych relacjach) unikają zaangażowania i często należą do grupy osób niezwiązanych z partnerem (ibidem). Zaskakujący jest jednak wynik wskazujący na wyższy odsetek osób o oddalającym stylu przywiązania wśród osób w związkach, a nie, jak zakładano, wśród osób żyjących w pojedynkę. Odwołując się do klasyfikacji stylów przywiązania Bartholomew i Horowitz (1991), oczekiwano, że osoby o oddalającym stylu przywiązania mogą chronić siebie przed rozczarowaniem związanym z byciem

w związku i unikać angażowania się w relacje miłosne. Wynik ten staje się zrozumiały, jeśli uwzględnimy kryterium doboru osób do grupy badawczej, jakim była chęć posiadania partnera. Oznacza to, że w grupie osób żyjących w pojedynkę znalazły się jedynie osoby, które pragną znaleźć partnera i stworzyć z nim związek. Opis ten jest sprzeczny z opisem ludzi o oddalającym stylu przywiązania, których charakteryzuje się jako osoby nieodczuwające pragnienia tworzenia lub podtrzymywania społecznych więzi (Bartholomew 1990, za: Carvallo, Gabriel 2006) oraz negujących ich znaczenie (Bartholomew, Horowitz 1991). Może to więc wyjaśniać niższy odsetek osób o oddalającym stylu przywiązania wśród osób żyjących w pojedynkę w porównaniu z osobami posiadającymi partnera, które mogą pozostawać w związkach z innych powodów, mimo niechęci do tworzenia lub podtrzymywania danej relacji. Analiza uzyskanych rezultatów pozwala dostrzec, że osoby o zaabsorbowanym stylu przywiązania, podobnie jak osoby o stylu lękowym, cechują się wysokim poziomem lęku przed porzuceniem lub odrzuceniem (Guerrero, Bachman 2006), co może prowadzić do unikania angażowania się w intymne związki. Jednocześnie ludzie o zaabsorbowanym stylu przywiązania odczuwają komfort związany z intymnością oraz są pozytywnie nastawieni do relacji (ibidem), co można wyjaśnić kryterium doboru do grupy, w której docelowo znalazły się osoby pragnące znaleźć partnera, a zatem pozytywnie nastawione do relacji.

Dodatkowa analiza dotycząca rozkładu stylów przywiązania w grupie badawczej z uwagi na płeć nie wykazała, podobnie jak w odniesieniu do trzech wymiarów przywiązania, różnic płciowych w tym zakresie ($\chi^2 = 2,32$; $df = 4$; $p > 0,05$). Wyniki te są spójne z wynikami innych badań nad przywiązaniem w dorosłości i niemowlęctwie, wskazującymi na brak różnic płciowych w tym zakresie. Potwierdza to sugestię Bowlbiego, że u kobiet i u mężczyzn z równym prawdopodobieństwem mogą kształtować się bezpieczne i pozabezpieczne modele operacyjne (Searle, Meara 1999).

Odpowiadając na postawione pytania badawcze 1.1. i 1.2. o istnienie związku między wymiarami i stylami romantycznego przywiązania w dorosłości, można stwierdzić, że:

- osoby nieposiadające partnera osiągają wyższe wyniki na skali lęku przed odrzuceniem w porównaniu z osobami posiadającymi partnera;
- osoby nieposiadające partnera osiągają niższe wyniki na skali komfortu związanego z bliskością i intymnością w miłosnej relacji w porównaniu z osobami posiadającymi partnera;
- osoby nieposiadające partnera osiągają niższe wyniki na skali komfortu związanego z poleganiem na partnerze w miłosnej relacji w porównaniu z osobami posiadającymi partnera;
- wysokie punkty osiągnięte przez osoby nieposiadające partnera na skali lęku (negatywny model siebie) oraz niskie punkty na skali unikania (negatywny model innych) pozwalają scharakteryzować te osoby w kategoriach

lękowego przywiązania, tj. ogólnego braku zaufania wobec innych, odczucia dyskomfortu w intymnych relacjach oraz unikania angażowania się w związki (Bookwalla 2003);

– wśród osób żyjących w pojedynkę w porównaniu z osobami w związkach niższy jest odsetek osób o bezpiecznym stylu przywiązania, natomiast wyższy odsetek osób o dwóch pozabezpiecznych stylach przywiązania: lękowym i zaabsorbowanym;

– wśród kobiet i mężczyzn nieposiadających partnera nie odnotowano różnic płciowych w zakresie trzech wymiarów i czterech stylów przywiązania.

1.2. Statusy tożsamości w obszarze ideologicznym i interpersonalnym

W odniesieniu do problemu badawczego dotyczącego zależności między wybranymi zmiennymi a brakiem partnera życiowego jako drugie postawiono następujące pytanie:

Pytanie 2. Czy istnieje związek, a jeśli tak, to jaki, między brakiem partnera życiowego a statusami tożsamości w okresie dorosłości?

Pytanie to zostało uszczegółowione i odniesione do czterech statusów tożsamości w zakresie dwóch obszarów: ideologicznego i interpersonalnego. W ramach tego pytania postawiono dwa następujące pytania:

Pytanie 2.1. Czy istnieje związek, a jeśli tak, to jaki, między statusem tożsamości moratoryjnej, nadanej i rozproszonej w obszarze ideologicznym a brakiem partnera życiowego?

Pytanie 2.2. Czy istnieje związek, a jeśli tak, to jaki, między poziomem tożsamości moratoryjnej, nadanej i rozproszonej w obszarze interpersonalnym a brakiem partnera życiowego?

W odniesieniu do pytania 2.1. na podstawie przedstawionej w rozdziale III analizy literatury założono, że wysoki poziom tożsamości moratoryjnej, nadanej i rozproszonej w obszarze ideologicznym wiąże się z brakiem partnera życiowego.

Odnotowano, po pierwsze, brak w całej grupie badawczej statusu tożsamości nadanej, a występowanie statusu tożsamości moratoryjnej (48,9%), rozproszonej (40,4%) i osiągniętej (10,7%). Wyniki te nie są zaskakujące, ponieważ podejmowanie zadań rozwojowych i nowych ról społecznych w dorosłości wiąże się z rewizją dotychczasowych poglądów (Rostowski 1997) oraz dalszymi poszukiwaniami i wyborami dotyczącymi własnej drogi życiowej (Rydz 1997). Tożsamość moratoryjna, którą posiada największy procent badanych, jest charakterystyczna dla sytuacji długotrwałego eksplorowania i przejściowego lub krótkotrwałego zaangażowania w daną dziedzinę (Brzeziń-

ska 2000). Po drugie, na podstawie wyników testu Chi² Pearsona (Chi² = 0, 04; df = 2; p > 0,05) stwierdzono brak różnic w zakresie statusów tożsamości w obszarze ideologicznym między osobami posiadającymi i nieposiadającymi partnera. Ten wzorzec wyników można interpretować następująco: prawdopodobnie procesy eksploracji, czyli aktywnego poszukiwania alternatywnych opcji w sferze zawodowej, politycznej, ideologicznej, oraz osobiste zaangażowanie w wartości i działania w tym obszarze nie są kluczowe dla nawiązywania i podtrzymywania związków intymnych. Ponadto krystalizacja przekonań religijnych oraz politycznych nie stanowi zasadniczej podstawy doboru partnerskiego, co potwierdzałyby np. badania Klizy (2003), w których badani jako główne cechy partnera, będące podstawą decyzji o wyborze na współmałżonka, wskazywali wzajemną miłość, akceptację, czułość, dobroć, wierność, dojrzałość psychiczną, a mężczyźni także atrakcyjność fizyczną. Podobny zestaw cech pojawił się w badaniach Braun-Gałkowskiej (1992) nad małżeństwami zadowolonymi i niezadowolonymi, w których kobiety i mężczyźni wśród cech warunkujących udane małżeństwo wymieniali m.in. wzajemną miłość, wierność, wyrozumiałość, zaufanie, satysfakcjonujące życie seksualne, a także pomoc w trudnych chwilach. W badaniach Rostowskiego (1987) uczestnicy jako motywy wyboru partnera do małżeństwa podawali także miłość, podobne usposobienie, wspólne zainteresowania, dążenia i aspiracje życiowe. W przekonaniu osób badanych sfera polityczna i zawodowa nie stanowiła dla nich zatem zasadniczej podstawy budowania przyszłej więzi partnerskiej lub małżeńskiej.

Dodatkowa analiza ujawniła brak różnic płciowych w zakresie statusów tożsamości w obszarze ideologicznym między kobietami i mężczyznami żyjącymi w pojedynkę (Chi² = 0, 51; df = 2; p > 0,05). Wyniki te są spójne z nowszymi badaniami (Pilarska 2009), w których nie obserwuje się różnic płciowych w zakresie ważnych dla tożsamości obszarów, co z kolei wyjaśnia się wzrostem emancypacji kobiet w ciągu ostatnich dziesięcioleci.

W odniesieniu do pytania 2.2. na podstawie przedstawionej w rozdziale III analizy literatury założono, że wysoki poziom tożsamości moratoryjnej, nadanej i rozproszonej w obszarze interpersonalnym wiąże się z brakiem partnera życiowego.

Na podstawie wyników testu Chi² Pearsona (Chi² = 0, 21; df = 2; p > 0,05) stwierdzono brak różnic w zakresie statusów tożsamości w obszarze interpersonalnym między osobami posiadającymi i nieposiadającymi partnera. Analiza wykazała także brak w całej grupie badawczej statusu tożsamości nadanej w obszarze interpersonalnym. Najwyższy odsetek uczestników (zarówno w związkach, jak i żyjących w pojedynkę) to osoby o tożsamości moratoryjnej (61,7%), następnie o tożsamości rozproszonej (24% osób posiadających partnera i 24,3% osób nieposiadających partnera), natomiast najmniejszy procent

badanych to osoby o tożsamości osiągniętej (13,5% osób posiadających partnera i 15% osób nieposiadających partnera). Na podstawie teorii i badań nad tożsamością zakładano, że osoby posiadające partnera będą mieć tożsamość osiągniętą w obszarze interpersonalnym, który obejmuje procesy tożsamościowe w zakresie ról płciowych, przyjaźni, rekreacji i związków romantycznych. Badania własne pokazują jednak, że zarówno osoby posiadające partnera, jak i żyjące w pojedynkę to osoby o tożsamości moratoryjnej. Podobnie jak w odniesieniu do tożsamości ideologicznej, tak i w odniesieniu do tożsamości interpersonalnej można uznać, że podejmowanie zadań rozwojowych i nowych ról społecznych w dorosłości wiąże się z rewizją dotychczasowych poglądów (Rostowski 1997) oraz dalszymi poszukiwaniami i kolejnymi wyborami dotyczącymi własnej drogi życiowej (Rydz 1997).

Brak różnic w zakresie tożsamości interpersonalnej między osobami posiadającymi i nieposiadającymi można wyjaśnić następująco: skoro podejmowanie zadań rozwojowych i nowych ról w obszarze interpersonalnym wiąże się z rewizją dotychczasowych poglądów, to miłosne związki w okresie wczesnej dorosłości mogą stanowić dla młodych dorosłych pole do dalszej ich eksploracji i krystalizacji przekonań co do ról płciowych, przyjaźni, rekreacji i związków romantycznych (stąd u osób posiadających partnera tożsamość moratoryjna). Natomiast podobny odsetek osób o tożsamości moratoryjnej wśród uczestników żyjących w pojedynkę (60,7%) jak u uczestników będących w związkach (62,4%) można tłumaczyć tym, że osoby nieposiadające partnera nadal pozostają w sytuacji długotrwałego eksplorowania ról płciowych, przyjaźni, rekreacji i związków romantycznych z uwagi na brak zaangażowania w intymną relację. Być może przekonania co do ról płciowych, przyjaźni, rekreacji i związków romantycznych nie są, podobnie jak przekonania w sferze politycznej i ideologicznej, kluczowe w doborze partnerskim, w którym pierwszorzędne znaczenie mają takie aspekty, jak miłość, wierność i zaufanie (Rostowski 1987; Braun-Gałkowska 1992; Kliza 2003). Choć poglądy na temat ról płciowych czy podziału obowiązków domowych są zasadnicze dla funkcjonowania w związku, są one wypracowywane wspólnie z partnerem w ramach relacji, stąd wydłużony okres eksploracji w tej sferze u osób będących w związku; w przypadku osób nieposiadających partnera sytuacja ta wynika z kolei z poszukiwania alternatyw poza związkiem. Ponadto tożsamość moratoryjna i rozproszona nie wyklucza możliwości nawiązywania i funkcjonowania w związkach, co potwierdzają m.in. badania Tesch i Whitbourne (1982) wskazujące, że niektóre osoby, choć mają niski status tożsamości, posiadają jednocześnie wysoki status intymności i tym samym mogą angażować się w głębokie przyjaźnie z osobami obu płci oraz w związki miłosne (Fitch, Adams 1983; Raskin 1985). Prawdopodobnie mimo tożsamości moratoryjnej lub rozproszonej kobiety i mężczyźni mogą nawiązywać relacje intymne, lecz

ich jakość i zadowolenie z nich mogą różnić się od tych, które odczuwają osoby o tożsamości osiągniętej.

Dalsza analiza z uwzględnieniem płci w grupie osób nieposiadających partnera ($\chi^2 = 14,34$; $df = 2$; $p < 0,001$) ujawniła istnienie różnic płciowych w zakresie statusów tożsamości w obszarze interpersonalnym.

Tab. 21. Statusy tożsamości w obszarze interpersonalnym w grupie kobiet i mężczyzn nieposiadających partnera ($n = 173$)*

Grupy (N = 173)		Status tożsamości w obszarze interpersonalnym			Ogółem
		interpersonalna rozproszona	interpersonalna moratorium	interpersonalna osiągnięta	
Kobiety (n = 119)	Liczebność	22	72	25	119
	%	18,5%	60,5%	21%***	100%
Mężczyźni (n = 54)	Liczebność	20	33	1	54
	%	37%***	61,1%***	1,9%	100%
Ogółem (N = 173)	Liczebność	42	105	26	173
	%	24,3%	60,7%	15%	100%

Objaśnienia:

* liczba uczestników ($n = 173$) jest mniejsza niż cała grupa osób nieposiadających partnera ($n = 187$), gdyż w przypadku 14 osób wystąpiły braki danych uniemożliwiające zaklasyfikowanie ich do jednego z czterech statusów tożsamości; *** różnice istotne statystycznie na poziomie $p < 0,001$.

Źródło: opracowanie własne.

Z danych tab. 21 wynika, że najwyższy odsetek uczestników wśród kobiet i mężczyzn żyjących w pojedynkę posiada tożsamość moratoryjną, a przy tym większy procent kobiet (21%) niż mężczyzn (1,9%) cechuje się tożsamością osiągniętą, natomiast wśród mężczyzn odnotowuje się wyższy odsetek osób o tożsamości rozproszonej oraz tożsamości moratoryjnej niż u kobiet. Większą liczbę kobiet o tożsamości osiągniętej można wyjaśnić tym, że kobiety na ogół wykazują większe w porównaniu z mężczyznami zainteresowanie wątkami interpersonalnymi w procesie kształtowania tożsamości, tj. większe znaczenie ma dla nich przywiązanie, intymność i związki rodzinne (Rostowski 1997). Z drugiej jednak strony można by oczekiwać, że kobiety o tożsamości osiągniętej będą w związkach, bowiem – jak sugerują niektórzy badacze (Long 1983) – kobiety osiągają tożsamość poprzez tworzenie relacji z innymi. Prawdopodobnie kobiety mogą osiągać tożsamość interpersonalną poprzez nawiązywanie i funkcjonowanie w innych bliskich relacjach bądź we wcześniejszych związkach z osobami przeciwnej płci. Wyższy odsetek mężczyzn niż kobiet wśród uczestników o tożsamości rozproszonej i moratoryjnej w sferze interpersonalnej można z kolei wiązać z tym, że skoro dla mężczyzn warunkiem miłości wobec drugiej osoby jest tożsamość osiągnięta, to naturalną konsekwencją braku tożsamości nabytej może być trudność stworze-

nia relacji z kobietą, tym bardziej że w przypadku mężczyzn tożsamość jest w mniejszym stopniu powiązana ze sferą związków (ibidem). Jednocześnie wśród kobiet najwyższy jest odsetek osób o tożsamości moratoryjnej, z którą wiąże się późniejsze realizowanie zadań rozwojowych w okresie dorosłości (Wojciechowska 2005), również w sferze związków miłosnych i rodziny (por. tab. 22). Najwyższy odsetek osób o tożsamości moratoryjnej wśród kobiet i mężczyzn nieposiadających partnera może zatem wskazywać, że osoby te pozostają w sferze interpersonalnej w sytuacji długotrwałego eksplorowania alternatyw i nie podejmują w odniesieniu do niej długotrwałego zobowiązania w postaci związku.

Odpowiadając na postawione pytania badawcze 2.1. i 2.2. o istnieniu związku między statusami tożsamości obszarze ideologicznym i interpersonalnym a brakiem partnera życiowego, można stwierdzić, że:

- nie ma różnic między osobami posiadającymi i nieposiadającymi partnera w zakresie statusów tożsamości ideologicznej i interpersonalnej;
- istnieją różnice płciowe w zakresie tożsamości interpersonalnej wśród osób nieposiadających partnera, to znaczy wyższy odsetek kobiet niż mężczyźni żyjących w pojedynkę posiada tożsamość osiągniętą, a większy procent mężczyzn niż kobiet cechuje się tożsamością moratoryjną i rozproszoną.

1.3. Poziom i struktura kompetencji relacyjnych w związkach intymnych

W odniesieniu do problemu badawczego dotyczącego zależności między wybranymi zmiennymi a brakiem partnera życiowego jako trzecie postawiono następujące pytanie:

Pytanie 3. Czy istnieje związek, a jeśli tak, to jaki, między brakiem partnera życiowego a poziomem i strukturą kompetencji relacyjnych w związkach intymnych?

Pytanie to zostało uszczegółowione i odniesione do sześciu typów kompetencji relacyjnych w związkach intymnych. W ramach tego pytania postawiono następujące pytania:

Pytanie 3.1. Czy niski poziom kompetencji relacyjnych w zakresie zachowań bliskości fizycznej i psychicznej wiąże się z brakiem partnera życiowego?

Pytanie 3.2. Czy niski poziom kompetencji relacyjnych w zakresie zachowań imponujących wiąże się z brakiem partnera życiowego?

Pytanie 3.3. Czy niski poziom kompetencji relacyjnych w zakresie zachowań na rzecz siebie w związku wiąże się z brakiem partnera życiowego?

Pytanie 3.4. Czy niski poziom kompetencji relacyjnych w zakresie zachowań na rzecz partnera i związku wiąże się z brakiem partnera życiowego?

Pytanie 3.5. Czy niski poziom kompetencji relacyjnych w zakresie zachowań pojednawczych wiąże się z brakiem partnera życiowego?

Pytanie 3.6. Czy niski poziom kompetencji relacyjnych w zakresie zachowań seksualnych wiąże się z brakiem partnera życiowego?

Na podstawie przedstawionej w rozdziale III analizy literatury założono, że niski poziom kompetencji relacyjnych w sześciu wyróżnionych obszarach wiąże się z brakiem partnera życiowego.

Na podstawie wyników analizy jednoczynnikowej ANOVA stwierdzono istnienie różnic między osobami posiadającymi i nieposiadającymi partnera życiowego w zakresie sześciu typów kompetencji relacyjnych.

Tab. 22. Wyniki testu istotności różnic dla sześciu typów kompetencji relacyjnych w grupie osób posiadających (n = 243) i nieposiadających partnera (n = 187) (df = 1)

Typ kompetencji relacyjnych	Grupa	M	SD	F	Istotność
Zachowania bliskości fizycznej i psychicznej	Osoby posiadające partnera	70,07***	11,35	33,445	0,000
	Osoby nieposiadające partnera	63,58	11,78		
Zachowania imponujące	Osoby posiadające partnera	56,77**	13,32	10,365	0,001
	Osoby nieposiadające partnera	52,43	14,51		
Zachowania na rzecz siebie w związku	Osoby posiadające partnera	68,86***	11,48	22,813	0,000
	Osoby nieposiadające partnera	63,43	11,96		
Zachowania na rzecz partnera i związku	Osoby posiadające partnera	63,47**	12,76	10,882	0,001
	Osoby nieposiadające partnera	59,42	12,39		
Zachowania pojednawcze	Osoby posiadające partnera	65,94***	12,30	34,635	0,000
	Osoby nieposiadające partnera	58,29	14,64		
Zachowania seksualne	Osoby posiadające partnera	56,53***	13,34	34,737	0,000
	Osoby nieposiadające partnera	48,32	15,49		

Objaśnienia:

** różnice istotne statystycznie na poziomie $p < 0,01$; *** różnice istotne statystycznie na poziomie $p < 0,001$.

Źródło: opracowanie własne.

Z danych tab. 22 wynika, że osoby w związkach osiągają wyższe punkty w ramach wszystkich typów kompetencji relacyjnych w porównaniu z osobami żyjącymi w pojedynkę. Oznacza to, że osoby w związkach cechują się wysokimi kompetencjami w zakresie nawiązywania oraz utrzymywania relacji, co potwierdzają badania, zgodnie z którymi ludzie o wyższych kompetencjach interpersonalnych mają większe szanse na rozwój związków oraz budowanie sieci społecznego wsparcia (Armistead i in. 1995). Posiadanie kompetencji społecznych wiąże się z przejawianiem zachowań społecznych, które warunkują skuteczność realizowania celów osobistych (Argyle 1994, 1998). Odnotowany niski poziom kompetencji relacyjnych w zakresie wszystkich typów kompetencji, a nie tylko niektórych, wśród osób nieposiadających partnera potwierdza, że tworzenie i podtrzymywanie bliskiej więzi jest procesem, który wymaga posiadania umiejętności oraz prezentowania zachowań w różnych jej aspektach, w tym kompetencji inicjowania i utrzymywania więzi, udzielania wsparcia partnerowi, utrzymywania bliskości fizycznej (i psychicznej) i poczucia bezpieczeństwa, podejmowania zachowań na rzecz siebie w związku, kompetencji w obszarze zachowań seksualnych, które wzmacniają więź między kobietą i mężczyzną (Kuczyńska 1998). Badania własne nie pozwalają wnioskować o związku przyczynowo-skutkowym, a zatem nie można określić, czy niski poziom kompetencji jest przyczyną braku partnera życiowego w okresie wczesnej dorosłości, czy też następstwem braku możliwości trenowania tych kompetencji dzięki zaangażowaniu w związek intymny z osobą przeciwnej płci. Prawdopodobnie efektem braku lub niskiego poziomu kompetencji może być ograniczenie możliwości nawiązywania i utrzymywania więzi oraz zakresu prezentowanych wobec drugiej osoby zachowań wiążących, które służą zwiększaniu chęci zawarcia znajomości, wzbudzaniu wzajemnej sympatii, zainteresowania, jak i ułatwianiu wzajemnego ujawniania osobistych informacji (ibidem).

Dodatkowa analiza ujawniła istnienie różnic płciowych w zakresie kompetencji relacyjnych ($F = 11,66$; $df = 1$; $p < 0,001$). Choć zarówno kobiety, jak i mężczyźni żyjący pojedynkę cechują się niskim poziomem kompetencji relacyjnych, to wśród kobiet obserwujemy wyższy poziom kompetencji w obszarze zachowań na rzecz siebie w związku. Badania wskazują, że kobiety osiągają wyższe wyniki w zakresie empatii, kooperacji oraz że są bardziej nagradzające w relacji niż mężczyźni (Argyle 1998), ponadto dla kobiet bardziej niż dla mężczyzn charakterystyczne są zachowania bliskości fizycznej oraz zachowania na rzecz wspólnoty i partnera (Kuczyńska 1998). Można zatem przypuszczać, że kobiety będą cechować się wyższym poziomem kompetencji w wymienionych obszarach, natomiast niższymi kompetencjami w zachowaniach na rzecz siebie w związku – zgodnie z teorią, że w ciągu całego życia kobieta definiuje siebie poprzez relacje z innymi, a jej tożsamość skupia się wokół opieki nad innymi

oraz wspierania rozwoju mężczyzny (Gilligan 1982, za: Powell 1983). Być może większe nastawienie na siebie niż na potencjalnego partnera w początkowych lub dalszych etapach znajomości może w jakimś stopniu ograniczać możliwości rozwoju bądź podtrzymywania relacji z mężczyzną, który, jeśli jest zwolennikiem tradycyjnego modelu małżeństwa i rodziny, może oczekiwać większego zaangażowania partnerki na rzecz związku i jego osoby niż zorientowania partnerki na siebie. Według teorii sprawiedliwości Walster (Dwyer 2005), ludzie uważają związek za sprawiedliwy i satysfakcjonujący, gdy zyski (to, co otrzymują od partnera) równoważą ich wkład (to, co dają partnerowi) w daną relację, stąd większe nastawienie kobiety na otrzymywanie niż dawanie różnych dóbr w związku intymnym może stanowić w percepcji niektórych mężczyzn czynnik utrudniający nawiązanie bądź podtrzymywanie satysfakcjonującej relacji.

Odpowiadając na pytania badawcze 3.1.-3.6. o istnienie związku między sześcioma typami kompetencji relacyjnych w związkach intymnych a brakiem partnera życiowego, można stwierdzić, że:

- u osób nieposiadających partnera obserwujemy niższy poziom kompetencji relacyjnych w związkach intymnych w zakresie wszystkich sześciu typów kompetencji;
- wśród kobiet nieposiadających partnera odnotowujemy w porównaniu z mężczyznami nieposiadającymi partnerki wyższy poziom kompetencji relacyjnych w zakresie zachowań na rzecz siebie.

1.4. Zakres doświadczeń z osobami przeciwnej płci w okresie adolescencji

W odniesieniu do problemu badawczego dotyczącego zależności między wybranymi zmiennymi a brakiem partnera życiowego jako czwarte postawiono następujące pytanie:

Pytanie 4. Czy istnieje związek, a jeśli tak, to jaki, między brakiem partnera życiowego a zakresem doświadczeń z osobami przeciwnej płci w okresie adolescencji?

Pytanie to zostało uszczegółowione i odniesione do sześciu aspektów treściowych doświadczeń z osobami przeciwnej płci w okresie adolescencji. W ramach tego pytania postawiono następujące pytania:

Pytanie 4.1. Czy nieumawianie się na randki w okresie adolescencji wiąże się z brakiem partnera życiowego?

Pytanie 4.2. Czy niska częstość umawiania się na randki w okresie adolescencji wiąże się z brakiem partnera życiowego?

Pytanie 4.3. Czy niezadowolenie z częstości i liczby randek w okresie adolescencji wiąże się z brakiem partnera życiowego?

Pytanie 4.4. Czy brak partnera w okresie adolescencji wiąże się z brakiem partnera życiowego w okresie wczesnej dorosłości?

Pytanie 4.5. Czy brak doświadczeń seksualnych w okresie adolescencji wiąże się z brakiem partnera życiowego?

Pytanie 4.6. Czy jedнопłciowa grupa rówieśników w okresie adolescencji wiąże się z brakiem partnera życiowego?

Na podstawie przedstawionej w rozdziale III analizy literatury założono, że w okresie adolescencji nieumawianie się na randki, niska częstość umawiania się na randki, niezadowolenie z częstości i liczby randek, brak partnera, brak doświadczeń seksualnych i jedнопłciowa grupa rówieśników (sfeminizowana lub zmaskulinizowana) wiążą się z brakiem partnera życiowego we wczesnej dorosłości.

W odniesieniu do pytania 4.1. na podstawie analizy wyników testu Chi² Pearsona (Chi² = 10, 40; df = 1; p < 0,001) stwierdzono istnienie różnic w obszarze umawiania się na randki w okresie adolescencji między osobami posiadającymi i nieposiadającymi partnera życiowego.

Tab. 23. Umawianie się na randki w okresie adolescencji w grupie osób posiadających (n = 243) i nieposiadających partnera (n = 187)

Umawianie się na randki w okresie adolescencji		Grupy		
		Osoby posiadające partnera (n = 243)	Osoby nieposiadające partnera (n = 187)	Ogółem
Tak	Liczebność	189	119	308
	% z grupy	61,4%**	38,6%	100%
Nie	Liczebność	54	68	122
	% z grupy	44,3%	55,7%**	100%

Objaśnienia:

** różnice istotne statystycznie na poziomie p < .001.

Źródło: opracowanie własne.

Wśród osób umawiających się na randki w okresie adolescencji 61,4% stanowią osoby posiadające partnera, natomiast 38,6% to osoby nieposiadające partnera; wśród uczestników, którzy nie umawiali się na randki w okresie adolescencji przeważają osoby żyjące w pojedynkę (55,7%). Odnosząc te wyniki do ustaleń teoretycznych i empirycznych na temat znaczenia interpersonalnych doświadczeń z osobami przeciwnej płci w okresie dorastania dla późniejszych relacji, można stwierdzić, że osoby, które nie umawiały się na randki w tym okresie mogły utracić ważną okazję do zdobywania społecznych doświadczeń w kontaktach z osobami przeciwnej płci (Donnelly i in. 2001). To z kolei mogło ograniczyć ich możliwości rozwoju kompetencji społecznych w zakresie relacji miłosnych, kształtować lęk przed tego typu sytuacjami oraz błędne wyobrażenia na temat charakteru i przebiegu takich spotkań (Hokanson 1971, za: MacDonald i in. 1975). Jest zatem prawdopodobne, że brak doświadczeń w zakresie umawiania się na randki w okresie dorastania może utrudniać zdo-

bywanie specyficznych umiejętności w tej sferze (Armistead i in. 1995), a na zasadzie sprzężenia zwrotnego brak kompetencji lub ich niski poziom mogą prowadzić do unikania randek. Konsekwencją tego jest niepodejmowanie lub podejmowanie w ograniczonym stopniu aktywności związanej z umawianiem się na randki w późniejszych latach oraz zawężenie możliwości poszukiwania partnera życiowego w okresie wczesnej dorosłości.

Dodatkowa analiza z uwzględnieniem zmiennej płci, wbrew sugestiom zawartym w literaturze, że dla dziewcząt randki mają większe znaczenie niż dla chłopców (Roscoe i in. 1987, za: Brannon 2002; Waldowski 2002), nie odnotowano różnic płciowych w tym obszarze wśród osób nieposiadających partnera ($\chi^2 = 1,03$; $df = 1$; $p > 0,05$). W badaniach własnych 61,2% kobiet i 69% mężczyzn umawiało się na randki, a 38,8% kobiet i 31% mężczyzn nie umawiało się na randki. Ponadto sprawdzono, czy występują różnice płciowe w grupie uczestników posiadających partnera. Analiza ta również ujawniła brak różnic między kobietami i mężczyznami w związkach ($\chi^2 = 0,91$; $df = 1$; $p > 0,05$). Wyniki te, nieoczekiwane w kontekście wcześniejszych ustaleń teoretycznych i empirycznych, można wiązać z tym, że w ostatnich latach obserwujemy zjawisko upodabniania się mężczyzn do kobiet w zakresie stylu formowania bliskich związków (Brannon 2002), co oznacza, że standardem dla obu płci staje się coraz częściej typowo kobiecy styl zorientowany na bliskość (Cancian 1986, za: ibidem). Zmiany te mogą więc również dotyczyć aktywności związanej z umawianiem się na randki, to znaczy mężczyźni i chłopcy w okresie adolescencji mogą obecnie w większym stopniu umawiać się na spotkania z płcią przeciwną, dorównując pod tym względem dziewczętom i kobietom (Bouchey, Furman 2003).

W odniesieniu do pytania 4.2. na podstawie analizy wyników testu χ^2 Pearsona ($\chi^2 = 14,81$; $df = 3$; $p < 0,05$) stwierdzono istnienie różnic w zakresie częstości umawiania się na randki w okresie adolescencji między osobami posiadającymi i nieposiadającymi partnera życiowego.

Tab. 24 pokazuje, że osoby nieposiadające partnera rzadziej umawiały się na randki w okresie dorastania (kilka razy w roku) niż osoby w związkach, które częściej umawiały się na randki (kilka razy w tygodniu lub kilka razy w miesiącu). Wyniki te, podobnie jak wyniki dotyczące umawiania się na randki, są zgodne z ustaleniami teoretycznymi i empirycznymi na temat znaczenia interpersonalnych doświadczeń z osobami przeciwnej płci w okresie dorastania dla późniejszych relacji. Ponieważ częstość umawiania się na randki wiąże się z częstością ekspozycji na tego typu sytuacje (MacDonald i in. 1975), to niższa częstość randek oznacza mniejsze możliwości poznawania płci przeciwnej i zdobywania doświadczeń w tej sferze (Beisert 2006) oraz rozwijania kompetencji społecznych istotnych dla inicjowania i podtrzymywania bliskich relacji (Prisbell 1988). Osoby nigdy nieumawiające się na randki lub rzadko spotyka-

jące się z osobami przeciwnej płci tracą okazję do zdobywania doświadczeń i kompetencji ważnych dla późniejszych związków.

Tab. 24. Częstość umawiania się na randki w okresie adolescencji w grupie osób posiadających (n = 189) i nieposiadających partnera (n = 119)

Częstość umawiania się na randki w okresie adolescencji		Grupy		
		Osoby posiadające partnera (n = 189)	Osoby nieposiadające partnera (n = 119)	Ogółem
Kilka razy w tygodniu	Liczebność	19	10	29
	% z grupy	10,1%*	8,4%	100%
Kilka razy w miesiącu	Liczebność	79	38	117
	% z grupy	41,8%*	31,9%	100%
Kilka razy w roku	Liczebność	91	71	162
	% z grupy	48,1%	59,7%*	100%

Objaśnienia:

* różnice istotne statystycznie na poziomie $p < 0,05$.

Źródło: opracowanie własne.

W odniesieniu do częstości umawiania się na randki w okresie adolescencji analiza nie wykazała, tak jak w odniesieniu do umawiania się na randki, różnic płciowych ($\text{Chi}^2 = 2,72$; $\text{df} = 3$; $p > 0,05$). Wśród 187 uczestników 7% kobiet i 3,4% mężczyzn umawiało się na randki kilka razy w tygodniu, 17,8% kobiet i 25,9% mężczyzn – kilka razy w miesiącu, a 37,2% kobiet i 39,7% mężczyzn – kilka razy w roku. Wzorec ten, tak jak poprzednio, można wiązać z upodobaniem się mężczyzn do kobiet w zakresie stylu formowania bliskich związków (Brannon 2002) i zwiększania częstości umawiania się na randki przez chłopców/mężczyzn, a w ten sposób dorównywania dziewczętom/kobietom w tym obszarze aktywności.

W odniesieniu do pytania 4.3. na podstawie analizy wyników testu Chi^2 Pearsona ($\text{Chi}^2 = 8,03$; $\text{df} = 2$; $p < 0,05$) stwierdzono istnienie różnic w zakresie zadowolenia z częstości i liczby randek w okresie adolescencji między osobami posiadającymi i nieposiadającymi partnera życiowego.

Dane tab. 25 wskazują, że 49,4% osób zadowolonych z częstości i liczby randek w okresie adolescencji to osoby posiadające partnera, natomiast te niezadowolone z tej sfery to osoby żyjące w pojedynkę (63,6%). Ten wzorec wyników, podobnie jak w wyniki dotyczące umawiania się na randki i ich częstości, jest spójny z ustaleniami teoretycznymi i empirycznymi na temat znaczenia interpersonalnych doświadczeń z osobami przeciwnej płci w okresie dorastania dla późniejszych relacji. Osoby, które częściej umawiają się na randki i są z nich bardziej zadowolone, należą do osób cechujących się niższym poziomem lęku w sytuacjach związanych z umawianiem się na randki (MacDonald i in. 1975). Brak zadowolenia z częstości i liczby randek można

zatem uważać za przejaw znaczenia, jakie w okresie adolescencji mają relacje intymne, które stają się centrum społecznego świata nastolatków, spędzających więcej czasu ze swymi romantycznymi partnerami niż z rodzicami, rodzeństwem czy przyjaciółmi (Boucheay, Furman 2003).

Tab. 25. Zadowolenie z częstości i liczby randek w okresie adolescencji w grupie osób posiadających (n = 243) i nieposiadających partnera (n = 187)

Zadowolenie z częstości i liczby randek w okresie adolescencji		Grupy		
		Osoby posiadające partnera (n = 243)	Osoby nieposiadające partnera (n = 187)	Ogółem
Tak	Liczebność	120	68	118
	% z grupy	49,4%*	36,4%	100%
Nie	Liczebność	123	119	242
	% z grupy	50,6%	63,6%*	100%

Objaśnienia:

* różnice istotne statystycznie na poziomie $p < 0,05$.

Źródło: opracowanie własne.

Dodatkowa analiza z uwzględnieniem płci nie wykazała różnic płciowych w tym zakresie ($\text{Chi}^2 = 1, 27$; $\text{df} = 2$; $p > 0,05$). Wśród uczestników żyjących w pojedynkę 64,3% kobiet i 62,1% mężczyzn nie jest zadowolonych z częstości i liczby randek w okresie adolescencji, natomiast 35,7% kobiet i 37,9% mężczyzn jest z nich zadowolonych. Wyniki te, podobnie jak wyniki dotyczące umawiania się na randki i ich częstości, można wiązać ze zjawiskiem upodabniania się mężczyzn do kobiet w zakresie stylu formowania bliskich związków (Brannon 2002). Można je także interpretować jako kolejny wskaźnik tego, że zarówno dla kobiet, jak i dla mężczyzn umawianie się na randki stanowi ważny obszar aktywności w okresie dorastania. Tym samym jeśli aktywność ta nie przebiega zgodnie z oczekiwaniami danej osoby, np. w odniesieniu do częstości i liczby randek, może to powodować niezadowolenie i wskazywać na niezaspokojenie pewnych istotnych potrzeb związanych z aktywnością w sferze miłosnych związków w tej fazie życia.

W odniesieniu do pytania 4.4. na podstawie analizy wyników testu Chi^2 Pearsona ($\text{Chi}^2 = 30, 68$; $\text{df} = 1$; $p < 0,001$) stwierdzono istnienie różnic między osobami w związkach a osobami żyjącymi w pojedynkę w zakresie posiadania vs. braku partnera w okresie adolescencji.

Według danych zawartych w tab. 26, wśród osób, które posiadały partnera (chłopaka/dziewczynę) w okresie adolescencji 70,2% stanowią osoby w związkach i 29,8% osoby żyjące w pojedynkę, natomiast wśród tych, które nie miały partnera, 56,3% to osoby żyjące w pojedynkę i 43,7% – będące obecnie w relacji. Wyniki te są spójne z wynikami dotyczącymi umawiania się na randki, ich częstością i zadowoleniem z nich.

Tab. 26. Posiadanie vs. brak partnera w okresie adolescencji w grupie osób posiadających (n = 243) i nieposiadających partnera (n = 187)

Posiadanie partnera w okresie adolescencji		Grupy	
		Osoby posiadające partnera (n = 243)	Osoby nieposiadające partnera (n = 187)
Tak	Liczebność	146	62
	% z grupy	70,2%**	29,8%
Nie	Liczebność	97	125
	% z grupy	43,7%	56,3%**

Objaśnienia:

** różnice istotne statystycznie na poziomie $p < 0,01$.

Źródło: opracowanie własne.

Prawdopodobne jest, że posiadanie chłopaka/dziewczyny w okresie adolescencji wiąże się z częstym umawianiem się na randki, co stanowi okazję do poznawania potencjalnych partnerów i zdobywania odpowiednich kompetencji społecznych, które pozwalają nawiązywać i podtrzymywać bliską relację oraz stwarzają dalszą okazję do rozwijania kompetencji i zachowań wiążących. Mamy zatem do czynienia z działaniem dwóch mechanizmów. Po pierwsze, posiadanie chłopaka/dziewczyny w okresie dorastania to przejaw odpowiednich kompetencji społecznych w sferze miłosnych związków, a po drugie – pole do ich kształtowania i doskonalenia. Oznacza to, że bez względu na kierunek zależności między posiadaniem chłopaka/dziewczyny a posiadaniem kompetencji bycie w związku intymnym z osobą przeciwnej płci w okresie adolescencji może stanowić czynnik ułatwiający nawiązywanie i podtrzymywanie relacji w późniejszym okresie, a brak tego typu doświadczeń może wiązać się z brakiem partnera życiowego we wczesnej dorosłości.

Dodatkowa analiza wykazała istnienie różnic płciowych w tym zakresie ($\chi^2 = 4,38$; $df = 1$; $p < 0,05$).

Tab. 27. Posiadanie vs. brak partnera w okresie adolescencji w grupie kobiet i mężczyzn nieposiadających partnera płci (N = 187)

Grupy (N = 187)		Posiadanie partnera w okresie adolescencji	
		Tak	Nie
Kobiety (n = 129)	Liczebność	49	80
	% z grupy	38%*	62%
Mężczyźni (n = 58)	Liczebność	13	45
	% z grupy	22,4%	77,6%*
Ogółem (N = 187)	Liczebność	62	125
	% z grupy	33,2%	66,8%

Objaśnienia:

* różnice istotne statystycznie na poziomie $p < 0,05$.

Źródło: opracowanie własne.

Dane tab. 27 wskazują, że wśród osób żyjących w pojedynkę, które miały partnera w okresie adolescencji, przeważają kobiety (38% kobiet w porównaniu z 22,4% mężczyzn), natomiast wśród tych, które nie były zaangażowane w związek w tej fazie życia dominują mężczyźni (77,6% mężczyzn w porównaniu z 62% kobiet). Wyniki te są zgodne z badaniami m.in. Izdebskiego (2008), w których dziewczęta znacznie częściej niż chłopcy deklarowały, że były kiedyś lub są aktualnie w stałym związku partnerskim (63% dziewcząt i 58% chłopców). Rodzi się więc pytanie, dlaczego w przypadku mężczyzn brak dziewczyny w okresie dorastania w większym stopniu niż w przypadku kobiet wiąże się z brakiem partnera w okresie wczesnej dorosłości. Istnieją dwa wyjaśnienia. Po pierwsze, jak pokazują wcześniejsze badania, dziewczęta szybciej niż chłopcy realizują na przełomie późnej adolescencji i wczesnej dorosłości zadania rozwojowe w obszarze budowania nowych, dojralszych relacji z rówieśnikami obu płci, osiągnięcia roli społecznej, zdobywania emocjonalnej niezależności od rodziców i innych dorosłych, przygotowania się do życia w rodzinie oraz do małżeństwa (Waldowski 2002; Głuchowska-Bogacka 2002). Po drugie, ponieważ nastoletnie dziewczęta nawiązują intymniejsze relacje z przyjaciółkami oraz szybciej osiągają bliskość z chłopcami niż chłopcy z dziewczętami (Branon 2002), jest prawdopodobne, że dla dziewcząt nieposiadanie partnera nie zamyka możliwości zdobywania kompetencji relacyjnych oraz doświadczeń związanych z intymnością, gdyż innego typu relacje stwarzają im szansę na rozwijanie bliskości. W przypadku chłopców, którzy preferują przyjaźnie oparte na wspólnej aktywności i nawiązują je z większą liczbą kolegów (ibidem), posiadanie stałej dziewczyny może stanowić pierwszą okazję do budowania bliskości emocjonalnej z kobietą. Oznacza to, że brak dziewczyny może w większym stopniu niż u kobiet stanowić czynnik utrudniający znalezienie partnerki w późniejszym okresie i nawiązanie z nią intymnej relacji.

W odniesieniu do pytania 4.5. na podstawie analizy wyników testu Chi² Pearsona ($\text{Chi}^2 = 12,77$; $\text{df} = 1$; $p < 0,001$) stwierdzono istnienie różnic w zakresie posiadania doświadczeń seksualnych między osobami posiadającymi i nieposiadającymi partnera życiowego.

Jak wynika z danych tab. 28, osoby aktualnie posiadające partnera to te, które miały doświadczenia seksualne w okresie adolescencji (66,5% w porównaniu z 33,5% osób żyjących w pojedynkę), natomiast te, które nie angażowały się w kontakty seksualne w adolescencji, to osoby, które nie posiadają partnera (50,8% porównaniu z 49,2% osobami w związkach). Adolescencja jest okresem kształtowania się podstaw do intymności, która oznacza zdolność nie tylko do psychicznego, ale i fizycznego zespolenia z drugą osobą (Erikson 1987/1997). W miarę jak młodzież podejmuje aktywność seksualną w kontekście swych pierwszych związków, istotnym elementem romantycznych relacji stają także kompetencje seksualne (Bouchey 2007).

Tab. 28. Posiadanie doświadczeń seksualnych w okresie adolescencji w grupie osób posiadających (n = 243) i nieposiadających partnera (n = 187)

Posiadanie doświadczeń seksualnych w okresie adolescencji		Grupy		
		Osoby posiadające partnera (n = 243)	Osoby nieposiadające partnera (n = 187)	Ogółem
Tak	Liczebność	121	61	182
	% z grupy	66,5%***	33,5%	100%
Nie	Liczebność	122	126	248
	% z grupy	49,2%	50,8%***	100%

Objaśnienia:

** różnice istotne statystycznie na poziomie $p < 0,001$.

Źródło: opracowanie własne.

Dodatkowa analiza z uwzględnieniem płci nie wykazała różnic płciowych w tym zakresie ($\text{Chi}^2 = 1, 89$; $\text{df} = 1$; $p > 0,05$). 70,5% kobiet i 60,3% mężczyzn nie miało doświadczeń seksualnych w okresie adolescencji w przeciwieństwie do 29,5% kobiet i 39,7% mężczyzn, którzy je mieli. Ten wzorzec jest zgodny z ostatnimi badaniami, które potwierdzają zmniejszanie się różnic między płciami w zakresie aktywności płciowej (Brannon 2002). Na przykład 60% mężczyzn do 18. roku życia i 60% kobiet do 19. roku życia miało za sobą stosunek seksualny (ibidem). Porównanie aktywności seksualnej współczesnych nastolatków ujawnia zatem coraz mniejsze różnice płciowe między chłopcami i dziewczętami.

W odniesieniu do pytania 4.6. na podstawie analizy testu Chi^2 Pearsona ($\text{Chi}^2 = 7, 58$; $\text{df} = 2$; $p < 0,05$) stwierdzono istnienie różnic między osobami posiadającymi i nieposiadającymi partnera życiowego w zakresie płci grupy rówieśniczej w okresie adolescencji.

Tab. 29. Płeć grupy rówieśniczej w okresie adolescencji w grupie osób posiadających (n = 243) i nieposiadających partnera (n = 187)

Płeć grupy rówieśniczej w okresie adolescencji		Grupy		
		Osoby posiadające partnera (n = 243)	Osoby nieposiadające partnera (n = 187)	Ogółem
Sfeminizowana	Liczebność	60	67	127
	% z grupy	47,2%	52,8%*	100%
Zmaskulinizowana	Liczebność	52	27	79
	% z grupy	65,8%*	34,2%	100%
Mieszana	Liczebność	131	93	224
	% z grupy	58,5%*	41,5%	100%

Objaśnienia:

* różnice istotne statystycznie na poziomie $p < 0,05$.

Źródło: opracowanie własne.

Dane tab. 29 dowodzą, że osoby nieposiadające partnera to te, które w okresie adolescencji utrzymywały głównie kontakt z grupą rówieśniczą, w której przeważały dziewczęta (52,8% w porównaniu z 47,2% osób w związkach), natomiast osoby posiadające partnera miały kontakt przede wszystkim z grupą rówieśniczą, w której dominowali chłopcy (65,8%) oraz z grupą rówieśniczą różnopłciową (58,5%). Ponieważ grupa rówieśników stanowi pole do poszukiwania partnerów małżeńskich (Beisert 1991, 2006), grupy zróżnicowane płciowo zwiększają dostęp do rówieśników przeciwnej płci, ułatwiając rozwój zaangażowania w miłosne związki we wczesnych latach adolescencji (Connolly i in. 2004). U osób, których sieci społeczne obejmują rówieśników obu płci, szybciej następuje tranzycja w romantyczne związki (ibidem). Analizując rozkład wyników z uwagi na płeć rówieśników, wyższy odsetek osób posiadających partnera, które miały kontakt ze zmaskulinizowaną grupą rówieśniczą oraz grupą różnopłciową, można wyjaśnić tym, że w tej grupie badanych przeważają kobiety (163 kobiety i 80 mężczyzn), dla których liczebna przewaga mężczyzn w grupie rówieśniczej i środowisko mieszane stanowi szersze pole do poszukiwania partnera.

Dodatkowa analiza wykazała istnienie różnic płciowych w tym zakresie ($\chi^2 = 8,43$; $df = 2$; $p < 0,05$).

Tab. 30. Płeć grupy rówieśniczej w okresie adolescencji w grupie kobiet ($n = 129$) i mężczyzn ($n = 58$) nieposiadających partnera

Płeć grupy rówieśniczej w okresie adolescencji		Osoby nieposiadające partnera ($n = 187$)		
		Kobiety ($n = 129$)	Mężczyźni ($n = 58$)	Ogółem
Sfeminizowana	Liczebność	54	13	67
	% z grupy	41,9%*	22,4%	100%
Zmaskulinizowana	Liczebność	14	13	27
	% z grupy	10,9%	22,4%*	100%
Mieszana	Liczebność	61	32	93
	% z grupy	47,3%	55,2%*	100%

Objaśnienia:

* różnice istotne statystycznie na poziomie $p < 0,05$.

Źródło: opracowanie własne.

Z danych tab. 30 wynika, że większy odsetek kobiet niż mężczyzn żyjących w pojedynkę miał w okresie adolescencji kontakt z grupą rówieśniczą, w której przeważały dziewczęta, natomiast mężczyźni utrzymywali kontakty z grupą rówieśniczą różnopłciową i grupą, w której dominowali chłopcy.

Odpowiadając na postawione pytania badawcze 4.1.-4.6. o istnienie związku między zakresem doświadczeń z osobami przeciwnej płci w okresie adolescencji a brakiem partnera życiowego, można stwierdzić, że:

- osoby nieposiadające partnera częściej w porównaniu z osobami w związkach nie umawiały się na randki w okresie adolescencji;
- osoby nieposiadające partnera, które umawiały się w okresie dorastania na randki, robiły to rzadziej niż osoby w związkach;
- osoby nieposiadające partnera są częściej niezadowolone z częstości i liczby randek w okresie adolescencji w porównaniu z osobami w związkach;
- osoby nieposiadające partnera częściej niż osoby w związkach nie miały partnera w okresie adolescencji; w tym zakresie odnotowano różnice płciowe, to znaczy większy odsetek mężczyzn niż kobiet nie miało chłopaka/dziewczyny w okresie dorastania;
- osoby nieposiadające partnera częściej niż osoby w związkach nie miały doświadczeń seksualnych w okresie adolescencji;
- osoby nieposiadające partnera częściej niż osoby w związkach miały kontakt z grupą rówieśniczą, w której przeważały dziewczęta aniżeli z grupą męską i grupą różnopłciową. W tym zakresie odnotowano różnice płciowe, to znaczy większy odsetek kobiet niż mężczyzn miało kontakt z grupą rówieśników, w której przeważały dziewczęta.

2. Analiza czynników mających związek z brakiem partnera życiowego

Aby sprawdzić, które ze zmiennych ujętych w strukturze zmiennych (por. rys. 7) najlepiej pozwalają określić przynależność do grupy osób nieposiadających partnera i grupy osób mających partnera, przeprowadzono krokową analizę dyskryminacyjną opartą na minimalizacji λ Wilksa.

Tab. 31. Wartości λ Wilksa dla czterech zmiennych włączonych do modelu

Zmienne włączone do modelu	λ Wilksa	F	df1	df2	Istotność
Lęk przed odrzuceniem ze strony partnera w miłosnej relacji	,891	41,233	1	336,000	< 0,001
Posiadanie partnera w okresie adolescencji	,842	31,483	2	335,000	< 0,001
Kompetencje społeczne w zakresie zachowań bliskości fizycznej i psychicznej	,821	24,313	3	334,000	< 0,01
Płeć grupy rówieśniczej w okresie adolescencji	,806	20,072	4	333,000	< 0,001

Źródło: opracowanie własne.

Ze wszystkich zmiennych ujętych w strukturze zmiennych statystyczną istotność ($p < 0,001$) osiągnęły cztery zmienne (λ Wilksa = 0, 81; $\text{Chi}^2 = 72, 15$; $p < 0,001$).

Standaryzowane współczynniki kanonicznych funkcji dyskryminacyjnych prezentuje tab. 32. Korelacja kanoniczna wyniosła 0,441.

Tab. 32. Standaryzowane współczynniki kanonicznych funkcji dyskryminacyjnych

Zmienne	Funkcja 1
Posiadanie partnera w okresie adolescencji	,477
Płeć grupy rówieśniczej w okresie adolescencji	-,307
Lęk przed odrzuceniem ze strony partnera w miłosnej relacji	,614
Kompetencje społeczne w zakresie zachowań bliskości fizycznej i psychicznej	-,360

Źródło: opracowanie własne.

Zmienną, która ma największy udział w dyskryminowaniu grupy osób posiadających i nieposiadających partnera (najwyższy standaryzowany współczynnik) jest *Lęk przed odrzuceniem ze strony partnera w miłosnej relacji*. Oznacza to, że im wyższy lęk przed odrzuceniem ze strony partnera, tym większa predyspozycja do bycia osobą nieposiadającą partnera. Kolejną zmienną mającą udział w określaniu grupy osób posiadających i nieposiadających partnera jest *Posiadanie partnera w okresie adolescencji*. Uczestnicy badań, którzy nie mieli partnera w okresie dorastania, są bardziej predysponowani do bycia osobami żyjącymi w pojedynkę. Trzecią zmienną z uwagi na wkład w określenie przynależności do grup jest zmienna *Kompetencje relacyjne w zakresie zachowań bliskości fizycznej i psychicznej*. Im niższy poziom kompetencji, tym osoby są bardziej predysponowane do bycia osobą nieposiadającą partnera. Czwartą zmienną włączoną do modelu jest *Płeć grupy rówieśniczej w okresie adolescencji*. W jej przypadku niższa wartość (jedno płciowa grupa rówieśnicza – sfeminizowana lub zmaskulinizowana) zwiększa prawdopodobieństwo przynależności do grupy osób żyjących w pojedynkę. Jak widać, dwie spośród czterech zmiennych odnoszą się do aktualnych doświadczeń osoby (lęk przed odrzuceniem ze strony partnera w miłosnej relacji oraz kompetencje społeczne w zakresie zachowań bliskości fizycznej i psychicznej), natomiast pozostałe dwie odnoszą się do wcześniejszych doświadczeń w sferze związków intymnych, tj. posiadania vs. braku chłopaka/dziewczyny w okresie dorastania oraz utrzymywania kontaktów z jedno płciową vs. różno płciową grupą rówieśniczą. Włączenie do modelu zmiennych odnoszących się do aktualnych i wcześniejszych doświadczeń wskazuje na rolę tych ostatnich, kierując uwagę na pewne sfery aktywności nastolatków, które mogą mieć wpływ na nawiązywanie i podtrzymywanie bliskich więzi z partnerem przeciwnej płci w okresie wczesnej dorosłości.

Biorąc pod uwagę znaczenie wymienionych zmiennych w określaniu przynależności do grup, można stwierdzić, że:

– najwyższy udział dymensji *Lęku* w przeciwieństwie do jednego z czterech stylów przywiązania można wyjaśnić tym, że model dymensjonalny, a nie kategoryjny, lepiej odzwierciedla naturę przywiązania w dorosłości (Gallo i in. 2003), a analiza procesów przywiązaniowych oparta na dymensjach pozwala określić, który komponent operacyjnego modelu przywiązania jest najbardziej krytyczny w ramach danej relacji;

– znaczenie posiadania vs. braku chłopaka/dziewczyny w okresie adolescencji można wiązać z tym, że posiadanie partnera stanowi przejaw określonych kompetencji relacyjnych, których efektywność warunkuje osiągnięcie osobistych celów (np. nawiązania i podtrzymywania relacji z osobą przeciwnej płci), a także wyznacza obszar do zdobywania ważnych doświadczeń miłosnych i kompetencji, stwarzając podstawy dla późniejszych relacji w dorosłości. Nieobecność partnera w okresie dorastania może wiązać się z brakiem doświadczeń i kompetencji istotnych z punktu widzenia funkcjonowania interpersonalnego w sferze związków intymnych we wczesnej dorosłości;

– istotna rola kompetencji relacyjnych w zakresie zachowań bliskości fizycznej i psychicznej w przewidywaniu przynależności do grupy osób żyjących w pojedynkę lub grupy osób posiadających partnera może wynikać z tego, że związek intymny (miłosny) między kobietą a mężczyzną obejmuje bliskość fizyczną (w tym seksualną) i psychiczną (Kernberg 1998; Erikson 2004);

– znaczenie jedнопłciowej grupy rówieśniczej w okresie adolescencji ujawnia się w tym, że wyznacza ona przestrzeń eksplorowania romantycznych relacji w adolescencji, co wiąże się nie tylko z szerszym dostępem do rówieśników przeciwnej płci, wśród których można poszukiwać potencjalnych partnerów (Beisert 1991, 2006), ale także stwarza możliwość poznania płci przeciwnej oraz zdobywania doświadczeń w zakresie umawiania się na randki, prowadzenia konwersacji, podejmowania wspólnych zadań, wspólnego tańca, wychodzenia na spacerów we dwoje, rozmawiania o seksie, podejmowania inicjatywy seksualnej, odmawiania i wycofywania się z nieudanych związków i niebezpiecznych sytuacji (Beisert 2006). Te doświadczenia mogą z kolei stanowić pomost dla późniejszych relacji romantycznych (Seiffge-Krenke i in. 2001).

Na podstawie wartości czterech zmiennych włączonych do modelu można przewidzieć przynależność osób do grupy osób posiadających i nieposiadających partnera (tab. 33). 69,1% pierwotnie pogrupowanych obserwacji zostało prawidłowo sklasyfikowanych. Oznacza to, że na podstawie wartości czterech zmiennych włączonych do modelu można w 68,6% określić, czy dana osoba będzie osobą nieposiadającą partnera; natomiast w 32,1% zmienne włączone do modelu nie pozwalają na określenie, jakie czynniki powodują, że osoba posiadająca cechy predysponujące ją do bycia osobą nieposiadającą partnera jest osobą będącą związku oraz dlaczego osoba predysponowana do bycia w związku jest osobą żyjącą w pojedynkę.

Tab. 33. Wyniki klasyfikacji osób do grup

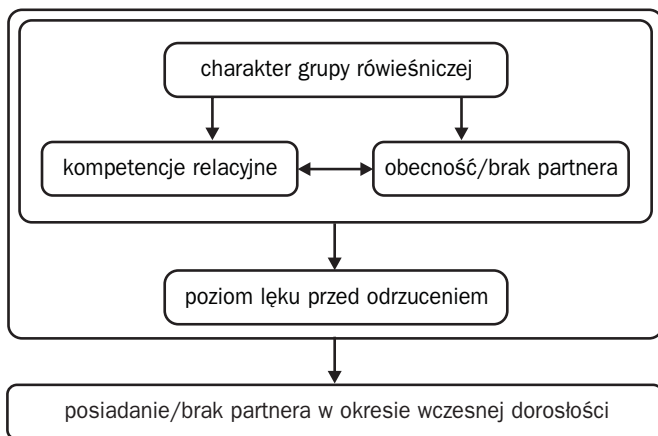
Oryginalna przynależność do grupy		Przewidywana przynależność do grupy		
		Osoby posiadające partnera	Osoby nieposiadające partnera	Ogółem
Liczebność	Osoby posiadające partnera	168	75	243
	Osoby nieposiadające partnera	60	127	187
%	Osoby posiadające partnera	69,1	30,9	100
	Osoby nieposiadające partnera	32,1	67,9	100

Źródło: opracowanie własne.

Można to wyjaśnić tym, że w badaniach nie uwzględniono wszystkich zmiennych, które pozwoliłyby na skuteczniejsze różnicowanie grup (np. cechy osobowościowe czy wzory z rodziny pochodzenia) oraz że osoby, które obecnie są związkach, mogą je zakończyć w pewnej perspektywie czasowej i stać się osobami nieposiadającymi partnera (nie badano jakości związków ani satysfakcji z nich, dlatego trudno określić, ile osób pozostających w związku jest z niego zadowolonych i pragnie go kontynuować). Według badaczy przywiązania, ludzie mają ponadto tendencję do preferowania osób o podobnym do swojego stylu przywiązania (Frazier i in. 1996) oraz prezentują w związkach zachowania zgodne z ich stylem przywiązania (Collins i in. 2002). Potwierdzają to liczne badania, ujawniające, że osoby o bezpiecznym stylu przywiązania częściej wiążą się z osobami o bezpiecznym stylu, a osoby o lękowym stylu przywiązaniu umawiają się na randki z osobami o lękowym stylu i są bardziej zadowolone z takiej relacji (Frazier i in. 1996). Możliwe, że osoby badane, mimo że cechują się wysokim poziomem lęku przed odrzuceniem (co w wysokim stopniu predysponuje do bycia osobą żyjącą w pojedynkę), znajdują partnera o podobnym poziomie lęku (tzw. dobór lękowy; Frazier i in. 1996). Ponieważ nie oceniano stylu przywiązania partnerów osób uczestniczących w badaniach, wyjaśnienie to jest jedynie przypuszczeniem, choć według ustaleń na gruncie teorii przywiązania o wysokim stopniu prawdopodobieństwa.

To, że uczestnicy o cechach predysponujących ich do bycia w związku żyją w pojedynkę, świadczy, że czynniki podmiotowe nie są jedynymi czynnikami warunkującymi nawiązywanie i podtrzymywanie bliskich więzi. Niewątpliwie rozwój relacji (w tym relacji małżeńskiej) jest warunkowany działaniem czynników podmiotowych obu partnerów (lub potencjalnych partnerów) oraz czynników relacyjnych (interakcyjnych) działających już na poziomie relacji. Potwierdzają to m.in. badania Braun-Gałkowskiej (1992), która mówiąc o uwarunkowaniach

szczęścia małżeńskiego, wskazuje na czynniki jednostkowe działające przed i po ślubie (np. psychoseksualna i społeczna dojrzałość męża i żony, fizyczne i temperamentalne cechy małżonków) oraz na czynniki relacyjne obecne przed i po ślubie (np. porozumienie, stopień podobieństwa postaw, środowisko, komunikacja, porozumienie seksualne). Gotowość danej osoby do nawiązania i podtrzymywania relacji nie warunkuje więc jeszcze powodzenia w tej sferze, gdyż ważną rolę odgrywają także czynniki jednostkowe charakteryzujące drugą osobę oraz czynniki relacyjne. Odnotowaną w badaniach własnych przynależność osób o cechach predysponujących do bycia w związku do grupy osób żyjących w pojedynkę można więc wyjaśnić działaniem niesprzyjających uwarunkowań jednostkowych drugiej osoby lub uwarunkowań relacyjnych. Zmienne te mogą stanowić podstawę do stworzenia modelu teoretycznego uwarunkowań braku partnera życiowego, który wymagałby weryfikacji w dalszych badaniach.



Rys. 10. Model teoretyczny uwarunkowań braku partnera życiowego w okresie wczesnej dorosłości

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 10 przedstawia propozycję hipotetycznych zależności między zmiennymi, które w największym stopniu określają przynależność do grupy osób posiadających i nieposiadających partnera życiowego. Wydaje się prawdopodobne, że kontakty z jedno płciową grupą rówieśniczą w okresie adolescencji mogą ograniczać dostęp rówieśników przeciwnej płci (potencjalnych partnerów), co może prowadzić do zmniejszenia możliwości nabywania kompetencji relacyjnych istotnych dla związków intymnych oraz znalezienia partnera (przy czym czynniki te mogą być ze sobą powiązane na zasadzie sprzężenia zwrotnego). Konsekwencją działania tych czynników może być wysoki lęk przed odrzuceniem ze strony partnera (potencjalnego partnera), skłaniający do unikania angażowania się w relacje intymne.

3. Uwarunkowania braku partnera życiowego w świetle wywiadów narracyjno-biograficznych

3.1. Etapy i strategie analizy wywiadów

Podstawą analizy¹ zgromadzonych materiałów były: analiza narracji w ujęciu Schützego i hermeneutyczna analiza autonarracji stosowana m.in. w badaniach Bartosz (2002)². Etapy opracowania tekstów przedstawia rys. 11.

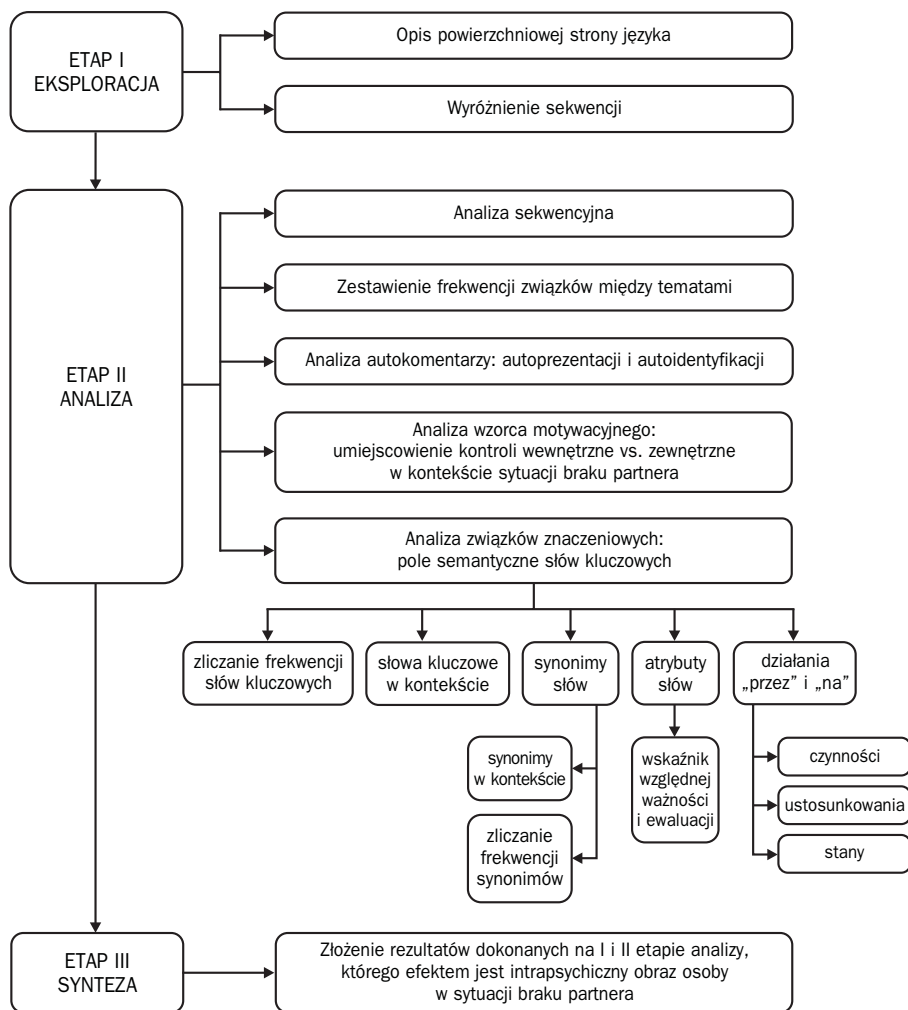
Analiza materiałów zgromadzonych w 36 wywiadach narracyjno-biograficznych została przeprowadzona w trzech głównych etapach, poprzedzonych, zgodnie z postępowaniem hermeneutycznym, wielokrotnym czytaniem tekstu w celu odkrycia jego sensu. W dwóch pierwszych etapach uczestniczyło 6 sędziów kompetentnych, którzy zostali przeszkoleni w zakresie etycznych i merytorycznych aspektów prowadzenia analizy.

Każda z osób otrzymała zestaw materiałów składający się z:

- ogólnych informacji na temat analizy jakościowej,
- opisu kolejnych etapów prowadzenia analizy,
- zestawu wywiadów, które dla ułatwienia pracy zostały ujęte w formie roboczej tabeli, której kolumny wyznaczały kolejne elementy analizy,
- zestawu arkuszy (1 wywiad = 1 arkusz), przeznaczonych do zapisywania ostatecznych wyników analizy przeprowadzonej przez sędziów.

¹ Opracowywanie własnych materiałów badawczych miało pierwotnie bazować na wybranych elementach procedury analitycznej proponowanej przez Schützego (Kaźmierska 2004) jako spójnych z metodyką jego wywiadu. Pierwsze analizy, które zgodnie z tą metodą zmierzały do identyfikacji schematu komunikacyjnego wywiadu, tj. wyodrębnienia w nim fragmentów narracyjnych, argumentacyjnych i opisowych oraz ustalenia między nimi proporcji, ujawniły, że stopień narracyjności (indeksalność tekstów) jest niski. Materiał narracyjny, który w założeniu miał najpełniej i najtrafniej oddawać subiektywnie doświadczane sekwencje zdarzeń, tj. procesualność indywidualnej biografii osób posiadających partnera (Schütze 1982, za: Helling 1985), w niewielkim stopniu był obecny w zebranych tekstach. Dlatego przeprowadzenie dalszych etapów analizy według Schützego nie było możliwe i za podstawę analizy przyjęłam metodę hermeneutycznej analizy autonarracji.

² Szczegółowe strategie analizy zostały zaczerpnięte z badań Bartosz (2002). Autorka analizowała zagadnienie związku przeżywania macierzyństwa w poszczególnych jego fazach ze zmianą systemu znaczeń i sposobu życia jednostki; ich celem było stworzenie koncepcji ukazującej dynamikę wewnętrznych przeżyć kobiet, które stają się matkami. Bartosz w swych badaniach wykorzystywała dwie metody badawcze, tj. metodę autobiograficzną w formie dialogu hermeneutycznego oraz jako metodę uzupełniającą zmodyfikowaną wersję Koła Shalita, a zgromadzone materiały poddała hermeneutycznej analizie. Etapy hermeneutycznej analizy narracji w ujęciu Bartosz (2002) stanowiły ogólne ramy odniesienia dla konkretnych strategii analizy w badaniach własnych, którą wzbogacono o elementy analizy stosowane przez Cierpkę (2002) w badaniach nad wybranymi aspektami etosu rodzinnego z zastosowaniem metod analizy narracji, tj. tworzenie macierzy wskaźników ewaluacji z dodatkowym obliczaniem wskaźnika względnej ważności osób znaczących w narracji, analiza siatki działań podmiotu w trzech kategoriach: czynności, stanu, ustosunkowań oraz analiza wzorca motywacyjnego w wymiarze umiejscowienia kontroli; stosowana w badaniach Chądzyńskiej (2005).



Rys. 11. Etapy i ogólne strategie analizy wywiadów w badaniach własnych

Źródło: opracowanie własne.

Pierwszym krokiem badań był losowy podział całości materiału na mniejsze próbki tekstów, tj. 3 zestawy po 12 wywiadów analizowanych kolejno przez 6 sędziów kompetentnych oraz mnie jako eksperta. Dla każdego elementu analizy były obliczane odpowiednie wskaźniki zgodności między sędziami (uwzględniające również moje oceny), które stanowiły podstawę podejmowania decyzji w zakresie wyróżniania sekwencji, tematów centralnych i kategoryzacji. W przypadku niezgodności ocen prowadzono dyskusję nad spornymi kwestiami i ustalano konsensus. W badaniach przyjąłm indukcyjny sposób generowania kategorii, który opiera się na wielokrotnym czytaniu tekstu przez

badacza (lub niezależnych badaczy) i wyodrębnianiu potencjalnych kategorii, a następnie zakodowaniu uprzednio nieanalizowanego materiału przy użyciu stworzonych kategorii (Krejtz, Krejtz 2005; Soroko 2007). Pierwsze wywiady stanowiły także podstawę dla wyłonienia kategorii docelowych, które były następnie sprawdzane na kolejnych próbkach wypowiedzi. Prace nad 36 wywiadami przebiegały w trzech wzajemnie sprzężonych ze sobą fazach, w których jednocześnie analizowano próbki stanowiące po 33% całego materiału, tj. w 3 zestawach po 12 losowo dobranych wywiadów. Pierwsze wyniki analizy zostały poddane rewizji oraz ocenie rzetelności. Wyłonione w trakcie początkowych prac nowe sekwencje i tematy centralne oraz wygenerowane *a priori* kategorie zostały włączone do pierwotnego klucza kodowego, który w zmienionej wersji był stosowany w drugim etapie analiz drugiego zestawu materiałów. Na tym etapie również dokonano rewizji prac i sprawdzono rzetelność kodowania sędziów, by następnie poddać analizie ostatnią, trzecią próbkę tekstów. W efekcie powstała ostateczna wersja klucza kodowego, według którego przeprowadzono powtórnie analizę 12 wywiadów należących do pierwszego zestawu, gdyż pierwsze prace nad nimi nie uwzględniały sekwencji i kategorii wygenerowanych w II i III etapie procedury analitycznej.

3.2. Etap I: eksploracja

Pierwszym krokiem eksploracji była **analiza powierzchniowej strony języka** całości tekstu, w której uwzględniano, podobnie jak w badaniach Bartosz (2002), następujące aspekty wypowiedzi:

- płynność narracji,
- długość i stopień skomplikowania zdań,
- stopień konwencjonalności używanych przez osobę wyrażań,
- stopień koncentracji na warstwie faktograficznej w opisach przeżyć, relacji z przemyśleniami, argumentacji lub będących ich kombinacją w ramach poszczególnych sekwencji.

Kolejnym krokiem było zbadanie struktury wypowiedzi poprzez wyróżnienie sekwencji, czyli wyraźnych całości występujących w tekście. Z uwagi na niski stopień narracyjności tekstów oraz ich silnie zarysowaną strukturę, wynikającą z prowadzenia wywiadów na podstawie przewodnika, kryteriami wyodrębniania sekwencji były zmiany tematów w obrębie poszczególnych pytań. Za sekwencję (jednostkę tematyczną) uznawano wszystkie wypowiedzi osoby badanej w odpowiedzi na pytanie prowadzącego wywiad, to znaczy daną sekwencję otwierało pytanie prowadzącego wywiad, a zamykała ostatnia wypowiedź osoby udzielana w odpowiedzi na nie.

Ponieważ wywiady miały charakter semiustrukturyzowany, możliwe było wyróżnienie *a priori* sekwencji i opracowanie dla każdego wywiadu planu sek-

wencji, który uwzględnił założone wstępnie jednostki tematyczne oraz nowe, jakie zostały wyłonione dzięki procedurze wielokrotnej segregacji danych dokonywanej przez sędziów kompetentnych. Przy kompletnym zrealizowaniu scenariusza wywiadu (zadaniu wszystkich pytań zawartych w przewodniku) w zgromadzonych materiałach standardowo można było wyróżnić 16 sekwencji.

Tab. 34. Sekwencje w wywiadach wyróżnione *a priori*

Nr	Jednostki tematyczne
1.	Historia braku partnera
2.	Doświadczenie braku partnera
3.	Brak partnera jako stan przejściowy vs. stały
4.	Brak partnera jako decyzja zależna vs. niezależna
5.	Brak partnera w kontekście inicjowania vs. nieinicjowania kontaktów z płcią przeciwną
6.	Wpływ braku partnera na życie osoby
7.	Zalety i wady braku partnera
8.	Opinie ważnych osób (innych) na temat braku partnera
9.	Relacje z rówieśnikami w okresie adolescencji w gimnazjum i liceum
10.	Postrzegany przez osobę wpływ vs. brak wpływu relacji rówieśniczych na brak partnera
11.	Relacje z matką
12.	Relacje z ojcem
13.	Relacje z rodzeństwem – relacje z bratem/braćmi
14.	Relacje z rodzeństwem – relacje siostrą/siostrami
15.	Postrzeganie małżeństwa rodziców przez osobę
16.	Autodefiniowanie siebie w sytuacji braku partnera

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie tab. 34 sędziowie kompetentni wyodrębniali w tekstach sekwencje, zliczali liczbę wersów³ w danej sekwencji, wydobywali naturalne jednostki sensu w danej sekwencji i określali stopień indeksalności sekwencji. W przypadku tego zadania współczynnik α Krippendorffa⁴ wyniósł $\alpha = 1$, natomiast w zakresie wyróżniania nowych sekwencji osiągnął wartość $\alpha = 0,73$. W razie niezgodności wyodrębniania nowych sekwencji prowadzono dyskusję i ustalano konsensus. Sekwencje wyróżnione *a priori* były więc uzupełniane o nowe sekwencje.

³ Sędziowie zostali poinstruowani, by w ramach każdej sekwencji zliczać liczbę wersów ręcznie lub w edytorze tekstu Word poprzez funkcję Statystyka wyrazów.

⁴ W badaniach, w celu oceny zgodności sędziów kompetentnych, obliczano α Krippendorffa – najbardziej wszechstronny współczynnik zgodności pomiarów, dostosowany do każdej liczby kategorii kodowanych danych oraz do większej niż dwie osoby kodujące dane (Krejtz, Krejtz 2005). Przyjmuje się, że zmienna została rzetelnie stworzona, jeśli wartość konserwatywnego wskaźnika przekracza poziom 0,5 (ibidem).

3.3. Etap II: analiza

Analiza wywiadów stanowiła najtrudniejszy i najbardziej czasochłonny etap postępowania badawczego, gdyż została przeprowadzona w zakresie pięciu aspektów zgromadzonych materiałów. Jej pierwszym krokiem była analiza sekwencyjna, mająca na celu wyodrębnienie tematów centralnych w sekwencjach, wokół których koncentrowały się wypowiedzi osób i które byłyby zgodne z ich psychologicznym znaczeniem dla uczestników. Ponieważ celem wywiadów była eksploracja pięciu ogólnych obszarów tematycznych⁵ wyznaczonych *a priori*, w analizie możliwe było zrekonstruowanie pięciu głównych „jednostek przeżyciowych” (tematów), w tym uwarunkowania braku partnera życiowego. Analiza sekwencyjna w badaniach własnych przebiegała następująco: tekst podzielony na sekwencje i zawarte w ich ramach tematy centralne (wyróżnione *a priori* oraz wyłonione w trakcie prac nad tekstami) analizowano, biorąc pod uwagę takie aspekty, jak: długość sekwencji, kolejność, rozłożenie tematów w ramach poszczególnych sekwencji, powiązania między nimi oraz konteksty ich pojawiania się. Dzięki tym zabiegom możliwe było odkrycie, jakie tematy powtarzają się w wypowiedziach uczestników oraz poznanie ważnych dla uczestników indywidualnych doświadczeń w sytuacji braku partnera życiowego. Stopień zgodności sędziów (α Krippendorffa) w zakresie wyróżniania tematów i subtematów osiągnął wartość akceptowalną, tj. $\alpha = 0,68$. Proces wyodrębniania tematów centralnych przez sędziów kompetentnych w badaniach własnych był analogiczny do stosowanej przez Giorgiego (2003) fenomenologicznej kondensacji sensu w wywiadach dotyczących uczenia się. Kolejne kroki prowadziły do wyodrębniania tematów najpierw jako naturalnych jednostek sensów (wyrażonych w języku osób badanych), a następnie do ustalenia tematów w ujęciu badacza (z punktu widzenia celu badań). W efekcie prac prowadzonych w trzech etapach nad trzema zestawami wywiadów (1 zestaw = 12 tekstów) wyłoniono 63 naturalne jednostki sensu, składające się z wypowiedzi na temat przyczyn braku partnera. Następnie ustalono tematy centralne dominujące nad naturalną jednostką sensu i tematy wypowiedzi ujęte z punktu widzenia problemów badawczych.

Na podstawie zebranych danych wygenerowano sześć kategorii utworzonych ze względu na temat w ujęciu badacza, do których można było przyporządkować każdy z 36 wywiadów. Wskaźniki zgodności sędziów (α Krippendorffa) w zakresie grupowania tematów centralnych do nadrzędnych kategorii tematycznych wyniósł: $\alpha = 0,77$. Dla każdego z 36 wywiadów sędziowie tworzyli tabelę uwzględniającą wszystkie obecne w tekście tematy dotyczące uwarunkowań braku partnera życiowego oraz pozostałych obszarów tema-

⁵ Pozostałe obszary tematyczne to: doświadczanie braku partnera życiowego, relacje z rówieśnikami w okresie dorastania, relacje z rodziną oraz autodefiniowanie siebie w sytuacji braku partnera życiowego.

tycznych. Ten, który dominował w danym wywiadzie, był uznawany za temat centralny, a pozostałe wątki tematyczne za tematy poboczne współwystępujące z tematem centralnym. Pozwoliło to określić główne aspekty w sytuacji braku partnera, postrzegane przez rozmówcę jako przyczyny życia w pojedynkę.

Centralne tematy we fragmentach tekstów dotyczących przyczyn braku partnera (w ujęciu badacza) to:

- brak potrzeby bycia z drugą osobą i poszukiwania jej,
- nieśmiałość i poczucie braku pewności siebie w kontaktach z osobami przeciwnej płci,
- brak zainteresowania osobą i związkiem ze strony potencjalnego partnera,
- praca jako czynnik ograniczający możliwość spotkania partnera,
- niespotkanie osoby, która spełniałaby indywidualne oczekiwania,
- koniec związku i czas na przepracowanie go.

Tematy poboczne to z kolei:

- negatywny obraz ciała,
- brak znajomych,
- pech.

Zestawianie tematów centralnych i pobocznych pozwala dostrzec, że brak partnera jest prawdopodobnie wynikiem splotu różnych czynników, którym każda z osób nadaje inną wagę, postrzegając je jako mniej lub bardziej kluczowe powody życia w pojedynkę. Tematy centralne były podstawą stworzenia sześciu kategorii wywiadów z uwagi na dominującą w wypowiedziach przyczynę braku partnera.

3.4. Etap III: synteza i charakterystyka sześciu kategorii uwarunkowań braku partnera w percepcji młodych dorosłych

Ostatni etap procedury analitycznej polegał na syntezie rezultatów otrzymanych w poprzednich fazach. Jej celem było skonstruowanie całościowego obrazu sytuacji braku partnera z perspektywy osoby żyjącej w pojedynkę z zaakcentowaniem istotnych subiektywnych aspektów doświadczania jej przez młodych dorosłych. Ostatnim krokiem postępowania badawczego była weryfikacja kategorii wygenerowanych w trakcie prac analitycznych nad 36 wywiadami poprzez porównanie ich z materiałem empirycznym niepoddanym analizie (Silverman 2008). Sprawdzenia, czy wygenerowane w toku przeprowadzonej procedury analitycznej kategorie znajdują zastosowanie dla wszystkich zgromadzonych danych, dokonano na 12 wywiadach w formie pisemnej⁶.

⁶ Wywiady te stanowiły pisemny zapis odpowiedzi na pytania wywiadu i pochodziły od osób, które wyraziły chęć udziału w wywiadzie, ale z którymi, z uwagi na ich miejsce zamieszkania odległe od Poznania, nie mogłam przeprowadzić bezpośredniej rozmowy.

Na drodze analizy sekwencji wypowiedzi stanowiących odpowiedź na pierwsze pytanie w wywiadzie oraz pytanie o ocenę stopnia zależności vs. niezależności decyzji o życiu w pojedynkę w każdym z 36 wywiadów wyłoniono tematy centralne, które zostały pogrupowane w sześć kategorii⁷ z uwagi na subiektywnie ujmowane przyczyny braku partnera.

Tab. 35. Sześć kategorii uwarunkowań braku partnera życiowego w percepcji młodych dorosłych żyjących w pojedynkę

Kategorie uwarunkowań braku partnera życiowego													
Kategorie		„Nie trafiłam/ /-em na właściciwego/-ą” (kat. 1)		„Czas na oddech po rozstaniu” (kat. 2)		„Nieśmiałość mi przeszkadza” (kat. 3)		„On/ona mnie nie chce” (kat. 4)		„Jestem typem samotniczym” (kat. 5)		„Dużo pracuję” (kat. 6)	
Liczba i % osób		16 (44,4%)		5 (13,9%)		5 (13,9%)		4 (11,1%)		4 (11,1%)		2 (5,6%)	
Płeć	K (n = 22)	10	62,5% (45,5%)*	3	60% (13,6%)	2	40% (9,1%)	3	75% (13,6%)	2	50% (9,1%)	2	100% (9,1%)
	M (n = 14)	6	37,5% (42,9%)	2	40% (14,3%)	3	60% (21,4%)	1	25% (7,1%)	2	50% (14,3%)	0	0% (0%)

Objaśnienia:

* liczby w nawiasach to procent kobiet i mężczyzn w danym typie w stosunku do wszystkich kobiet (n = 22) i wszystkich mężczyzn (n = 14) uczestniczących w badaniu

Źródło: opracowanie własne.

Wszystkie kategorie⁸ uwarunkowań (z wyjątkiem kat. 5) łączy to, że należący do nich uczestnicy wyrażają potrzebę i pragnienie znalezienia partnera życiowego. Bez względu na to, czy młodzi dorośli poszukują przyczyn braku partnera w czynnikach zewnętrznych, czy wewnętrznych (wówczas odpowiedzialność za brak partnera przypisuje się sobie), odczuwają tę sytuację jako w pewnym stopniu niezależną od nich i niesprawiedliwą (por. Reynolds i in. 2007). W badaniach własnych osoby badane najczęściej (72%) akceptowały to, że nie mają partnera życiowego, zwłaszcza mężczyźni (85% wobec 63% kobiet). Wynik ten jest zgodny z badaniami, które ujawniają, że u kobiet potrzeba nawiązywania bliskich więzi cechuje się większą siłą niż u mężczyzn (Mandal 2004; Plopa 2002). Kobiety bardziej niż mężczyźni inwestują w romantyczne związki (Cavanagh 2007), więc w mniejszym stopniu mogą być

⁷ Postulat, by dany przypadek jednoznacznie przyporządkowywać do poszczególnych typik typologii (Bohnsack 2004), jest łatwy do zaakceptowania na poziomie teorii, ale w praktyce często trudny do zrealizowania, gdyż w wypowiedziach młodych dorosłych pewne aspekty doświadczeń współwystępowały z innymi, dlatego wyraźne przypisanie osoby do konkretnego typu nie zawsze było możliwe.

⁸ Nazwy kategorii są wyrażeniami pochodzącymi z wypowiedzi osób badanych, zgodnie z założeniem badań biograficznych, które przyjmują subiektywną perspektywę badanych osób, będącą podstawą dokonywania teoretycznych uogólnień (Włodarek, Ziółkowski 1990; Roberts 2002).

skłonne akceptować tę sytuację. Powstaje zatem pytanie, dlaczego uczestnicy, którzy deklarują chęć posiadania partnera, akceptują jego brak. Zajicek i Koski (2003) wskazują, że taka akceptująca postawa (*embracing*) wobec życia w pojedynkę może stanowić strategię radzenia sobie z nim. Akceptacja może także wynikać z przyzwyczajenia do życia w pojedynkę lub z obserwacji, że inne osoby znajdują się w podobnej sytuacji.

Osoby badane oscylują między poczuciem, że brak partnera jest czymś zależnym od nich, a poczuciem, że pozostaje poza ich kontrolą. Każda z interpretacji – czy to odwołująca się do czynników zewnętrznych, czy zewnętrznych – choć pozwala danej osobie oraz obserwatorom na wyjaśnienie przyczyn życia w pojedynkę, ma też swoje konsekwencje dla „pozycji podmiotu” w sytuacji życia w pojedynkę (Reynolds i in. 2007). Na przykład poszukiwanie przyczyn braku partnera w osobistych deficytach może stawiać w pozycji osoby, której czegoś brakuje, która jest niepełnowartościowa, więc ma trudności w znalezieniu partnera. Z kolei prezentowanie siebie jako osoby, która nie pragnie angażować się w intymny związek, pozwala myśleć o sobie jako o kims, kto nie ponosi porażki w sytuacji nieznaledzenia partnera. Mówienie o sobie, że jest się kims, kto pragnie i poszukuje partnera, wymaga radzenia sobie z poczuciem porażki w razie niespotkania właściwej osoby. Uznając, że brak partnera nie jest wynikiem wyboru, lecz zewnętrznych czynników, na które nie ma się wpływu, można zacząć postrzegać siebie jako osobę niesioną przez los (Reynolds i in. 2007). Pojęcie wyboru i przymusu nie ma charakteru zero-jedynkowego (ibidem; Stein 1981, za: Stein 2008), a raczej płynny, np. w przypadku osoby, która jest przeciwnikiem idei małżeństwa (singiel z wyboru), ale w pewnym momencie życia z jakichś powodów zmienia swą postawę i zaczyna poszukiwać partnera, a ponieważ nie udaje się jej to przez dłuższy czas, staje się singlem z konieczności (Reynolds i in. 2007).

3.4.1. Kategoria 1 „Nie trafiłam/-em na właściwą osobę”

Do tej kategorii należy 44,4% uczestników, którzy nigdy nie byli w związku, oraz tych, którzy zakończyli relacje. Uważają oni, że nie spotkali właściwej osoby, która spełniałaby ich oczekiwania i z którą chcieliby stworzyć związek. Byli oni mniej skłonni wskazywać na osobiste deficyty, np. trudności w podtrzymywaniu długoterminowych relacji, jako powody życia w pojedynkę. Ta grupa osób prezentuje wzorzec odpowiedzi podobny do tego, jaki ujawnił się w badaniach Frazier i in. (1996, za: Darrington i in. 2005), w których osoby żyjące w pojedynkę koncentrowały się głównie na okolicznościach lub „barierach” zewnętrznych, np. niespotkaniu osoby, która by im odpowiadała i której oni by odpowiadali. Tak o swoich doświadczeniach opowiada jedna z uczestniczek, 27-letnia kobieta, która nigdy nie miała partnera:

[...] ja mam jakieś określone wzorce i czegoś wymagam i od siebie, i od kogoś, więc myślę, że po prostu nie znalazłam jeszcze takiej osoby, gdzie by było z dwóch stron zainteresowanie plus wspólne potrzeby i cele, do których będziemy dążyć.

Młodzi dorośli nie tylko mówią o niespotkaniu właściwej osoby, ale także o swoich oczekiwaniach wobec długotrwałego związku w ogóle. Wskazuje na to wypowiedź 21-letniej mężczyzny, który nigdy nie był w związku:

Jakoś nie zależy mi na przelotnej znajomości czy na jakimś doświadczeniu, tylko żeby ono było.

Postrzeganie braku partnera w kategoriach niespotkania właściwej osoby może wiązać się z przyjęciem pewnej koncepcji poszukiwania partnera. Przepuszczalnie uczestnicy lub część z nich należy do zwolenników koncepcji „jedno życie – jeden partner”. Mogą więc wyjaśniać brak partnera, odwołując się do atrybucji zewnętrznych (tego, że spotykane osoby nie spełniają ich oczekiwań), co pozwala im zachować poczucie osobistej kontroli, w przeciwieństwie do sytuacji dokonywania atrybucji wewnętrznych, np. odwoływania się do własnej nieśmiałości lub niezaradności (Beisert 1991). Im więcej bowiem sprawstwa przypisuje sobie człowiek, tym większe jest ryzyko odczuwania porażki w sytuacji, gdy nie udaje mu się znaleźć partnera lub małżonka (Reynolds i in. 2007).

3.4.2. Kategoria 2 „Czas na oddech po rozstaniu”

W pewnym stopniu osoby należące do tej kategorii można uznać za podgrupę kategorii 1, jednakże zaklasyfikowano je do odrębnej kategorii, gdyż wątek zakończenia związku i chęci przepracowania pewnych kwestii był najważniejszy w ich wypowiedziach. Są to uczestnicy, którzy niedawno bądź kilka lat temu zakończyli związki i wyrażają potrzebę znalezienia „czasu na oddech”, na przeemyślenie pewnych spraw. Potrzeba ta jest naturalna u osób, które rozstały się z partnerem lub zostały przez niego opuszczone. Po okresie boleśnie odczuwanej straty i przekonania o przewadze samotności nad życiem w związku następuje okres obojętności i spokoju, który poprzedza czas „stawania na nogi” i powracania do równowagi po negatywnych doświadczeniach (Beisert 1991). Dzięki przejściu wszystkich etapów straty możliwa staje się prawdziwa akceptacja rozstania oraz nawiązywanie nowych, dojrzałych kontaktów interpersonalnych (ibidem). Tak o swoich przeżyciach opowiada 28-letnia kobieta, która 4 lata wcześniej rozstała się z chłopakiem:

[...] po rozstaniu potrzebowałam czasu dla siebie, chciałam być sama, by dojść do siebie, odbudować poczucie własnej wartości i dowiedzieć się, czego pragnę.

Dla wielu osób „czas na oddech” po zakończonym związku wydłużył się, ponieważ nie spotkały właściwej osoby, z którą chciałyby zbudować nową re-

lację. Takie doświadczenie było udziałem 28-letniego mężczyzny, który przed 2 laty zakończył swój 4-letni związek:

Po tym ostatnim związku chciałem sobie dać czas [...], ale ten okres się już trochę wydłużył.

W przypadku osób z tej kategorii życie w pojedynkę można traktować jako etap pomiędzy jednym związkiem a oczekiwaniem na kolejny, przy czym dla niektórych uczestników ów stan oczekiwania lub poszukiwania kolejnego partnera mimowolnie przerodził się w stan stały. W literaturze przedmiotu analiza przyczyn życia w pojedynkę uwzględnia jako jedną z zasadniczych kwestii także kwestię tymczasowości vs. stałości życia w pojedynkę (por. Stein 1981, za: Stein 2008). W badaniach własnych 63% uczestników uznaje brak partnera życiowego za sytuację przejściową, natomiast 33% – za sytuację stałą. Podobnie w badaniach Darrington i in. (2005) niemal wszyscy badani opisywali stan singlostwa jako stan tymczasowy, który ostatecznie prowadzi do małżeństwa. Postrzeganie życia w pojedynkę jako stanu przejściowego może wiązać się z tym, że osoby należące do kategorii 2 są w okresie wczesnej dorosłości (średni wiek to 24,85 lat). Być może w grupie osób np. w wieku 35-40 lat postrzeganie życia w pojedynkę jako czegoś stałego bądź tymczasowego byłoby odmienne z racji zmieniającego się potencjału życia, tj. przewidywanego czasu, jaki ma się przed sobą (Worach-Kordas 1990). Może to jednak powodować psychologiczne problemy wynikające ze stopniowego zmniejszania się liczby postrzeganych możliwości, czyli poczucia, że status cywilny nie zmienia się mimo upływu lat. Młodzi dorośli z racji swego znacznego potencjału życia mogą oczekiwać, że z czasem będą zwiększać się ich szanse na znalezienie partnera/-ki. Wielu uczestników ma więc nadzieję, że brak partnera, choć często trwający wiele lat, zakończy się w którymś momencie. Mimo wyrażanej nadziei, że brak partnera może mieć charakter przejściowy, analiza zgromadzonych materiałów badawczych dowodzi, że 40% kobiet w porównaniu z 21% mężczyzn postrzega tę sytuację jako stałą z uwagi na przedłużający się i niezmienny od lat jej charakter lub ze względu na brak wcześniejszego zaangażowania się w związki intymny.

3.4.3. Kategoria 3 „Nieśmiałość mi przeszkadza”

Do tej kategorii należą osoby, które w swych wypowiedziach (9,1% kobiet i 21,4% mężczyzn) wskazują na nieśmiałość jako przyczynę braku partnera. Tak o swojej nieśmiałości opowiada jedna z respondentek, 24-letnia kobieta, która nigdy nie miała partnera:

[...] nieśmiałość bardzo mi przeszkadza w tym, żeby w ogóle nawiązywać kontakty [...] krępiją mnie kontakty z mężczyznami. [...] boję się, co ktoś o mnie pomyśli albo boję się, że mogłabym nie zostać zaakceptowana.

Dotychczasowe ustalenia empiryczne potwierdzają, że nieśmiałość może stanowić przeszkodę w normalnym funkcjonowaniu społecznym oraz wią-

zać się z wycofaniem z kontaktów interpersonalnych, a także z trudnościami w nawiązywaniu i podtrzymywaniu kontaktów społecznych (Argyle 1994; Harwas-Napierała 1995). Podobnie w badaniach Austrom i Hanel (1985, za: Darrington i in. 2005) 23% singli wskazywało na osobiste deficyty, w tym zbytnią nieśmiałość, jako powód życia w pojedynkę oraz w badaniach Donnelly i in. (2001) nad mimowolnym celibatem, w których mężczyźni (89% wobec 77% kobiet) jako barierę w nawiązaniu i utrzymaniu relacji podawali swą nieśmiałość. Wynik ten można zapewne wiązać z tym, że zwykle inicjatywę w nawiązywaniu znajomości i planowaniu spotkania przypisuje się mężczyznom, kobiecie pozostawiając możliwość zgody lub odmowy (Mandal 2004). W związku z tym mężczyźni, którzy z powodu swej nieśmiałości nie podejmują inicjatywy w nawiązywaniu kontaktów z kobietami, mogą mieć ograniczone możliwości poszukiwania potencjalnej partnerki.

Jakkolwiek nieśmiałość była dominującym wątkiem tematycznym, to w rozmowach z młodymi dorosłymi pojawił się także inny rodzaj osobistego deficytu uważanego za przyczynę życia w pojedynkę – poczucie nieatrakcyjności fizycznej i niskiej wartości w porównaniu z osobami, które mają partnerów. Na podobne doświadczenia wskazywali uczestnicy badań Donnelly i in. (2001), z których 47% osób, które nie miało żadnych doświadczeń seksualnych, 56% osób, które w przeszłości miały partnera seksualnego, a obecnie nie były w związku, oraz 9% osób, które nie podejmowały aktywności seksualnej, choć były zaangażowane w relację, mówiło o swojej wadze, wyglądzie i cechach fizycznych jako czynnikach obniżających ich atrakcyjność w odbiorze potencjalnych partnerów. Badacze sugerują istnienie pośredniego związku między obrazem ciała a doświadczeniem seksualnym (ibidem), co oznacza, że osoby o negatywnym obrazie ciała unikają sytuacji społecznych i w ten sposób tracą okazję do zdobywania doświadczenia seksualnego. Jakkolwiek badania Donnelly i in. (2001) dotyczyły braku partnera seksualnego, a nie życiowego, można przypuszczać, że poczucie braku atrakcyjności fizycznej może również przekładać się na sferę kontaktów interpersonalnych z przeciwną płcią. Potwierdzeniem tego mogą być słowa 27-letniej kobiety, która od 8 lat jest sama:

Uważam, że jestem brzydka, beznadziejna, ohydna, ponieważ żadnemu facetowi się nie podobam, więc jestem beznadziejna.

3.4.4. Kategoria 4 „On/ona mnie nie chce”

Do tej kategorii zaliczają się głównie kobiety (13,6% wobec 7,1% mężczyzn), które jako przyczynę życia w pojedynkę podają, że ich zainteresowanie/uczucie nie spotkało się z odwzajemnieniem ze strony drugiej osoby. Tak opowiada o sobie 26-letnia kobieta, od 3 lat sama:

[...] poznałam kogoś, z kim chciałam to życie dalej wieść, ale to się nie udało [...] on nie chciał się wiązać.

Poczucie, że życie w pojedynkę jest wynikiem braku zainteresowania ze strony płci przeciwnej, może dotyczyć nie tylko konkretnej osoby, ale mieć również charakter ogólnego przekonania o własnej nieatrakcyjności. Tak jest w przypadku 27-letniej kobiety, od 8 lat samej, która na pytanie, na ile decyzja o życiu w pojedynkę jest jej wyborem, a na ile wynikiem zewnętrznych okoliczności odpowiada:

[...] wszyscy ci faceci, którzy mi się tak bardzo podobali, to jednak nie są mną zainteresowani.

Osoby należące do kategorii 4 nie przyjmują biernej postawy w sferze związków z płcią przeciwną, oczekując na miłość. Taka postawa w sytuacji nieznaledzenia partnera mogłaby rodzić poczucie, że nie zostało się wybranym przez potencjalnego partnera/partnerkę oraz że jest się osobą, która nie jest w oczach innych wystarczająco atrakcyjna, by wzbudzić zainteresowanie (Reynolds i in. 2007). Historie młodych dorosłych ujawniają, że wszyscy oni postrzegają siebie jako osoby inicjujące kontakty z kobietami/mężczyznami. Jest to ważna informacja w kontekście tego, że 47% spośród 36 uczestników uznaje siebie za osoby nieinicjujące kontaktów z przeciwną płcią, a 36% – jako osoby podejmujące inicjatywę w tej sferze. Do pierwszej grupy należy 50% mężczyzn i 45% kobiet, natomiast w drugiej znajduje się 45% kobiet i 21% mężczyzn. Podobny wzorec wyłonił się w badaniach Donnelly i in. (2001), w których mężczyźni (89% wobec 77% kobiet) jako barierę w nawiązaniu i utrzymaniu relacji podawali swą nieśmiałość. Jak widać, kobiety wyrażają gotowość do nawiązywania znajomości oraz flirtowania z mężczyznami. Taka postawa stanowi niewątpliwie przejaw współczesnych przeobrażeń w sferze matrymonialnej, w której dotąd inicjatywę w nawiązywaniu znajomości i planowaniu spotkania przypisywano mężczyznom, kobietom pozostawiając zgodę lub odmowę (Whitty 2003; Mandal 2004). Współczesny model zalotów, obejmujący również wzorec grupowych spotkań w gronie różnopłciowym, pozwala dziewczynie/kobiecie zaprosić chłopaka na spotkanie, zaplanować je i zapłacić za oboje (Brannon 2002). Jednocześnie, jak pokazują badania (Clark i in. 1999), choć mężczyźni częściej podejmują inicjatywę w kontaktach damsko-męskich, to robią to w odpowiedzi na sygnał zainteresowania ze strony kobiety. Kobiety mogą zatem przyjmować bardziej aktywną rolę w inicjowaniu relacji, która polega nie tyle na składaniu bezpośrednich propozycji, ile na kierowaniu wobec mężczyzn pośrednich sygnałów, na przykład poprzez flirt (ibidem). Potwierdzeniem tego są słowa 26-letniej kobiety, od 3 lat bez partnera:

[...] staram się uwodzić, umiem flirtować [...] nauczono mnie, że raczej konkretne propozycje wychodzą od mężczyzn, a od kobiet najwyżej flirt albo jakieś uwodzenie.

Ta aktywna postawa, zarówno kobiet, jak i mężczyzn w zakresie poszukiwania partnera/małżonka, nie zawsze przynosi oczekiwany efekt, co potwierdzają historie młodych dorosłych, którzy doświadczyli braku zainteresowania lub nieodwzajemnienia uczucia ze strony drugiej osoby. Nie wskazywali oni na powody, dla których ich uczucie wobec drugiej osoby nie spotkało się z odwzajemnieniem. Pytanie to pozostaje więc otwarte, lecz można zakładać, że w tej sytuacji zadziałały zarówno czynniki związane z socjologicznym polem wyboru, czyli bliskością terytorialną i podobieństwem warunków społecznych, jak i czynniki związane z polem psychologicznym, w którym istotną rolę odgrywa podobieństwo między ludźmi oraz czynniki podświadome (Braun-Gałkowska 2008). Pole to tworzy dla potencjalnych partnerów pewnego rodzaju wzór wewnętrzny, który nierzadko wyraża się w stwierdzeniu „On/ona jest (lub nie jest) w moim typie” (ibidem, s. 92). Wszystkie te uwarunkowania tworzą sito selekcyjne osób, które w poczuciu danej osoby są dla niej atrakcyjne (ibidem).

3.4.5. Kategoria 5 „Jestem typem samotniczym”

Kategoria ta obejmuje 4 uczestników (2 kobiety i 2 mężczyzn), którzy jako przyczynę życia w pojedynkę wskazują własny wybór, co oznacza, że nie chcą wiązać się z drugą osobą. Wielu dorosłych żyje w pojedynkę z wyboru (Lewis 1998; Boyd, Bee 2008; Braun-Gałkowska 2008) i preferuje taki styl życia, ale część z nich z różnych powodów nie znajduje partnera życiowego (Lewis 1998). W pewnych przypadkach można mówić o świadomym i dobrowolnym wyborze życia w pojedynkę z powodu poświęcenia się jakiejś idei, nauce, sztuce (Gajda 1987; Braun-Gałkowska 1989), ale zwykle, zwłaszcza wśród kobiet, wybór ten jest częściowy, gdyż na ogół planują one małżeństwo, lecz z różnych przyczyn (śmierci ukochanej osoby, porzucenia, nieodwzajemnionej miłości, niekorzystnego układu rodzinnego, przebywania w środowisku, w którym trudno znaleźć odpowiednich kandydatów na współmałżonka) im się to nie udaje (Braun-Gałkowska 1989, 2008). Inni z kolei żyją w pojedynkę z racji swego egoistycznego nastawienia do życia, chęci samorealizacji, wygody, niechęci do podejmowania odpowiedzialności za innych, które swój czas i energię inwestują w pracę i karierę zawodową (Braun-Gałkowska 2008). Przyczyn tych nie odnajdujemy jednak w wypowiedziach młodych dorosłych uczestniczących w prezentowanych badaniach; nie mówią oni o poświęceniu się jakiejś idei, nauce, sztuce, inwestowaniu energii w pracę i karierę zawodową czy o doświadczeniach związanych z nieodwzajemnioną miłością. W ich przypadku przyczyny braku partnera mają odmienny charakter, np. mogą wynikać z braku potrzeby bycia z partnerem/partnerką, na co wskazuje 21-letni mężczyzna, który nigdy nie miał dziewczyny:

Nie czuję się osamotniony, tak że nie bardzo czułem, żeby w ogóle szukać kogoś takiego.

Brak potrzeby angażowania się w relacje może wiązać się z pewnymi planami na życie, w których nie ma miejsca dla drugiej osoby jak w przypadku 25-letniego mężczyzny, który nigdy nie był w związku:

Jestem takim typem samotniczym [...] w takim trybie, jaki prowadzę, nie ma miejsca dla kogoś [...], z kim byłoby trzeba ten czas jakoś dzielić.

Decyzja o życiu w pojedynkę może być również w pewnej mierze podyktowana obserwacjami życia małżeńskiego rodziców i chęcią uniknięcia wejścia w związek, który mógłby funkcjonować podobnie. Tak wyjaśnia to 27-letnia kobieta, która nigdy nie była z nikim związana:

Zawsze wydawało mi się męczące, jak patrzyłam na rodziców, to, że życie małżeńskie pochłania strasznie dużo energii.

O niechęci podporządkowywania się drugiej osobie wspomina 28-letnia kobieta, od 4 lat sama:

[...] jak człowiek jest długo sam, to znaczy przynajmniej ja taka jestem, to później nawet mu się nie chce naginać za bardzo.

W wypowiedziach uczestników dostrzegamy zatem tendencję do wskazywania na brak potrzeby znalezienia partnera i zaangażowania się w związek, niechęć do kompromisów na rzecz drugiej osoby bądź wyobrażenia na temat życia małżeńskiego i rodzinnego jako wiążącego się z wieloma trudnościami. Niewielkie znaczenie przypisywane posiadaniu partnera/partnerki przez osoby należące do kategorii 5 potwierdzają bezwzględne i względne wskaźniki frekwencji słowa kluczowego *partner/partnerka*. W wypowiedziach uczestników, którzy nie chcą mieć partnera, słowo to pojawiło się tylko raz, natomiast w wypowiedziach tych, którzy chcą mieć partnera – 153 razy. Być może jest tak, że nie odczuwając potrzeby posiadania partnera, na co wskazują osoby należące do tej kategorii, poświęcają tej kwestii niewiele uwagi w swych wypowiedziach, koncentrując się na innych wątkach tematycznych oraz innych osobach (np. rodzicach), które wobec braku partnera zajmują główne miejsce w ich życiu. Potwierdzeniem tego mogą być m.in. względne wskaźniki frekwencji dwóch słów kluczowych: *matka* i *ojciec*, których wartości są zdecydowanie wyższe w grupie osób, które nie chcą mieć partnera. Wskaźnik względnej frekwencji słowa kluczowego *matka* wynosi 0,046, a słowa *ojciec* – 0,033, natomiast u osób, które chcą mieć partnera odpowiednio: 0,029 i 0,018. Taki wzorzec jest zbliżony do wyników badań z obszaru przywiązania, które wskazują, że silniejsze przywiązanie do rodziców (i do rodzeństwa) obserwuje się u osób żyjących w pojedynkę i dla nich te osoby (rodzice, rodzeństwo, przyjaciele) mogą odgrywać rolę głównej figury przywiązania (Doherty, Feeney 2004).

Ten rodzaj wypowiedzi wskazujących na brak potrzeby posiadania partnera/partnerki pojawił się także w badaniach Reynolds i in. (2007), w których kobiety, przeciwstawiając się negatywnej ocenie ze strony innych, twierdzą,

że małżeństwo nie jest tym, czego pragną. Taka postawa chroni je przed oceną ich życia w pojedynkę jako porażki (bowiem gdyby chciały znaleźć partnera, na pewno by go znalazły), a jednocześnie naraża je na posądzenie o racjonalizowanie swej decyzji (Reynolds i in. 2007).

3.4.6. Kategoria 6 „Dużo pracuję”

Ostatnia kategoria subiektywnie ujmowanych uwarunkowań braku partnera dotyczy nadmiaru obowiązków związanych z szeroko rozumianą pracą i edukacją. Na podstawie analizy wypowiedzi dwóch kobiet należących do kategorii „Dużo pracuję” można wnioskować, że nie mają partnera, gdyż dużo pracują i uczą się. W ich przypadku inwestowanie dodatkowego czasu i energii w pracę uszczupla pulę czasu wolnego, który można poświęcić na poszukiwanie partnera, np. poprzez towarzyskie spotkania. Tak opowiada o tym 25-letnia kobieta, od 7 lat sama:

[...] ja wiem, dlaczego nie mam teraz partnera. Ponieważ teraz cały czas się uczę albo gdzieś latam, albo coś załatwiam i generalnie nie mam czasu.

Ten rodzaj przyczyn życia w pojedynkę jest akcentowany w literaturze socjologicznej, w której wskazuje się, że dla wielu kobiet większe znaczenie ma dziś dążenie do uzyskania życiowej samodzielności poprzez zdobycie wykształcenia i pracy niż poszukiwanie partnera życiowego (Żurek 2006, 2008). Socjologowie za główną przyczynę obniżania się liczby zawieranych małżeństw i wzrostu liczby osób stanu wolnego uznają trudności w godzeniu obowiązków związanych z pracą i życiem rodzinnym, brak odpowiednich warunków finansowych, mieszkaniowych i zawodowych koniecznych dla stworzenia małżeństwa (ibidem; Slany 2001a). W krajach Europy Zachodniej od młodych dorosłych oczekuje się osiągnięcia niezależności ekonomicznej, co w przypadku kobiet niejednokrotnie wiąże się z odrzucaniem decyzji o podjęciu ról małżeńskich i rodzicielskich (Rostowski 2009). Decyzja ta jest zrozumiała, gdyż kobiety „pracują na dwie zmiany”: zawodowo oraz wykonując obowiązki domowe, w tym zajmując się dziećmi (Hochschild, Machung 1989, za: Brannon 2002). Sprawia to, że liczba godzin pracy kobiety często odpowiada dwóm pełnym etatom (Thompson, Walker 1989, za: ibidem). Trudności w pogodzeniu życia rodzinnego i zawodowego mogą więc faktycznie skłaniać kobiety do odsuwania w czasie decyzji o zaangażowaniu się w długotrwały związek nieformalny lub związek małżeński. Znaczenie tych kwestii potwierdzają wypowiedzi kobiet i mężczyzn w badaniach Grzeszczyk (2005) oraz wyłączna przynależność kobiet do omawianej kategorii w badaniach własnych. Pojawia się jednak pytanie o kierunek zależności między pracą a życiem w pojedynkę: czy dodatkowe obowiązki zawodowe lub związane z edukacją utrudniają znalezienie partnera i/lub utrzymanie bliskiej relacji, czy też brak partnera skłania ludzi do podejmowania większej liczby zadań. Wyłoniony na podstawie wypowie-

dzi wzorzec aktywności uczestniczek reprezentujących kategorię 6 jest odmienny od wzorca zaobserwowanego w amerykańskich badaniach Donnelly i Burgess (2008), w których uczestnicy jako jedną z najczęściej stosowanych strategii radzenia sobie z tą sytuacją wymieniali inwestowanie energii w inne sfery życia – ponad połowa respondentów (51%) mówiła, że spędza więcej czasu z przyjaciółmi, rodziną oraz poświęca czas na hobby, pracę lub naukę. W Polsce tylko 18% samotnych kobiet uważa, że nie żyje w stałym związku z uwagi na pracę (w przeciwieństwie do większości samotnych kobiet w krajach zachodnich), natomiast 27% kobiet sądzi, że nie ma partnera z powodu trudności w budowaniu trwałych relacji (Kocik 2002, za: Ruszkiewicz 2008). Ta różnica między polskimi a amerykańskimi wynikami może wynikać stąd, że społeczeństwo polskie należy do społeczeństw biednych (Duch-Krzystoszek, Titkow 2006), a ludzie, wchodząc w dorosłość, w odróżnieniu od swoich rówieśników z bogatych krajów, konfrontują się z trudnymi warunkami startu życiowego (wysoki koszt mieszkań, niski poziom wynagrodzeń w stosunku do kosztów utrzymania, trudności w znalezieniu odpowiedniej pracy) (Slany 2001a). W tej sytuacji młodzi dorośli są zmuszeni w pierwszej kolejności zadbać o stabilizację zawodową, a dopiero potem o stabilizację w sferze życia małżeńskiego i rodzinnego. Potwierdzają to zarówno badania własne, w których osoby żyjące w pojedynkę, choć angażują się w pracę i naukę, wyrażają pragnienie znalezienia partnera życiowego, jak i badania Ignatczyk (1999), w których młodzież mimo trudnej sytuacji społeczno-ekonomicznej nie zamierzała odraczać realizacji planów małżeńskich, gdyż „pragnienie bycia we dwoje jest dla nich silniejsze niż trudności ekonomiczne”.

4. Analiza wybranego wywiadu

Ze względu na niezwykle bogactwo danych uzyskanych w badaniach własnych zrezygnowałam ze szczegółowego przedstawienia analizy każdego z 36 wywiadów. Za ilustrację empiryczną strategii analitycznych posłuży jeden wywiad wybrany losowo⁹ spośród wywiadów należących do najliczniejszego typu uwarunkowań braku partnera życiowego – kategorii 1 „Nie trafiłam/-em na właściwą osobę”.

Osoba badana – informacje biograficzne

Kobieta lat 27, wyznanie rzymskokatolickie, wykształcenie wyższe, wolny zawód, miesięczny dochód netto od 1000 do 2500 zł; w środowisku pracy porównywalna liczba kobiet i mężczyzn. Mieszka i pracuje w mieście, które liczy 500 tys. mieszkańców

⁹ Wszystkie osoby badane wyraziły zgodę na publikację i wykorzystanie w pracy materiałów badawczych z zachowaniem ich anonimowości.

Nigdy nie była w związku. W przeszłości chciała i teraz również chciałaby mieć partnera życiowego. Obecnie umawia się na randki kilka razy w roku z różnymi osobami; ich liczbę i częstość ocenia jako satysfakcjonującą. Z osobą, z którą się spotyka, nie planuje stworzyć długotrwałego związku i nie podejmuje z nią aktywności seksualnej. W kontaktach z osobami przeciwnej płci raczej nie uważa się za osobę nieśmiałą. Wśród jej bliskich i dalszych znajomych liczba kobiet i mężczyzn jest porównywalna; uczestniczy w różnych imprezach towarzyskich, a częstość takich wyjść ocenia jako satysfakcjonującą.

Jako nastolatka nie umawiała się na randki, ich liczbę i częstość ocenia z dzisiejszej perspektywy jako zbyt małą; nie podejmowała wówczas aktywności seksualnej. Wśród jej znajomych i rówieśników liczba dziewczyn i chłopców była porównywalna; w okresie dorastania uczestniczyła w różnych imprezach towarzyskich, oceniając ich częstość jako zbyt małą. Jako nastolatka uważała się za osobę nieśmiałą w kontaktach z osobami przeciwnej płci.

Jej rodzina pochodzenia jest pełna, była wychowywana przez oboje rodziców, władza w domu należała do ojca i matki, opuściła dom rodzinny w wieku 20 lat. Ma dwóch braci, jest drugim dzieckiem. Swoje stosunki z matką i ojcem ocenia jako dobre, z braćmi – jako bardzo dobre.

Warunki badania

Badanie odbyło się 22 grudnia 2008 r. w Instytucie Psychologii UAM, trwało 60 minut (35 minut wywiad oraz 25 minut rozmowa przed i po zakończeniu wywiadu) i zostało zarejestrowane na dyktafonie cyfrowym. Osoba badana zajęła przy stoliku miejsce przy ścianie, przodem do okna. Transkrypcja wywiadu obejmuje 8 stron¹⁰.

Zachowanie osoby badanej w trakcie badania

Osoba badana wyraziła zgodę na udział w wywiadzie, podając swój adres mailowy oraz numer telefonu w KDO dołączonym do otrzymanych kwestionariuszy. Skontaktowałam się z nią drogą mailową w celu uzgodnienia terminu spotkania; otrzymałam szybką informację zwrotną z potwierdzeniem udziału w badaniu. Zaproponowałam zwracanie się do siebie per „ty” i propozycja została przyjęta. Badana sprawiała wrażenie osoby otwartej, pogodnej, wnosząc do kontaktu dużo ciepła. Na początku czuła się nieco zaskoczona tym, że pytania mają charakter otwarty, a nie zamknięty, mimo to chętnie i naturalnie opowiadała o sobie oraz dzieliła się swoimi doświadczeniami.

¹⁰ Liczba stron podana jest dla czcionki Arial Narrow, 10 pkt, odstęp pojedynczy.

Analiza materiałów badawczych

Analiza powierzchniowej strony języka

W wywiadzie występuje 5 fragmentów narracyjnych, 14 argumentacyjnych i jeden opisowy, które w wypowiedziach przeplatają się ze sobą; stopień naracyjności nie jest wysoki. Styl wypowiedzi cechuje się jasnością i jest zgodny z tokiem rozumowania; wypowiedzi formułowane są w sposób prosty, w języku potocznym. Narratorka używa wyrazów rodzimych, dobrze przyswojonych. Istotna jest jej koncentracja na ustosunkowaniach wobec obiektów społecznych, co wyraża się w użyciu takich operatorów epistemicznych, jak: „wiem”, „uważam”, „sądzę”, „myślę”.

Wyróżnienie sekwencji i plan sekwencyjny

Badanie struktury wypowiedzi polegało na wyróżnieniu w nich sekwencji, czyli wyraźnych całości występujących w tekście. Za sekwencję przyjęto ciąg wypowiedzi zapoczątkowany przez pytanie prowadzącego i zamknięty przez ostatnią wypowiedź badanego na zadane pytanie. W ten sposób w wywiadzie nr 11 wyodrębniono 15 spośród 16 *a priori* wskazanych sekwencji, nie wystąpiła bowiem sekwencja dotycząca relacji z siostrą, gdyż osoba badana ma dwóch braci. Wśród tych sekwencji najdłuższe są te, które dotyczą:

- historii tego, dlaczego osoba badana nie ma partnera (sekwencja nr 1, 58 wersów),
- postrzegania życia w pojedynkę jako stanu przejściowego (sekwencja nr 3, 47 wersów),
- wpływu, jaki brak partnera ma na życie badanej (sekwencja nr 6, 32 wersy),
- opinii innych na temat tego, że badana żyje w pojedynkę (sekwencja nr 8, 34 wersy),
- relacji z rówieśnikami w adolescencji (sekwencja nr 9, 36 wersów),
- relacji z matką (sekwencja nr 11, 40 wersów),
- relacji z braćmi (sekwencja nr 13, 37 wersów),
- postrzegania przez badaną małżeństwa jej rodziców (sekwencja nr 14, 48 wersów).

Długość sekwencji (liczba wersów) wyraża stopień koncentracji respondentki na określonych wątkach i może wskazywać na subiektywną ważność wyróżnionych w ten sposób doświadczeń.

Analiza sekwencyjna

Analiza sekwencyjna stanowiła pomoc w zrozumieniu interpretacji siebie i braku partnera życiowego przez osobę badaną. Polegała ona na rozłożeniu tekstu na dające się wyodrębnić elementy (tematy, wokół których concen-

truje się wypowiedź) zgodnie z ich psychologicznym znaczeniem dla osoby. Wyodrębnienie sekwencji ujawniło, że tematem, który pojawił się dwukrotnie w wywiadzie, były wady życia w pojedynkę (sekwencja nr 6 i 7). Osoba badana postrzegała zatem brak partnera jako wadę i sytuację trudną, co miało wpływ na sposób jej przeżywania i radzenia sobie z nią.

Analiza związków między tematami

Analiza sekwencyjna umożliwiła także rozpoznanie, jakie kategorie tematyczne współwystępują ze sobą. W wywiadzie przeplatają się dwa wątki tematyczne: jeden dotyczący niespotkania właściwego mężczyzny, z którym osoba badana chciałaby się związać (temat centralny), a drugi koncentrujący się na nieśmiałości i niewielkiej otwartości wobec innych w relacjach społecznych (temat poboczny). Analiza związków między tematami ujawniła, że osobie badanej trudno wskazać tylko jedną przyczynę braku partnera życiowego; mówi ona raczej o splocie różnych uwarunkowań – niespotkania we własnym poczuciu odpowiedniej dla siebie osoby oraz nieśmiałości.

Analiza autokomentarzy: autoprezentacji i autoidentyfikacji

Uzupełnienie sposobu interpretacji przez uczestniczkę braku partnera stanowił inwentarz autokomentarzy. Autoprezentacje ukazują sposób definiowania własnej osoby, także w kontekście życia w pojedynkę, i mogą dotyczyć różnych aspektów doświadczenia osoby: działań, uczuć, postaw, ocen, wyobrażeń (Bartosz 2002). Autoidentyfikacje umożliwiają z kolei zrozumienie tego, jak osoba badana interpretuje role innych osób w jej życiu i wpływ, jaki na nią mają (ibidem). W uzyskanym materiale wynotowano 68 autoprezentacji (wyrażeń towarzyszących zaimkowi „ja”). Pojawiają się one przede wszystkim w aspekcie braku partnera (25 autoprezentacji) i pokazują ogólny stosunek osoby badanej do związków i sposób funkcjonowania w kontaktach damsko-męskich.

Analizowane autoprezentacje ukazują badaną jako:

- gotową i chętną do nawiązania intymnej relacji z mężczyzną (np. „teraz jestem gotowa na nowy związek”; „jak poznam kogoś, to nie będę miała żadnych jakichś skrupułów ani problemów, żeby się z kimś związać”; „po prostu chciałabym poznać kogoś”),
- mającą konkretne oczekiwania wobec potencjalnego partnera (np. „mam jakieś tam określone wzorce i czegoś wymagam i od siebie, i od kogoś”),
- mającą poczucie, że nie spotkała właściwej osoby (np. „myślę, że po prostu nie znalazłam jeszcze takiej osoby, gdzie byłyby cele, do których będziemy dążyć”; „nie znalazłam jeszcze takiej osoby, gdzie by było z dwóch stron jakieś zainteresowanie”),

– uważającą się za osobę nieśmiałą i w niewielkim stopniu otwartą w kontaktach z innymi (np. „sama się uważam/uważałam za osobę nieśmiałą i się jakoś nie ujawniałam”).

W analizie autoidentyfikacji wynotowano 12 wyrażeń towarzyszących zaimkowi „my”, które pojawiają się przede wszystkim w dwóch aspektach: opowiadania o relacjach z braćmi („dogadywaliśmy się”, „byliśmy”, „bawiliśmy się”) oraz kontaktów z byłym partnerem („czuliśmy”, „związaliśmy się”). Zdecydowanie wyższa liczba autoprezentacji (68) w porównaniu z autoidentyfikacjami (12) może świadczyć o tym, że osoba badana w dużej mierze zachowuje swą podmiotowość i sama decyduje o swoim życiu, natomiast inni tylko w pewnym stopniu mają wpływ na jej działania.

Analiza związków znaczeniowych: pole semantyczne

Przybliżeniem tego, jak uczestniczka interpretuje brak partnera, było badanie związków znaczeniowych słów uznanych za kluczowe w badaniach własnych. Pierwszy krok stanowiło określenie synonimów słów kluczowych poprzez wynotowanie w tekście słów, które z uwagi na kontekst znaczeniowy pełniły funkcje wyrazów bliskoznaczących. W wypowiedziach osoby badanej pojawiły się następujące synonimy słów kluczowych: dla słowa *partner/partnerzy* – mężczyzna, mężczyźni, chłopak, facet, faceci, mąż, ta druga osoba, ta osoba; dla słowa *partnerka/partnerki* – dziewczyna, żona; dla słowa *singielka* – sama; dla słowa *rówieśnik/rówieśnicy* – chłopacy, koledzy, dziewczyny, przyjaciel, przyjaciółka, znajomi, koleżanka, koleżanki.

Kolejnym krokiem było obliczenie wskaźników frekwencji, tj. wskaźnika bezwzględnego, względnego i wskaźnika względnej frekwencji procentowej dla słów kluczowych, synonimów oraz słów kluczowych wraz z ich synonimami. Na podstawie zebranych danych ustalono, że słowem, które najczęściej pojawiało się w wypowiedziach osoby badanej, jest słowo *partner*, co nie jest wynikiem zaskakującym z uwagi na tematyczne zorientowanie wywiadów wokół problematyki braku partnera. Kiedy uwzględnimy synonimy wskazanego słowa, nadal jego wskaźnik względnej frekwencji (1,033%) jest najwyższy w porównaniu z pozostałymi słowami kluczowymi.

Dodatковым elementem analizy frekwencji słów kluczowych było określenie, jakie słowo spoza zestawu słów kluczowych badacza najczęściej pojawia się w wypowiedziach osoby badanej. Słowem tym był wyraz *mięta* (procentowy wskaźnik względnej frekwencji wyniósł 0,202%) pojawiający się z czasownikami *czuć* i *poczuć*. Zwrot *poczuć miętę* ma charakter związku frazeologicznego i jest stosowany w codziennym języku dla wyrażenia, że ktoś czuje/poczuł do kogoś sympatię, pociąg (*Wielki słownik frazeologiczny z przysłowiami*, 2009). W tym też znaczeniu używa tego zwrotu osoba badana, kiedy mówi o osobach, które wzbudziły w niej zainteresowanie.

Analiza pola semantycznego: siatka atrybutów słów kluczowych i ich synonimów

Kolejnym elementem analizy relacji w polu semantycznym było zbadanie siatki atrybutów słów kluczowych i ich synonimów oraz obliczenie wskaźnika względnej ważności osób oraz wskaźnika względnej ewaluacji osób. Słowem, dla którego w tekście pojawiała się największa liczba atrybutów (wskaźnik względnej ważności wyniósł 0,0135), jest słowo *partner*. Jego określenia dotyczą przede wszystkim tego, jakich cech poszukuje u partnera osoba badana, np. „takiej osoby, gdzie by było z dwóch stron jakieś zainteresowanie”, „takiej osoby, która też jest ważna w moim życiu”. Wskaźnik względnej ewaluacji osób (stosunek atrybutów pozytywnych i negatywnych) jest najwyższy dla słowa kluczowego *partner* (wskaźnik częstości atrybutów pozytywnych wyniósł 0,0112, a negatywnych 0,0022).

Analiza pola semantycznego: siatka działań „przez” i „na” słów kluczowych i ich synonimów

Następnym etapem procedury analitycznej w zakresie relacji w polu semantycznym była analiza działań podejmowanych przez podmiot (osobę badaną) z rozróżnieniem na czynności, ustosunkowania, stany oraz analiza działań innych osób. Najwyższy wskaźnik działań odnotowano dla ustosunkowań osoby badanej wobec różnych aspektów rzeczywistości, przede wszystkim wobec braku partnera (np. „chciałabym mieć chłopaka”), związków w ogóle (np. „wynaję taką zasadę w swoim życiu, że masz jedną osobę przypisaną”) oraz rodziny (np. „myślę, że moja mama tatę przystopowała w jakiś sposób, mój tata też moją mamę”). Jeśli chodzi o działania innych osób, to największą liczbę działań podejmowała matka wobec osoby badanej (3 działania) oraz jej ojca (1 działanie).

Analiza wzorca motywacyjnego: umiejscowienie kontroli

Ostatnim elementem analizy było zbadanie wzorca motywacyjnego w zakresie umiejscowienia kontroli. W tym celu wynotowano z tekstu wszystkie operatory możliwości („chcę”, „mogę”, „chciałabym”), stanowiące wskaźnik wewnętrznego umiejscowienia kontroli, oraz operatory konieczności („powinam”, „muszę”, „trzeba”), wskazujące na zewnętrzne umiejscowienie kontroli. Porównanie wartości wskaźników frekwencji dla obu rodzajów operatorów pozwala uznać, że osoba badana posiada wewnętrzne umiejscowienie kontroli, co potwierdza również wcześniejsze analizy, w tym przewagę działań podejmowanych przez uczestniczkę nad liczbą działań podejmowanych wobec niej przez innych oraz wyższą liczbę autoprezentacji niż autoidentyfikacji.

Synteza

Wypowiedzi osoby badanej mają charakter argumentacyjny i koncentrują się na jej ustosunkowaniach wobec innych osób, także wobec byłego partnera. Najwięcej uwagi uczestniczka poświęciła historii na temat tego, dlaczego nie ma partnera i jaki to ma wpływ na jej obecną sytuację życiową, z naciskiem na wady życia w pojedynkę. Mówiła o sobie jako kobiecie, która jest gotowa i chętna do nawiązania intymnej relacji z mężczyzną, ma konkretne oczekiwania wobec potencjalnego partnera i zachowuje poczucie podmiotowości w sytuacji życia w pojedynkę. W wywiadzie przeplatają się dwa wątki tematyczne dotyczące przyczyn braku partnera, które osoba badana uznała za istotne w odniesieniu do swej sytuacji: niespotkanie właściwego mężczyzny, z którym chciałaby się związać oraz nieśmiałość i niewielki stopień otwartości wobec mężczyzn. Odwołała się zatem zarówno do czynników zewnętrznych, jak i wewnętrznych.

5. Weryfikacja zależności między danymi z wywiadów a danymi z kwestionariuszy

Ostatnim etapem postępowania badawczego była weryfikacja danych zgromadzonych w wywiadach i kwestionariuszach. Polegała ona na odniesieniu sześciu kategorii subiektywnie ujmowanych uwarunkowań braku partnera do skupień charakteryzujących osoby żyjące w pojedynkę. W tym celu przeprowadzono analizę skupień metodą optymalnego dopasowania według kryterium bayesowskiego Schwarza (BIC). Miara Silhouette spójności i odrębności wyniosła 0,3. Uzyskano dwa skupienia reprezentujące młodych dorosłych niebędących w związku, a zarazem posiadających odmienną charakterystykę w zakresie stylu przywiązania, statusu tożsamości, poziomu kompetencji i doświadczeń z płcią przeciwną w okresie adolescencji. Analizując ważność zmiennych uwzględnionych w badaniu, za istotnie różnicujące wyróżnione skupienia uznano:

- umawianie się vs. nieumawianie się na randki w okresie dorastania (ważność zmiennej wyniosła 1),
- częstość umawiania się na randki w okresie dorastania (ważność zmiennej wyniosła 0,91),
- obecność vs. brak partnera w okresie dorastania (ważność zmiennej wyniosła 0,28),
- stopień zadowolenia z częstości randek w adolescencji (ważność zmiennej wyniosła 0,24).

Wyniki analizy skupień metodą optymalnego dopasowania prezentuje tab. 36.

Tab. 36. Wyróżnione skupienia i predyktory

Predyktory	Skupienie 1 (65,4%)		Skupienie 2 (34,6%)	
Umawianie się na randki w okresie dorastania	Tak	100%	Nie	100%
Częstość umawiania się na randki w okresie dorastania	Kilka razy w roku	55,9%	Nie	100%
Posiadanie partnera w okresie dorastania	Tak	51%	Nie	100%
Stopień zadowolenia z częstości randek w okresie dorastania	Zadowolone	52,9%	Oceniające ją jako za mało	63%

Źródło: opracowanie własne.

Każde skupienie tworzone jest przez cztery wymiary, które odnoszą się do doświadczeń z płcią przeciwną w okresie dorastania. Pierwszą grupę stanowią osoby (65,4%), które w okresie dorastania umawiały się na randki kilka razy w roku i wyrażają zadowolenie z takiej liczby randek; są to także osoby, które w okresie dorastania miały chłopaka/dziewczynę. Do drugiej grupy należą osoby (34,6%), które nie umawiały się na randki w okresie dorastania i sytuację tę oceniają jako „za mało randek”; nie miały też chłopaka/dziewczyny w adolescencji. Cechy te tworzą pewien spójny wzorec doświadczeń z płcią przeciwną w okresie dorastania, który wiąże się z brakiem partnera życiowego. Zarówno więc osoby, które umawiały się, jak i te, które nie umawiały się na randki, te, które miały, oraz te, które nie miały chłopaka/dziewczyny w okresie dorastania, to osoby, które aktualnie nie są zaangażowane w żaden związek.

Wyniki te są również zgodne z wynikami analizy dyskryminacyjnej. Trudno jest wskazać na określoną konstelację czynników, które determinowałyby posiadanie vs. brak partnera.

Tab. 37. Kategorie uwarunkowań braku partnera życiowego w percepcji młodych dorosłych żyjących w pojedynkę a wyróżnione skupienia

Kategorie uwarunkowań braku partnera życiowego						
Skupienia	„Nie trafiłam/-em na właściwego/-ą” (kat. 1)	„Czas na oddech po rozstaniu” (kat. 2)	„Nieśmiałość mi przeszkadza” (kat. 3)	„On/ona mnie nie chce” (kat. 4)	„Jestem typem samotniczym” (kat. 5)	„Dużo pracuję” (kat. 6)
	16 (44,4%)	5 (13,9%)	5 (13,9%)	4 (11,1%)	4 (11,1%)	2 (5,6%)
Skupienie 1	6* (37,5%)	3 (60%)	2 (40%)	2 (50%)	2 (50%)	1 (50%)
Skupienie 2	10 (62,5%)	2 (40%)	3 (60%)	2 (50%)	2 (50%)	1 (50%)

Objaśnienia:

* liczba osób należących do danej kategorii.

Źródło: opracowanie własne.

Ustalenie dwóch skupień reprezentujących osoby o różnych cechach pozwoliło sprawdzić, do którego z nich należą osoby zaklasyfikowane do poszczególnych kategorii subiektywnie ujmowanych przyczyn życia w pojedynkę. Według danych tab. 37, uczestnicy wywiadów należą zarówno do skupienia pierwszego (16 osób), jak i drugiego (20 osób). W obrębie każdej z sześciu kategorii znajdują się osoby, które choć podają tę samą przyczynę braku partnera, mają w swej biografii odmienne doświadczenia z płcią przeciwną w okresie dorastania.

Ze względu na dwie perspektywy temporalne, tj. teraźniejszość (aktualny brak partnera i aktualnie werbalizowane przyczyny życia w pojedynkę) oraz przeszłość (doświadczenia z płcią przeciwną w okresie dorastania), rodzi się pytanie o wzajemny związek tych chronologicznie odległych sytuacji. Jego wyjaśnienia możemy szukać np. w jednej z trzech koncepcji poszukiwania partnera (por. Beisert 1991). W koncepcji „właściwego czasu” adolescencja stanowi okres, w którym nie szuka się partnera na całe życie, lecz jedynie „na chwilę”, natomiast wraz z wejściem w dorosłość kończy się czas krótkotrwałych znajomości i rozpoczyna etap poszukiwania stałego partnera. Z kolei koncepcja „metody prób i błędów” opiera się na przekonaniu, że doświadczenia z okresu dorastania dają możliwość poznania preferencji i tego, co stanowi dla jednostki istotną wartość w związku; jednocześnie zakłada się w niej, że zbudowanie długotrwałego związku stanowi niełatwe zadanie, toteż nierealne jest oczekiwanie poznania właściwej osoby – towarzysza na całe życie – już przy pierwszych poszukiwaniach. Wydaje się zatem prawdopodobne, że osoby umawiające się na randki i mające chłopaka/dziewczynę (stałego/stałą lub jedynie „na chwilę”) w okresie dorastania miały okazję do stworzenia sobie pewnych wyobrażeń i oczekiwań wobec płci przeciwnej. Dlatego aktualny brak partnera może wiązać się albo z poszukiwaniem partnera „na całe życie”, albo/i takiego partnera, który będzie spełniał oczekiwania danej osoby. W przypadku młodych dorosłych, którzy nie umawiali się na randki i nie mieli chłopaka/dziewczyny w adolescencji, aktualny brak partnera może być wynikiem zdobywania dopiero w dorosłości doświadczeń z płcią przeciwną – krystalizowania swych preferencji oraz poszukiwania „właściwej osoby”.

Wyniki przeprowadzonych analiz wskazują, że niezwykle trudno jest ustalić skończoną listę czynników, które determinowałyby posiadanie/brak partnera. Zatem ani umawianie się na randki, ani nieumawianie się na randki, obecność czy też brak chłopaka/dziewczyny w adolescencji nie przesądza o posiadaniu lub braku partnera w okresie dorosłości. Większa liczebność osób należących do skupienia 1, tj. osób, które umawiały się na randki, były z ich liczby zadowolone oraz miały chłopaka/dziewczynę w adolescencji, sugeruje, że na posiadanie/brak partnera wpływ mają jeszcze inne czynniki nieuwzględnione w badaniu. Mogą do nich należeć np. nieśmiałość (kategoria 3), własna de-

czyja o nieangażowaniu się w związek na stałe (kategoria 5) lub tymczasowo (kategoria 2), brak zainteresowania ze strony płci przeciwnej (kategoria 4) czy aktywność zawodowa i edukacyjna (kategoria 6).

Podsumowanie i wnioski

Problematykę pracy dotyczącą uwarunkowań braku partnera życiowego w okresie wczesnej dorosłości osadzono w kontekście teorii rozwoju psychospołecznego Eriksona oraz teorii przywiązania w okresie dorosłości. Aby określić, jakie czynniki warunkują brak partnera życiowego w tej fazie życia, zbadano zależności między brakiem partnera życiowego a czynnikami, takimi jak:

- style przywiązania w dorosłości,
- statusy tożsamości w obszarze ideologicznym i interpersonalnym,
- poziom i struktura kompetencji relacyjnych w związkach intymnych,
- zakres doświadczeń z osobami przeciwnej płci w okresie adolescencji.

Ponadto przeprowadzono eksploracyjne wywiady narracyjno-biograficzne z młodymi dorosłymi żyjącymi w pojedynkę.

W przypadku badań dotyczących weryfikacji zależności między brakiem partnera życiowego a wybranymi czynnikami otrzymane wyniki częściowo potwierdziły postawione hipotezy badawcze.

W pełni potwierdzono hipotezę o istnieniu związku między brakiem partnera życiowego a trzema dymensjami przywiązania w dorosłości. Wysoki lęk przed odrzuceniem ze strony partnera, niski poziom komfortu związanego z bliskością i intymnością oraz niski poziom komfortu związanego z poleganiem na partnerze okazały się być istotnie powiązane z życiem w pojedynkę. Ten wzorzec jest zgodny z ustaleniami na temat zależności między przywiązaniem a interpersonalnym funkcjonowaniem w związkach miłosnych (por. Hazan, Shaver 1987; Bartholomew, Horowitz 1991; Collins i in. 2002).

Częściowo potwierdziła się hipoteza, że brak partnera życiowego wiąże się z posiadaniem przez osobę pozabezpiecznego stylu przywiązania, tj. stylu lękowego, zaabsorbowanego bądź oddalającego. Przeprowadzona analiza ujawniła, że wśród osób nieposiadających partnera w porównaniu z osobami w związkach niższy jest odsetek osób o bezpiecznym stylu przywiązania, a wyższy odsetek osób o lękowym i oddalającym stylu przywiązania. Wyższy procent badanych o lękowym i zaabsorbowanym stylu przywiązania wśród osób żyjących w pojedynkę jest spójny z poprzednimi wynikami wskazującymi na ich wysoki poziom lęku przed odrzuceniem, który jest wspólnym elementem tych dwóch kategorii przywiązania. Wbrew oczekiwaniom wśród kobiet i mężczyzn niebędących w związku odnotowano niższy w porównaniu z uczestnikami w związkach odsetek osób o oddalającym stylu przywiązania.

Wynik ten staje się zrozumiały, jeśli uwzględnimy kryterium doboru do grupy osób nieposiadających partnera, w której znalazły się osoby pragnące znaleźć partnera i stworzyć z nim związek. Jest to sprzeczne z opisem osób o oddalającym stylu przywiązania, które są charakteryzowane jako osoby nieodczuwające pragnienia tworzenia lub podtrzymywania społecznych więzi (Carvallo, Gabriel 2006) oraz negujące ich znaczenie (Bartholomew, Horowitz 1991). Wyjaśnia to niższy odsetek osób o oddalającym stylu przywiązania wśród osób żyjących w pojedynkę w porównaniu z osobami posiadającymi partnera, które mogą pozostawać w związkach z innych powodów, mimo niechęci do tworzenia lub podtrzymywania danej relacji.

Nie potwierdziła się hipoteza o zależności między brakiem partnera życiowego a statusami tożsamości w obszarze ideologicznym i interpersonalnym. Oczekiwano, zgodnie z założeniami teorii Eriksona, że skonsolidowana tożsamość w obszarze ideologicznym i interpersonalnym (tożsamość osiągnięta) będzie powiązana z posiadaniem partnera, natomiast tożsamość rozproszona, nadana i moratoryjna – z brakiem partnera. Na podstawie teorii i badań nad tożsamością założono, że osoby mające partnera będą posiadać tożsamość osiągniętą w obszarze interpersonalnym, który obejmuje procesy tożsamościowe w zakresie ról płciowych, przyjaźni, rekreacji i związków romantycznych. Analiza ujawniła, że zarówno w grupie badanych żyjących w pojedynkę i w związkach najwyższy jest odsetek osób o tożsamości moratoryjnej w obszarze ideologicznym (48,9%), natomiast najniższy – osób o tożsamości osiągniętej (10,7%). Podobnie w odniesieniu do tożsamości w obszarze interpersonalnym najwyższy jest odsetek osób o tożsamości moratoryjnej (61,7%), a najniższy – o tożsamości osiągniętej (14,2%). Wyniki te nie są zaskakujące, gdyż podejmowanie zadań rozwojowych i nowych ról społecznych w dorosłości wiąże się z rewizją dotychczasowych poglądów (Rostowski 1997) oraz dalszymi poszukiwaniami i wyborami dotyczącymi własnej drogi życiowej (Rydz 1997). Ten wzorzec można interpretować dwojako: z jednej strony sfera polityczna, zawodowa, a także przekonania co do ról płciowych, przyjaźni, rekreacji i związków romantycznych nie stanowią dla młodych dorosłych zasadniczej podstawy dla budowania przyszłej więzi partnerskiej lub małżeńskiej, która współcześnie opiera się na takich cechach, jak miłość, wierność i zaufanie (Rostowski 1987; Braun-Gałkowska 1992; Kliza 2003), z drugiej – tożsamość moratoryjna i rozproszona nie wykluczają możliwości nawiązywania i funkcjonowania w związkach, co potwierdzają m.in. badania Tesch i Whitbourne (1982) wskazujące, że niektóre osoby, choć mają niski status tożsamości, posiadają wysoki status intymności i mogą dzięki temu angażować się w głębokie przyjaźnie z osobami obu płci oraz w związki miłosne (Fitch, Adams 1983; Raskin 1985). Jest prawdopodobne, że mimo tożsamości moratoryjnej lub rozproszonej kobiety i mężczyźni mogą wchodzić w związki,

lecz ich jakość i zadowolenie mogą różnić się od jakości i satysfakcji z bliskiej relacji u osób o tożsamości osiągniętej. Przeprowadzona analiza ujawniła jednak różnice płciowe w zakresie tożsamości interpersonalnej w grupie osób żyjących w pojedynkę – wśród kobiet odnotowano większy procent osób o tożsamości osiągniętej, co można wyjaśnić tym, że kobiety na ogół wykazują większe w porównaniu z mężczyznami zainteresowanie wątkami interpersonalnymi w procesie kształtowania tożsamości, tj. większe znaczenie ma dla nich przywiązanie, intymność i związki rodzinne (Rostowski 1997).

W pełni potwierdzono hipotezę o istnieniu związku między brakiem partnera a sześcioma kategoriami kompetencji relacyjnych w związkach intymnych (tj. kompetencjami w zakresie: zachowań bliskości fizycznej i psychicznej, zachowań imponujących, zachowań na rzecz siebie, zachowań na rzecz partnera i związku, zachowań pojednawczych oraz zachowań seksualnych). Przeprowadzona analiza ujawniła, że osoby niemające partnera cechują się niższym niż osoby w związkach poziomem kompetencji relacyjnych w zakresie wszystkich sześciu kategorii. Wynik ten jest spójny z badaniami, które wskazują, że osoby o wyższych kompetencjach interpersonalnych mają większe szanse na rozwój satysfakcjonujących relacji małżeńskich oraz budowanie sieci społecznego wsparcia (Armistead i in. 1995); ponadto deficyty w zakresie umiejętności umawiania się na randki mogą wiązać się z późniejszymi problemami interpersonalnymi w związkach heteroseksualnych (Klaus i in. 1977). Dalsza analiza ujawniła istnienie różnic płciowych w zakresie kompetencji relacyjnych w grupie osób żyjących w pojedynkę, to znaczy kobiety nieposiadające partnera cechują się wyższym niż mężczyźni poziomem kompetencji w zakresie zachowań na rzecz siebie. Być może większe nastawienie kobiet na otrzymywanie niż dawanie różnych dóbr w związku intymnym może stanowić w percepcji niektórych mężczyzn czynnik utrudniający nawiązanie bądź podtrzymywanie satysfakcjonującej relacji. Wyjaśnienie to wydaje się prawdopodobne w kontekście teorii sprawiedliwości Walster (Dwyer 2005), zgodnie z którą ludzie uważają związek za sprawiedliwy i satysfakcjonujący, gdy zyski (to, co otrzymują od partnera) równoważą ich wkład (to, co dają partnerowi) w daną relację.

W badaniach potwierdzono hipotezę mówiącą o związku między brakiem partnera życiowego a zakresem doświadczenia z osobami przeciwnej płci w adolescencji. Na podstawie uzyskanych wyników można wskazać na pewien wzorzec doświadczeń z okresu dorastania, który jest charakterystyczny dla osób niemających partnera. Są to osoby, które: nie umawiały się na randki lub umawiały się rzadko (kilka razy w roku), były niezadowolone z częstości i liczby randek, w większości nie miały chłopaka/dziewczyny oraz doświadczeń seksualnych, a także utrzymywały kontakty z grupą rówieśniczą, w której przeważały dziewczęta lub chłopcy. Uzyskane wyniki pozostają w zgodzie z ustaleniami teoretycznymi oraz empirycznymi na temat roli grupy rówieś-

niczej w budowaniu przestrzeni dla eksplorowania romantycznych relacji w adolescencji poprzez dostęp do rówieśników przeciwnej płci (Beisert 1991, 2006) oraz stwarzanie możliwości poznawania płci przeciwnej i zdobywania doświadczeń, np. umawiania się na randki i aktywności seksualnej (Beisert 2006; Bouchey 2007).

W analizach cząstkowych oczekiwano wystąpienia różnic płciowych wśród uczestników nieposiadających partnera. Ujawniły się one tylko w odniesieniu do niektórych zmiennych, tj. tożsamości interpersonalnej, kompetencji relacyjnych w zakresie zachowań na rzecz siebie oraz w zakresie takich aspektów doświadczenia z osobami przeciwnej płci w okresie adolescencji, jak posiadanie vs. brak partnera oraz płęć grupy rówieśniczej. Brak różnic płciowych w zakresie większości zmiennych uwzględnionych w badaniu może stanowić przejaw i potwierdzenie obserwowanego współcześnie zjawiska upodabniania się mężczyzn do kobiet w zakresie stylu formowania bliskich związków (Brannon 2002), co oznacza, że standardem dla obu płci staje się coraz częściej typowo kobiecy styl zorientowany na bliskość (Cancian 1986, za: ibidem). Zmiany te mogą również dotyczyć aktywności związanej z umawianiem się na randki, to znaczy mężczyźni i chłopcy w okresie adolescencji mogą obecnie w większym stopniu prezentować wzorce zachowań analogiczne do zachowań kobiet i dziewcząt w sferze związków miłosnych.

Zaskakujący okazał się wynik wskazujący na nieistnienie związku między brakiem partnera a statusem tożsamości w obszarze ideologicznym i interpersonalnym. Hipoteza o związku między tożsamością a posiadaniem vs. brakiem partnera wydawała się mocno ugruntowana w teorii Eriksona. Wynik ten można wiązać z tym, że w okresie wczesnej dorosłości istotnym czynnikiem w procesie kształtowania się tożsamości stają się osobiste cele związane z fundamentalnymi dla tego okresu zadaniami rozwojowymi (Pullkinen i in. 2002, za: Harwas-Napierała 2007), co skłania młodych dorosłych do rewizji dotychczasowych poglądów (Rostowski 1997). Proces ten może zachodzić w ramach związku intymnego (stąd wysoki odsetek osób w związkach o tożsamości moratoryjnej) lub poza związkiem (wysoki odsetek osób żyjących w pojedynkę o tożsamości moratoryjnej). W tym ostatnim przypadku osoby nieposiadające partnera, obawiając się nieznanych wyzwań i doświadczając wobec nich bezradności, mogą przedłużać czas wejścia w dorosłość i podjęcia normatywnych dla niej zadań (Liberska 2007), także w obszarze związków intymnych.

Kolejnym krokiem analizy było zbadanie, które spośród zmiennych pozwalają najlepiej określić przynależność do grupy osób nieposiadających i posiadających partnera. W tym celu przeprowadzono krokową analizę dyskryminacyjną, która ujawniła, że cztery następujące zmienne w największym stopniu pozwalają na określenie przynależności do obu grup:

– lęk przed odrzuceniem ze strony partnera w miłosnej relacji, który w grupie osób żyjących w pojedynkę osiąga wyższy poziom niż w grupie osób w związkach;

– posiadanie partnera w okresie adolescencji – badani, którzy nie mieli partnera w okresie dorastania, są w większym stopniu predysponowani do bycia osobą żyjącą w pojedynkę;

– kompetencje relacyjne w zakresie zachowań bliskości fizycznej i psychicznej, których niższy poziom odnotowano w grupie osób nieposiadających partnera;

– płeć grupy rówieśniczej w okresie adolescencji – niższa wartość zmiennej (środowisko jedнопłciowe: sfeminizowane lub zmaskulinizowane) zwiększa prawdopodobieństwo przynależności do grupy osób żyjących w pojedynkę.

Zmienne te pozwalają na dokonanie trafnej klasyfikacji przynależności do grup w 68,6%; poza tym obszarem pozostaje 31,4% błędnie sklasyfikowanych osób. Oznacza to, że na podstawie uwzględnionych w modelu zmiennych część osób o cechach predysponujących je do bycia osobami nieposiadającymi partnera to osoby będące w związku oraz osoby predysponowane do bycia w związku to osoby żyjące w pojedynkę. Wynika to z tego, że w badaniach nie uwzględniono wszystkich zmiennych, które pozwoliłyby pełniej określić przynależność do obu grup (np. cechy osobowościowe, czynniki rodzinne). Poza tym osoby, które są obecnie w związkach, mogą je zakończyć w niedługim czasie i stać się osobami bez partnera. Możliwe, że uczestnicy, którzy mimo wysokiego poziomu lęku przed odrzuceniem (co silnie predysponuje do bycia osobą żyjącą w pojedynkę) znajdują partnera o równie wysokim poziomie lęku (tzw. dobór lękowy; Frazier i in. 1996). Natomiast to, że osoby o cechach predysponujących do bycia w związku żyją w pojedynkę, świadczy, że czynniki podmiotowe nie są jedynymi czynnikami warunkującymi nawiązywanie i podtrzymywanie bliskich więzi. Niewątpliwie rozwój relacji (w tym relacji małżeńskiej) jest warunkowany działaniem czynników podmiotowych obu partnerów (lub potencjalnych partnerów) oraz czynników relacyjnych (interakcyjnych) działających już na poziomie relacji (Braun-Gałkowska 1992). W związku z tym gotowość danej osoby do nawiązania i podtrzymywania relacji nie warunkuje jeszcze powodzenia w tej sferze, bowiem ważną rolę odgrywają tu również czynniki jednostkowe charakteryzujące drugą osobę oraz czynniki relacyjne.

Na podstawie przedstawionych wyników analizy dyskryminacyjnej i wcześniejszych analiz cząstkowych można wnioskować, że z brakiem partnera życiowego wiążą się takie czynniki, jak:

a) wysoki lęk przed odrzuceniem ze strony partnera,

b) niski poziom komfortu związanego z bliskością i intymnością w miłosnej relacji,

c) niski poziom komfortu związanego z poleganiem na partnerze,
d) niski poziom kompetencji relacyjnych w zakresie zachowań bliskości fizycznej i psychicznej, zachowań imponujących, zachowań na rzecz siebie w związku, zachowań na rzecz partnera i związku, zachowań pojednawczych, zachowań seksualnych,

e) doświadczenia z osobami przeciwnej płci w okresie adolescencji, obejmujące:

- nieumawianie się na randki,
- niską częstość umawiania się na randki,
- niezadowolenie z częstości i liczby randek,
- brak partnera w okresie adolescencji,
- brak doświadczeń seksualnych w tej fazie życia,
- kontakty rówieśników z jedнопłciową grupą rówieśników.

Warto zwrócić uwagę, że dwie ze zmiennych, które istotnie określają przynależność do grupy osób posiadających i nieposiadających partnera, odnoszą się do wcześniejszych doświadczeń jednostki w sferze związków intymnych. Są to: posiadanie vs. brak chłopaka/dziewczyny w okresie dorastania oraz utrzymywanie kontaktów z jedнопłciową vs. różнопłciową grupą rówieśniczą. Zmienne te wskazują na rolę miłosnej aktywności w okresie adolescencji dla nawiązywania i podtrzymywania bliskich więzi z partnerem przeciwnej płci w okresie wczesnej dorosłości. Romantyczne relacje mają istotne znaczenie dla budowania przez nastolatków własnej autonomii, wzmacniają ich poczucie powiązania z innymi ludźmi, a dzięki eksplorowaniu innych niż rodzinne relacje uczą samodzielności i ułatwiają uniezależnianie się od rodziców (Bouchev, Furman 2003).

Trafność rozumienia w badaniach jakościowych wiąże się z jawnością procesu interpretacji, aby każdy mógł go powtórzyć z analogicznym skutkiem lub przynajmniej poddać krytyce (Giza-Poleszczuk 1990b). Dlatego w odniesieniu do eksploracyjnych badań z zastosowaniem wywiadów narracyjno-biograficznych szczegółowo przedstawiono strategię analityczną oraz proces interpretacji zgromadzonych materiałów. Ich celem było rozpoznanie i opisanie uwarunkowań braku partnera w percepcji młodych dorosłych żyjących w pojedynkę. Z jednej strony pragnęłam poznać indywidualne historie na temat braku partnera życiowego, a z drugiej – odkryć ich wspólne elementy (ujęte w kategorii uwarunkowań braku partnera). Pierwszym krokiem w zakresie ich generowania i specyfikacji była analiza komparatywna, mająca na celu poszukiwanie podobieństw i wymiarów wspólnych dla wszystkich przypadków, a drugim – specyfikacja typów w ramach głównej typologii poprzez porównanie przypadków oraz porównanie w obrębie przypadku. Innymi słowy, w badaniach własnych typologizacja opierała się na zachowaniu *wewnętrznej homogeniczności*, tj. minimalnych kontrastów w obrębie poszczególnych ka-

tegorii, a w całej typologii – *zewnętrznej heterogeniczności*, czyli maksymalnych kontrastów (Bohnsack 2004).

Jak pokazała analiza materiałów badawczych, młodzi dorośli poszukują przyczyn braku partnera zarówno w czynnikach zewnętrznych, jak i wewnętrznych. Wśród czynników zewnętrznych wymieniano: niespotkanie właściwej osoby (kategoria 1) i brak zainteresowania ze strony potencjalnego partnera (kategoria 4), natomiast wśród czynników wewnętrznych: nieśmiałość (kategoria 3) i własny wybór (kategoria 5). Najliczniej reprezentowaną kategorią uwarunkowań braku partnera (44,4% uczestników) jest kategoria 1. Należą do niej osoby uznające brak partnera za wynik niespotkania właściwej osoby. Potwierdza to rolę doboru partnerskiego (Rostowski 1987; Braun-Gałkowska 2008), a jednocześnie pokazuje, że młodzi dorośli poszukują partnera/małżonka, z którym mogą stworzyć związek zgodny z ich oczekiwaniami. Badani często wskazywali na trudności w jednoznacznym określeniu powodów życia w pojedynkę, nie wiedząc zarazem, czy sytuacja ta jest zależna, czy niezależna od nich. Trudno bowiem wyraźnie określić, czy w danym przypadku mamy do czynienia z działaniem czynników wewnętrznych, czy zewnętrznych (np. w odniesieniu do kategorii 6 „Dużo pracuję”: czy zaangażowanie się w pracę/naukę jest rezultatem decyzji osoby, czy też decyzji pracodawcy?). W wielu sytuacjach można niewątpliwie mówić o interakcji obu czynników, co daje się zaobserwować u osób należących do kategorii 2, które po zakończeniu związku (decyzja własna) nie znalazły odpowiedniego partnera (okoliczności niezależne od jednostki). Wyniki badań własnych, podobnie jak wcześniejsze badania (Reynolds i in. 2004, 2007; Paprzycka 2008; Stein 1981, za: Stein 2008) wskazują zatem na złożoną kwestię wyboru vs. przymusu w odniesieniu do życia w pojedynkę.

ZAKOŃCZENIE

W psychologii odnotowujemy niedostatek opracowań i badań poświęconych uwarunkowaniom braku partnera życiowego. Nie mamy także teorii, która pozwoliłaby, choć częściowo, opisać i wyjaśnić zjawisko życia w pojedynkę. Odwołałam się zatem do istniejących już teorii, które w największym stopniu pozwalały na osadzenie tej problematyki w określonym kontekście teoretycznym i wyznaczały obszary poszukiwań uwarunkowań braku partnera życiowego. Taką rolę spełniały teoria rozwoju psychospołecznego Eriksona oraz teoria przywiązania Bowlbiego, rozwinięta w latach 80. XX wieku przez Hazan i Shavera.

Celem badań było poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, jakie czynniki o charakterze psychologicznym wiążą się z brakiem partnera życiowego w okresie wczesnej dorosłości. Przyjęty w badaniach model korelacyjno-regresyjny oraz wyniki analizy dyskryminacyjnej nie pozwalały na zbadanie związków przyczynowo-skutkowych między wybranymi zmiennymi ani na zbadanie mechanizmu, w jaki wpływają one na brak/posiadanie partnera. Jest to niezwykle ważne zagadnienie, a badania własne stanowią dobrą podstawę do dalszych badań (np. podłużnych), które mogą przybliżyć odpowiedź na pytanie o ów mechanizm.

W niniejszej książce ukazano wybrane psychologiczne uwarunkowania braku partnera życiowego o charakterze podmiotowym, w tym także sposób postrzegania przez młodych dorosłych żyjących w pojedynkę. W eksploracyjnych badaniach z zastosowaniem wywiadów narracyjno-biograficznych z udziałem osób niebędących w związkach przyjęto interpretacjonistyczny model badań i analiz, co pozwoliło na poznanie subiektywnej percepcji uwarunkowań braku partnera życiowego. W analizie starałam się odtworzyć indywidualne sposoby ujmowania uwarunkowań życia w pojedynkę, uwzględniając charakterystyczne dla każdej z osób badanych treści psychologiczne. Niektóre z nich, zajmujące centralne miejsce w wypowiedziach uczestników, zostały wyeksponowane i ujęte w sześć kategorii uwarunkowań braku partnera życiowego.

Prezentowane badania nie są wolne od ograniczeń i nie wyczerpują wszystkich problemów badawczych dotyczących uwarunkowań braku partnera ży-

ciowego w okresie wczesnej dorosłości. Przyjęte postępowanie badawcze uniemożliwia wnioskowanie o związku przyczynowo-skutkowym między brakiem partnera życiowego a wybranymi zmiennymi. Należy pamiętać, że badaniami objęto grupę osób o określonej charakterystyce socjodemograficznej, tj. młodych dorosłych (średnia wieku to 25,78 lat) nigdy niezamężnych/nieżonatyh i bezdzietnych.

Osadzenie problematyki uwarunkowań braku partnera życiowego w perspektywie rozwojowej pozwala zrozumieć czynniki wpływające na pomyślne realizowanie zadań rozwojowych w okresie wczesnej dorosłości w obszarze nawiązywania i podtrzymywania związków intymnych z osobami przeciwnej płci i stanowi podstawę profesjonalnej pomocy psychologicznej, obejmującej psychoprofilaktykę, poradnictwo, wspomaganie rozwoju, trening interpersonalny czy psychoterapię. Istotne jest również to, że w badaniach z zastosowaniem wywiadów odkryto subiektywną perspektywę postrzegania uwarunkowań braku partnera życiowego przez młodych dorosłych żyjących w pojedynkę, tym bardziej że nie tyle sama sytuacja, ile raczej jej percepcja ma znaczenie dla jednostki (Mroziak 1995). Poznanie przyczyn braku partnera w subiektywnej percepcji stanowi z kolei, jak wskazują terapeuci pracujący z osobami żyjącymi w pojedynkę, pierwszy krok do zaakceptowania siebie w tej sytuacji, zdobycia większej pewności siebie i otwarcia się na miłość (Johnson 1993; Amador, Kiersky 2002).

Wyniki prezentowanych badań mogą znaleźć zastosowanie np. w działaniach o charakterze profilaktycznym dla osób w okresie adolescencji, dotyczących wspomaganie rozwoju w sferze eksplorowania aktywności miłosnej oraz kompetencji dotyczących nawiązywania i utrzymywania kontaktów wewnątrz różnopłciowej grupy rówieśniczej, a także w działaniach o charakterze edukacyjnym bądź psychoterapeutycznym dla osób w okresie wczesnej dorosłości, dotyczących wspomaganie rozwoju (m.in. treningi umiejętności społecznych dla osób, które doświadczają trudności w kontaktach z płcią przeciwną).

Przedstawione badania nie stanowią zamkniętej analizy uwarunkowań braku partnera życiowego, ale otwierają pole do dalszych poszukiwań teoretycznych i badawczyh, w tym:

- podjęcia badań longitudinalnych, w których dokonano by pomiaru wybranych zmiennych w okresie adolescencji i prześledzono, które z osób o określonej konfiguracji czynników znalazły partnera i stworzyły z nim intymny związek w okresie wczesnej dorosłości;
- rozszerzenia prac badawczyh nad uwarunkowaniami braku partnera o cechy osobowościowe, czynniki rodzinne, obejmujące np. strukturalne i interpersonalne aspekty funkcjonowania systemów rodzinnych;
- rozpoczęcia badań nad uwarunkowaniami braku partnera wśród osób znajdujących się nie tylko w okresie wczesnej dorosłości, ale i w późniejszych

fazach życia, które z dużym prawdopodobieństwem mogą mieć już za sobą doświadczenia bycia w związku małżeńskim (osoby rozwiedzione i owdowiałe) i które mogą mieć dzieci;

– podjęcia badań porównawczych w zakresie zespołu uwarunkowań podmiotowych i rodzinnych braku partnera wśród osób, które deklarują i nie deklarują chęci posiadania partnera.

BIBLIOGRAFIA

- Adams, G. R. (1998). *The Objective Measure of Ego Identity Status: A Reference Manual*. http://www.uoguelph.ca/~gadams/OMEIS_manual.pdf (6.05.2007).
- Adelman, M. B., Ahuvia, A. C. (1991). Mediated channels for mate seeking: a solution to involuntary singlehood? *Critical Studies in Mass Media*, 3, 273-289.
- Adler, R. B., Rosenfeld, L. B., Proctor II, R. (2006). *Relacje interpersonalne. Proces porozumiewania się*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Amador, X., Kiersky, J. (2002). *Jak żyć osobno w świecie pełnym par*. Warszawa: Grupa Wydawnicza Bertelsmann Media Diogenes.
- Argyle, M. (1994). Nowe ustalenia w treningu umiejętności społecznych. W: M. Argyle, W. Domachowski (red.). *Reguły życia społecznego. Oksfordzka psychologia społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 197-207.
- Argyle, M. (1998). Zdolności społeczne. W: S. Moscovi (red.). *Psychologia społeczna w relacji ja – inni*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 77-104.
- Armistead, L., Forehand, R., Beach, S. R. H., Brody, G. H. (1995). Predicting interpersonal competence in young adulthood: the roles of family, self, and peer systems during adolescence. *Journal of Child and Family Studies*, 4, 445-460.
- Aronson, E., Wilson, T., Akert, R. M. (1997). *Psychologia społeczna. Serce i umysł*. Poznań: Zys i S-ka.
- Austrom, D. R., Hanel, K. (1985). Psychological issues of single life in Canada: An exploratory study. *International Journal of Women's Studies*, 8, 12-23.
- Baker, L. G. (1968). The personal and social adjustment of the never-married woman. *Journal of Marriage and The Family*, 8, 473-479.
- Bakiera, L. (2008). Postawy młodych dorosłych wobec małżeństwa. *Psychologia Rozwojowa*, 3, 67-78.
- Bakiera, L. (2009). Wartość małżeństwa w rozwoju człowieka dorosłego. W: B. Harwas-Napierała (red.). *Rodzina jako wartość w rozwoju człowieka*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 25-57.
- Bangerter, A., Grob, A., Krings, F. (2001). Personal goals at age 25 in three generations of the twentieth century: Young adulthood in historical context. *Swiss Journal of Psychology*, 60(2), 59-64.
- Bardziejewska, M. (2005). Okres dorastania. Jak rozpoznać potencjał nastolatków? W: A. Brzezińska (red.). *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 345-377
- Bartholomew, K., Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 226-244.

- Bartosz, B. (2000). Metody jakościowe – rodzaje, dylematy i perspektywy. W: M. Straś-Romanowska (red.). *Metody jakościowe w psychologii współczesnej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 39-52.
- Bartosz, B. (2002). *Doświadczenie macierzyństwa. Analiza narracji autobiograficznych*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Baumeister, R. F., Leary, M. R. (1995). The need to belong: desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 3, 497-529.
- Bee, H. (2004). *Psychologia rozwoju człowieka*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Beisert, M. (1991). *Seks twojego dziecka*. Poznań: Zakład Wydawniczy K. Domke.
- Beisert, M. (2006). Trud dorastania seksualnego. W: M. Beisert (red.). *Seksualność człowieka w cyklu życia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 145-169.
- Bohnsack, R. (2004). Metoda dokumentarna – od koniunktywnego zrozumienia do socjogenetycznej interpretacji. W: S. Krzychała (red.). *Społeczne przestrzenie doświadczenia*. Wrocław: WN Dolnośląskiej Wyższej Szkoły Edukacji TWP, 15-35.
- Bookwalla, J. (2003). Being „single and unattached”: the role of adult attachment styles. *Journal of Applied Social Psychology*, 8, 1564-1570.
- Borkowski, T. (1988). Wartościowanie w badaniach nad rodziną. *Problemy Rodziny*, 3, 18-26.
- Boschma, G., Yonge, O., Mychajlunow, L. (2003). Consent in oral history interviews: unique challenges. *Qualitative Health Research*, 1, 129-135.
- Bouchev, H. A. (2007). Perceived romantic competence, importance of romantic domains, and psychosocial adjustment. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 4, 503-514.
- Bouchev, H. A., Furman, W. (2003). Dating and romantic experiences in adolescence. W: G. Adams, M. Berzonsky (red.). *Blackwell handbook of adolescence*. Malden: Blackwell, 313-329.
- Bowlby, J. (2007). *Przywiązanie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Boyd, D., Bee, H. (2008). *Psychologia rozwoju człowieka*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Brannen, J. (1992). Combining qualitative and quantitative approaches: an overview. W: J. Brannen (red.). *Mixing methods: Qualitative and quantitative research*. Aldershot: Avebury, 3-32.
- Brannon, L. (2002). *Psychologia rodzaju*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Braun-Gałkowska, M. (1989). *Rozmowy o życiu i miłości*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.
- Braun-Gałkowska, M. (1992). *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Braun-Gałkowska, M. (2002). Psychoprofilaktyka życia rodzinnego. *Małżeństwo i Rodzina*, 2, 14-22.
- Braun-Gałkowska, M. (2008). *Psychologia domowa*. Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Brudzińska, E. (1997). Poczucie sensu życia a kształtowanie się tożsamości młodzieży. W: J. Rostowski, T. Rostowska, I. Janicka (red.). *Psychospołeczne aspekty rozwoju człowieka*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 195-203.

- Bryman, A. (1992). Quantitative and qualitative research: further reflections on their integration. W: J. Brannen (red.). *Mixing methods: Qualitative and quantitative research*. Aldershot: Avebury, 57-77.
- Brzezińska, A. (2000). *Spoleczna psychologia rozwoju*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Brzezińska, A. (2002). Dorosłość – szanse i zagrożenia dla rozwoju. W: A. Brzezińska, K. Appelt, J. Wojciechowska (red.). *Szanse i zagrożenia rozwoju w okresie dorosłości*. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora, 11-22.
- Brzezińska, A. (2005). Jak myślimy o rozwoju człowieka? W: A. Brzezińska (red.). *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 5-19.
- Brzezińska, A. (2008). Przedsiębiorczość jako warunek udanego startu w dorosłość. W: A. Andrzejczak (red.). *Przedsiębiorczość w edukacji*. Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, 21-35.
- Brzezińska, A., Janiszewska-Rain, J. (2005). *W poszukiwaniu złotego środka*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Brzeziński, J. (1990). O adaptacji kulturowej testów psychologicznych. W: A. Ciechanowicz (red.). *Kulturowa adaptacja testów*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Psychologiczne; Laboratorium Technik Diagnostycznych, 185-202.
- Brzeziński, J. (2006). *Metodologia badań psychologicznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Cancian, F. M. (1986). The feminization of love. *Signs*, 11, 692-709.
- Carter, H., Glick, P. C. (1970). *Marriage and divorce: A social and economic study*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Carvallo, M., Gabriel, S. (2006). No man is an island: the need to belong and dismissing avoidant attachment style. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 5, 697-790.
- Cassidy, J. (2000). Adult romantic attachments: a developmental perspective on individual differences. *Review of General Psychology*, 2, 111-131.
- Cavanagh, S. E. (2007). The social construction of romantic relationships in adolescence: examining the role of peer networks, gender, and race. *Sociological Inquiry*, 4, 572-600.
- Chasteen, A. L. (1994). „The world around me”: the environment and single women. *Sex Roles: A Journal of Research*, 5-6, 309-328.
- Chądzyńska, M. (2005). Zjawisko modalności w tekście a właściwości motywacji narratora. W: E. Chmielnicka-Kuter, M. Puchalska-Wasył (red.). *Polifonia osobowości*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 227-242.
- Cierpka, A. (2002). Tożsamość jednostki wśród rodzinnych narracji. W: J. Trzebiński (red.). *Narracja jako sposób rozumienia świata*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 173-187.
- Clark, C. L., Shaver, P. R., Abrahams, M. F. (1999). Strategic behaviors in romantic relationship initiation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 6, 709-722.
- Clark, M. S., Graham, S. M. (2005). Do relationship researchers neglect singles? Can we do better? *Psychological Inquiry*, 2-3, 131-136.
- Collins, N. L. (1996). Working models of attachment: implications for explanation, emotion, and behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 4, 810-832.

- Collins, N. L., Cooper, M. L., Albino, A., Allard, L. (2002). Psychosocial vulnerability from adolescence to adulthood: a prospective study of attachment style differences in relationships functioning and partner choice. *Journal of Personality*, 6, 965-1008.
- Collins, W. A., Sroufe, L. A. (1999). Capacity for Intimate Relationship. A Developmental Construction. W: W. Furman, B. B. Brown, C. Feiring (red.). *The development of romantic relationships in adolescence*. Cambridge: Cambridge University Press, 125-174.
- Connolly, J. Craig, W., Goldberg, A., Pepler, D. (2004). Mixed-gender groups, dating, and romantic relationships in early adolescence. *Journal of Research on Adolescence*, 2, 185-207.
- Corbin, J., Morse, J. M. (2003). The unstructured interactive interview: issues of reciprocity and risks when dealing with sensitive topics. *Qualitative Inquiry*, 3, 335-354.
- Cotts-Watkins, S. (1984). Spinsters: An Introduction. *The Journal of Family History*, 310-326.
- Cross, S. E., Markus, H. R. (2002). Płeć w myśleniu, przekonaniach i działaniu: podejście poznawcze. W: B. Wojciszke (red.). *Kobiety i mężczyźni: odmienne spojrzenia na różnice*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 48-80.
- Czernecka, J. (2007). *Singiel i singielka o życiu w pojedynkę – wybrane mikrospołeczne przyczyny życia w pojedynkę*. Materiały pokonferencyjne: XIII Ogólnopolski Zjazd Socjologiczny, Zielona Góra, 1-13.
- Czernecka, J. (2008). Polski singiel: obraz w mediach a autowizerunek. W: E. Malinowska (red.). *Stereotypy a rzeczywistość*. Łódź: Oficyna Wydawnicza TERCJA.
- Darrington J., Piercy K. W., Niehuis S. (2005). The social and cultural construction of singlehood among young, single Mormons. *The Qualitative Report*, 10(4), 639-661.
- DePaulo, B. M., Morris, W. L. (2006). The unrecognized stereotyping and discrimination against people who are singles. *Current Directions in Psychological Science*, 5, 251-254.
- DePaulo, B., Morris, W. L. (2005). Singles in society and in science. *Psychological Inquiry*, 2-3, 57-83.
- Doherty, N. A., Feeney, J. A. (2004). The composition of attachment networks throughout the adult years. *Personal Relationships*, 11, 469-488.
- Donnelly, D., Burgess, E. (2008). The decision to remain in an involuntarily celibate relationship. *Journal of Marriage and Family*, 70, 519-535.
- Donnelly, D., Burgess, E., Anderson, S., Davis, R., Dillard, J. (2001). Involuntary celibacy: a life course analysis. *The Journal of Sex Research*, 2, 159-169.
- Drwal, R. L. (1995). *Adaptacja kwestionariuszy osobowości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dryll, E. (2005). Semantyczna analiza narracji – metoda łącząca walory podejścia jakościowego i ilościowego. W: E. Chmielnicka-Kuter, M. Puchalska-Wasył (red.). *Polifonia osobowości*. Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 205-225.
- Duch-Krzystoszek, D. (1995). Małżeństwo, seks, prokreacja. W: A. Titkow, H. Romański (red.). *Co to znaczy być kobietą w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, 175-188.
- Duch-Krzystoszek, D. (1998). *Małżeństwo, seks, prokreacja: analiza socjologiczna*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk.

- Duch-Krzystoszek, D., Titkow, A. (2006). Polska i jej rodzina na tle Europy. Redystrybucja prac domowych: jej uczestnicy i konteksty. W: H. Domański, A. Ostrowska, P. B. Sztabiński (red.). *W środku Europy? Wyniki Europejskiego Sondażu Społecznego*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, 127-185.
- Dwyer, D. (2005). *Bliskie relacje interpersonalne*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Dylak, A. (2002). Związki intymne a tożsamość psychospołeczna w okresie dorosłości. W: A. Brzezińska, K. Appelt, J. Wojciechowska (red.). *Szanse i zagrożenia rozwoju w okresie dorosłości*. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora, 85-110.
- Eastwick, P. W., Finkel, E. J. (2008). The attachment system in fledgling relationships: an activating role for attachment anxiety. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3, 628-647.
- Edwards, M. (1977). Coupling and recoupling vs. the challenge of being single. *Personnel and Guidance Journal*, 5, 542-545.
- Engels, R. C. M., Finkenauer, C., Meeus, M., Dekovic, M. (2001). Parental attachment and adolescents' emotional adjustment: the associations with social skills and relational competence. *Journal of Counseling Psychology*, 4, 428-439.
- Erikson, E. H. (1997). *Dzieciństwo i społeczeństwo*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Erikson, E. H. (2002). *Dopełniony cykl życia*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Erikson, E. H. (2004). *Tożsamość a cykl życia*. Poznań: Zyski i S-ka.
- Evans, M. (2008). Czym jest uczucie zwane miłością? W: P. Sztompka, M. Boguni-Borowska (red.). *Socjologia codzienności*. Kraków: Wydawnictwo Znak, 98-113.
- Feeney, B. C., Collins, N. L. (2001). Predictors of caregiving in adult intimate relationships: an attachment theoretical perspective. *Journal of Personality and Social Psychology*, 6, 972-994.
- Fitch, S., Adams, G. (1983). Ego identity and intimacy status: replication and extension. *Developmental Psychology*, 6, 839-845.
- Fraley, R. Ch., Davis, K. E. (1997). Attachment formation and transfer in young adults' close friendships and romantic relationships. *Personal Relationships*, 4, 131-144.
- Franz, C. E., White, K. M. (1985). Individuation and attachment in personality development: extending Erikson's theory. *Journal of Personality*, 2, 224-256.
- Frazier, P. A., Arikian, N., Benson, S., Losoff, A., Maurer, S. (1996). Desire for marriage and life satisfaction among unmarried heterosexual adults. *Journal of Social and Personal Relationships*, 13, 225-239.
- Frazier, P. A., Byer, A. L., Fischer, A. R., Wright, D. M., Debord, K. A. (1996). Adult attachment style and partner choice: correlational and experimental findings. *Personal Relationships*, 3, 117-136.
- Fromm, E. (1997). *O sztuce miłości*. Warszawa: Wydawnictwo Literackie MUZA.
- Gajda, J. (1987). *Samotność i kultura*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.
- Gallo, L. C., Smith, T. W., Ruiz, J. M. (2003). An interpersonal analysis of adult attachment style: circumplex descriptions, recalled developmental experiences, self-representations, and interpersonal functioning in adulthood. *Journal of Personality*, 2, 141-181.
- Giddens, A. (2007). *Przemiany intymności. Seksualność, miłość i erotyzm we współczesnych społeczeństwach*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Giorgi, A. (2003). Fenomenologiczna psychologia uczenia się i tradycja uczenia się słownego. W: A. Giorgi (red.). *Fenomenologia i badania psychologiczne*. Białystok: Trans Humana, 42-195.
- Giza-Poleszczuk. (1990). Autobiografia: między symbolem a rzeczywistością. *Kultura i Społeczeństwo*, T. XXXIV, 1, 95-110.
- Giza-Poleszczuk, A. (2005). *Rodzina a system społeczny*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Głuchowska-Bogacka, O. (2002). Poziom realizacji zadań rozwojowych w okresie wczesnej adolescencji (13-17 rok życia). W: A. Brzezińska, M. Bardziejewska, B. Ziółkowska (red.). *Szanse rozwoju w okresie dorastania*. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora, 27-53.
- Gould, R. L. (1972). The phase of adult life: A study of developmental psychology. *American Journal of Psychiatry*, 129, 521-531.
- Grzeszczyk, E. (2005). Pojedyncze, profesjonalistki... „Single professional women” w Polsce i na świecie. *Kultura i Społeczeństwo*, 2, 199-225.
- Guerrero, L. K., Bachman, G. F. (2006). Associations among relational maintenance behaviors, attachment – style categories, and attachment dimensions. *Communication Studies*, 3, 341-361.
- Gurba, E. (2000). Wczesna dorosłość. W: B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.). *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 202-233.
- Harwas-Napierała, B. (1993). Rola rodziny w przygotowaniu młodzieży do dorosłości. *Problemy Rodziny*, 3, 20-24.
- Harwas-Napierała, B. (1995). *Nieśmiałość dorosłych. Geneza – diagnostyka – terapia*. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- Harwas-Napierała, B. (2007). Tożsamość jednostki w epoce współczesnych przemian. W: B. Harwas-Napierała, H. Liberska (red.). *Tożsamość a współczesność*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 11-23.
- Harwas-Napierała, B. (2008). Znaczenie przemian współczesnej rodziny dla rozwoju człowieka. *Psychologia Rozwojowa*, 3, 21-27.
- Havighurst, R. (1981). *Developmental tasks and education*. New York: Longman.
- Hazan, C., Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3, 511-524.
- Helling, I. (1985). Metoda badań biograficznych. *Kultura i Społeczeństwo*, 3, 93-115.
- Helling, I. (1990). Metoda badań biograficznych. W: J. Włodarek, M. Ziółkowski (red.). *Metoda biograficzna w socjologii*. Warszawa-Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 13-37.
- Hochschild, A., Machung, A. (1989). *The second shift: Working parents and the revolution at home*. New York: Viking.
- Hoerning, E. M. (1990). Rola wydarzeń życiowych: doświadczenia i rewitalizacja w perspektywie biograficznej. W: J. Włodarek, M. Ziółkowski (red.). *Metoda biograficzna w socjologii*. Warszawa-Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 127-135.
- Hofer, J., Busch, H., Chasiotis, A., Kiessling, F. (2006). Motive congruence and interpersonal identity status. *Journal of Personality*, 2, 511-541.

- Hoorn, W. D. (1999). Glad to live alone or happier together. *European Population Conference*. The Hague.
- Hornowska, E. (2003). *Testy psychologiczne. Teoria i praktyka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Hornowska, E., Paluchowski, W. J. (2004). Kulturowa adaptacja testów psychologicznych. W: J. Brzeziński (red.). *Metodologia badań psychologicznych. Wybór tekstów*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 151-191.
- Horst, E. A. (1995). Reexamining gender issues in Erikson's stages of identity and intimacy. *Journal of Counseling and Development*, 1-2, 271-278.
- Ignatczyk, W. (1999). System wartości rodzinnych młodzieży końca XX wieku (na przykładzie województwa poznańskiego). *Studia Demograficzne*, 1, 91-111.
- Izdebski, Z. (2008). Czego doświadczają polscy nastolatki. W: Z. Izdebski (red.). *Zagrożenia okresu dorastania*. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 45-66.
- Jakob, G. (2001). Wywiad narracyjny w badaniach biograficznych. W: D. Urbaniak-Zając, J. Piekarski (2001). *Jakościowe orientacje w badaniach pedagogicznych*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 111-126.
- Jakubowska, U. (1996). Wokół pojęcia „kompetencja społeczna” – ujęcie komunikacyjne. *Przegląd Psychologiczny*, 3-4, 29-40.
- Janicka, I., Niebrzydowski, L. (1994). *Psychologia małżeństwa*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Jankowski, K. (1980). *Nie tylko dla rodziców*. Warszawa: Wydawnictwo Nasza Księgarnia.
- Johnson, M. (1993). *Dobre życie w pojedynkę*. Warszawa: Agencja Wydawnicza Jacek Santorski & Co.
- Johnston, M., Eklund, S. J. (1984). Life-adjustment of the never-married: A review with implications for counseling. *Journal of Counseling and Development*, 63, 230-236.
- Kacerguis, M. A., Adams, G. R. (1980). Erikson stage resolution: The relationship between identity and intimacy. *Journal of Youth and Adolescence*, 9, 117-126.
- Kaiser, Ch. R., Kashy, D. A. (2005). The contextual nature and function of singlism. *Psychological Inquiry*, 2-3, 122-126.
- Kapfhammer, H. P. (1995). *Psychosoziale Entwicklung im jungen Erwachsenenalter (Psychosocial development in young adulthood)*. Berlin: Springer.
- Kawula, S. (2005). *Kształty rodziny współczesnej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Każmierska, K. (2004). Wywiad narracyjny jako jedna z metod w badaniach biograficznych. *Przegląd Socjologiczny*, 1, 71-95.
- Kernberg, O. F. (1998). *Związki miłosne: norma i patologia*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Klaus, D., Hersen, M., Bellack, A. B. (1977). Survey of dating habits of male and female college students: a necessary precursor to measurement and modification. *Journal of Clinical Psychology*, 2, 369-375.
- Kliza, E. (2003). Cechy osobowości a motywacja wyboru współmałżonka. W: I. Janicka, T. Rostowska (red.). *Psychologia w służbie rodziny*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 89-101.
- Kłosińska A., Sobol E., Stankiewicz A. (red.) (2009). *Wielki słownik frazeologiczny z przysłowiami*. Warszawa: PWN.

- Kocik, L. (2002). *Wzory małżeństwa i rodziny. Od tradycyjnej jednorodności do współczesnych skrajności*. Kraków: Krakowska Szkoła Wyższa im. A. F. Modrzewskiego.
- Komorowska, B. (2005). Okres dorastania w aspekcie trudności wychowawczych i preferowanych przez młodzież wartości. W: P. Waśko, M. Wrońska, A. Zduniak (red.). *Polski system edukacji po reformie 1999 roku. Stan. Perspektywy. Zagrożenia*. Warszawa: Elipsa, 143-150.
- Koropeczyk-Cox, T. (2005). Singles, Society, and Science: Sociological Perspectives. *Psychological Inquiry*, 2-3, 91-97.
- Kotlarska-Michalska, A. (1994). Ważność problematyki „doboru małżeńskiego” w socjologicznych badaniach małżeństwa. *Roczniki Socjologii Rodziny*, t. VI, 221-233.
- Krejtz, K., Krejtz, I. (2005). Rzetelność w analizie treści – teoria i praktyka badawcza. W: K. Stemplewska-Żakowicz, K. Krejtz (red.). *Wywiad psychologiczny. Wywiad jako postępowanie badawcze*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych. Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, 217-230.
- Kuczyńska, A. (1998). *Sposób na bliski związek. Zachowania wiążące w procesie kształtowania się i utrzymywania więzi w bliskich związkach*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Kuczyńska, A. (2001). Styl przywiązania a zachowania wiążące. *Czasopismo Psychologiczne*, 1, 7-15.
- Kuczyńska, A., Dolińska-Zygmunt, G. (2004). Zadowolenie z kontaktów interpersonalnych oraz kompetencje społeczne a poczucie samotności. *Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu*, 1055, 103-115.
- Kvale, S. (2004). *InterViews. Wprowadzenie do jakościowego wywiadu badawczego*. Białystok: Trans Humana.
- Leskelä-Kärki, M. (2008). Narrating life stories in between the fictional and the autobiographical. *Qualitative Research*, 3, 325-332.
- Lewis, K. G. (1998). Always single and single again women: A qualitative study. *Journal of Marital and Family Therapy*, 23, 115-134.
- Levinson, D. J. (1978). *The seasons of a man's life*. New York: Knopf.
- Liberska, H. (2007). Współczesny obraz moratorium. W: B. Harwas-Napierała, H. Liberska (red.). *Tożsamość a współczesność*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 25-51.
- Logan, R. D. (1986). A reconceptualization of Erikson's theory: the repetition of existential and instrumental themes. *Human Development*, 29, 125-136.
- Long, B. (1983). A steady boyfriend: a step toward resolution of the intimacy crisis for American college women. *The Journal of Psychology*, 115, 275-280.
- Łaciak, B. (2005). *Obyczajowość polska czasu transformacji, czyli wojna postu z karnawałem*. Warszawa: Wydawnictwo TRIO.
- Łobodzińska, B. (1963). *Manowce małżeństwa i rodziny*. Katowice: Wydawnictwo Wiedza Powszechna.
- MacDonald, M. L., Kramer, J. A., Lindquist, C. U., McGrath, R. A., Rhyne, L. D. (1975). Social skills training: behavior rehearsal in groups and dating skills. *Journal of Counseling Psychology*, 3, 224-230.
- Mandal, E. (2003). *Kobiecość i męskość*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Mandal, E. (2004). *Podmiotowe i interpersonalne konsekwencje stereotypów związków z płcią*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

- Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3, 551-558.
- Marcia, J. E. (1980). Identity in adolescence. W: J. Adelson (red.). *Handbook of adolescent psychology*. New York: John Wiley and Sons.
- Matczak, A. (2001). *Kwestionariusz Kompetencji Społecznych*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych.
- Maysel, O., Scharf, M. (2007). Adolescents' attachment representations and their capacity for intimacy in close relationships. *Journal of Research on Adolescence*, 1, 23-50.
- Meier, A., Allen, G. (2008). Intimate relationship development during the transition to adulthood: Differences by social class. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 119, 25-39.
- Miluska, J. (1996). *Tożsamość kobiet i mężczyzn w cyklu życia*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Miluska, J. (2001). Rola płci w sposobie funkcjonowania małżeństwa i rodziny. W: H. Liberska, M. Matuszewska (red.). *Małżeństwo. Męskość – kobiecość, miłość, konflikt*. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora, 47-73.
- Moshman, D. (2003). Developmental change in adulthood. W: J. Demick, C. Andreoletti (red.). *Handbook of adult attachment*. New York: Kluwer Academic & Plenum Publishers, 43-56.
- Mroziak, B. (1995). Percepcja interpersonalna w rodzinach. *Psychologia Wychowawcza*, 2, 143-153.
- Nelson, B. S., Wright, D. W., Vaughn, M. J. (2001). Sleeping Single in a Family Bed: Themes and Issues on Singlehood from National Council on Family Relations Roundtable Discussion Groups. *Journal of Teaching In Marriage and Family*, 1, 64-75.
- Nentwig-Gesemann, I. (2004). Tworzenie typologii – w stronę wielowymiarowej rekonstrukcji przestrzeni doświadczenia. W: S. Krzychała (red.). *Społeczne przestrzenie doświadczenia*. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Wyższej Szkoły Edukacji TWP, 86-111.
- Oechsle, M., Geissler, B. (2003). Between paid work and private commitments. women's perceptions of time and life planning in young adulthood. *Time & Society*, 1, 79-98.
- Oleś, P. (2008). O różnych rodzajach tożsamości oraz ich stałości i zmianie. W: P. K. Oleś, A. Batory (red.). *Tożsamość i jej przemiany*. Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 41-83.
- Paprzycka, E. (2008). *Kobiety żyjące w pojedynkę. Między wyborem a przymusem*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Pietrasinski, Z. (1990). *Rozwój człowieka dorosłego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna.
- Pilarska, A. (2009). *Konstrukt Ja a afektywne korelaty struktury tożsamości*. Niepublikowany konspekt rozprawy doktorskiej. Instytut Psychologii UAM.
- Płopa, M. (2002). Doświadczenie intymności a satysfakcja z małżeństwa. *Małżeństwo i Rodzina*, 3, 22-26.
- Powell, D. H. (1983). *Human adjustment. Normal adaptation through the life cycle*. Boston: Little Brown and Company.

- Prisbell, M. (1988). Dating competence as related to levels of loneliness. *Communication Reports*, 2, 54-59.
- Pullkinen, L., Nurmi, J. E., Kokko, K. (2002). Personal goals and well-being. W: L. Pullkinen, A. Caspi (red.). *Paths to successful development*. Cambridge: University Press.
- Raskin, P. (1985). The relationship between identity and intimacy in young adulthood. *The Journal of Genetic Psychology*, 2, 167-181.
- Reis, H. T., Lin, Y.-Ch., Bennett, E., Nezlek, J. B. (1993). Change and consistency in social participation during early adulthood. *Developmental Psychology*, 4, 633-645.
- Reynolds, J., Wetherell, M. Taylor, S. (2004). Narrating singleness. Life stories and deficit identities. *Narrative Inquiry*, 197-215.
- Reynolds, J., Wetherell, M. Taylor, S. (2007). Choice and chance: negotiating agency in narratives of singleness. *The Sociological Review*, 2, 331-351.
- Rindfuss, R., Morgan, S. P., Swicegood, G. (1988). *First births in America: Changes in timing of parenthood*. Berkeley: University of California Press.
- Roberts, B. (2002). *Biographical research*. Buckingham: Open University Press.
- Rodseth, L., Smuts, B. B., Harrigan, A. M., Wrangham, R. W. (1991). The human community as a prime society: Reply to comments. *Current Anthropology*, 32, 429-433.
- Rosner, K. (2004). Narracja jako pojęcie filozofii współczesnej. W: W. Bolecki, R. Bycza (red.). *Narracja i tożsamość: narracja w kulturze*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich PAN, 7-13.
- Rostowski, J. (1987). *Zarys psychologii małżeństwa. Psychologiczne uwarunkowania dobrego związku małżeńskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Rostowski, J. (1997). Specyfika kształtowania się tożsamości w okresie młodości. W: J. Rostowski, T. Rostowska, I. Janicka (red.). *Psychospołeczne aspekty rozwoju człowieka*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 159-165.
- Rostowski, J. (2009). Współczesne przemiany rozumienia związku małżeńskiego. W: T. Rostowska (red.). *Psychologia rodziny. Małżeństwo i rodzina wobec współczesnych wyzwań*. Warszawa: Wydawnictwo Difin, 15-46.
- Rowe, A. C., Carnelley, K. B. (2005). Preliminary support for the use of a hierarchical mapping technique to examine attachment networks. *Personal Relationships*, 12, 499-519.
- Runyan, M. W. (1992). *Historie życia a psychobiografia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Russell, D. (1982). The measurement of loneliness. W: L. A. Peplau, D. Perlman (red.). *Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy*. New York: John Wiley and Sons, 81-104.
- Ruszkiewicz, D. (2008). *Życie w pojedynkę – ucieczka od rodziny czy znak naszych czasów?* Łódź: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej.
- Rydz, S. (1997). Osobowościowe uwarunkowania kształtowania się różnych typów tożsamości u młodzieży licealnej. W: J. Rostowski, T. Rostowska, I. Janicka (red.). *Psychospołeczne aspekty rozwoju człowieka*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 177-185.
- Searle, B., Meara, N. M. (1999). Affective dimensions of attachment styles: exploring self-reported attachment style, gender, and emotional experience among college students. *Journal of Counseling Psychology*, 2, 147-158.

- Seccombe, K., Ishii-Kuntz, M. (1994). Gender and social relationships among the never-married. *Sex Roles: A Journal of Research*, 4, 25-45.
- Seiffge-Krenke, I. (2003). Testing theories of romantic development from adolescence to young adulthood: Evidence of a developmental sequence. *International Journal of Behavioral Development*, 6, 519-531.
- Seiffge-Krenke, I., Shulman, S., Klessinger, N. (2001). Adolescent precursors of romantic relationships in young adulthood. *Journal of Social and Personal Psychology*, 3, 327-346.
- Shaver, P. R., Clark, C. L. (1994). The psychodynamics of adult romantic attachment. W: J. M. Masling, R. F. Bornstein (red.). *Empirical studies of psychoanalytic theories*. Washington DC: American Psychological Association, 32-42.
- Sheperis, C. J., Hope, K. J., Ferraez, A. (2004). Attachment and adult romantic relationships: an interview with M. Carole Pistole. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 4, 423-431.
- Siciński, A. (1985). Styl życia – kultura – wybór. *Kultura i Społeczeństwo*, 2, 47-53.
- Silverman, D. (2008). *Prowadzenie badań jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Simpson, J. A. (1990). Influence of attachment styles on romantic relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 971-980.
- Slany, K. (2001a). Orientacje małżeńskie i rodzinne młodzieży akademickiej w Polsce (próba weryfikacji teorii drugiego przejścia demograficznego). *Problemy Rodziny*, 3, 25-31.
- Slany, K. (2001b). Małżeństwo i rodzina w zglobalizowanym świecie. *Problemy Rodziny*, 4-6, 3-10.
- Slany, K. (2006a). *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego*. Kraków: Zakład Wydawniczy „NOMOS”.
- Slany, K. (2006b). Socjodemograficzne aspekty „syndromu opóźniania” i jego konsekwencje dla polityki społecznej. *Roczniki Socjologii Rodziny*, t. XVII, 13-25.
- Smuts, B. (2002). Agresja mężczyzn wobec kobiet: perspektywa ewolucyjna. W: B. Wojciszke (red.). *Kobiety i mężczyźni: odmienne spojrzenia na różnice*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 195-227.
- Smykowski, B. (2006). Poczucie intymności a proces formowania tożsamości. W: M. Beisert (red.). *Seksualność człowieka w cyklu życia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 83-112.
- Soroko, E. (2007). *Użyteczność w diagnozie psychologicznej metod (instrukcji) generowania i analizy autonarracji*. Niepublikowana rozprawa doktorska. Instytut Psychologii UAM.
- Spitzberg, B. H. (1991). An examination of trait measures of interpersonal competence. *Communication Reports*, 1, 22-29.
- Spreitzer, E., Riley, L. (1974). Factors associated with singlehood. *Journal of Marriage and the Family*, 8, 533-542.
- Stein, P. J. (1981). *Single life. Unmarried adults in social context*. New York: St. Martin's Press.
- Stemplewska-Żakowicz, K. (2005). Metoda wywiadu w psychologii. W: K. Stemplewska-Żakowicz, K. Krejtz (red.). *Wywiad psychologiczny. Wywiad jako postępowanie badawcze*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP, 31-89.

- Straś-Romanowska, M. (2000). O metodzie jakościowej w kontekście rozważań nad tożsamością psychologii. W: M. Straś-Romanowska (red.). *Metody jakościowe w psychologii współczesnej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 15-31.
- Straś-Romanowska, M. (2008). Tożsamość w czasach dekonstrukcji. W: B. Zimoń-Dubowik, M. Gamian-Wilk (red.). *Oblicza tożsamości: perspektywa interdyscyplinarna*. Wrocław: Dolnośląska Szkoła Wyższa, 19-29.
- Strzelecki, Z. (1993). Dobór małżeństw w Polsce według cech demospołecznych. *Problemy Rodziny*, 3-7.
- Suchańska, A. (2007). *Rozmowa i obserwacja w diagnozie psychologicznej*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne.
- Szukalski, P. (2004). Demograficzne przemiany rodziny – wyzwania dla współczesnych społeczeństw. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 4, 167-186.
- Tesch, S. A., Whitbourne, S. K. (1982). Intimacy and identity status in young adults. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 1041-1051.
- The Kearl's Guide to the Sociology* (2003). www.trinity.edu/~mkearl/fam-alts.html-13k (11.04.2007).
- Thompson, L., Walker, A. J. (1989). Gender in families: Women and men in marriage, work, and parenthood. *Journal of Marriage and the Family*, 51, 845-871.
- Torquati, J. C., Raffaelli, M. (2004). Daily experiences of emotions and social contexts of securely and insecurely attached young adults. *Journal of Adolescent Research*, 6, 740-758.
- Trzebiński, J. (2002). Narracyjne konstruowanie rzeczywistości. W: J. Trzebiński (red.). *Narracja jako sposób rozumienia świata*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 17-42.
- Turner, J., Helms, O. (1999). *Rozwój człowieka*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Tymicki, K. (2001). Starokawalerstwo i staropanieństwo. Analiza zjawiska. *Studia Socjologiczne*, 4, 77-106.
- Tyszkowa, M. (1990). Rodzina, doświadczenie i rozwój jednostki. Paradygmat teoretyczny badań. W: M. Tyszkowa (red.). *Rodzina a rozwój jednostki*. Poznań: Zakłady Graficzne, 13-37.
- Urbaniak-Zajęc, D., Piekarski, J. (2001). Badania jakościowe – uwagi wprowadzające. W: D. Urbaniak-Zajęc, K. Piekarski (red.). *Jakościowe orientacje w badaniach pedagogicznych*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 13-31.
- Waldowski, K. (2002). Realizacja zadań rozwojowych na przełomie później adolescencji i wczesnej dorosłości. W: A. Brzezińska, K. Appelt, J. Wojciechowska (red.). *Szanse i zagrożenia rozwoju w okresie dorosłości*. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora, 55-84.
- Washburn, S., Lancaster, C. S. (1968). The evolution of hunting. W: R. B. Lee, I. DeVore (red.). *Man the hunter*. Chicago: Aldine, 293-303.
- Welon, Z., Szklarska, A., Bielicki, T. (1999). Wybór partnera do małżeństwa ze względu na wykształcenie w Polsce w latach 1946-1985. *Studia Demograficzne*, 2, 141-162.
- Whitbourne, S. K., Tesch, S. A. (1985). A comparison of identity and intimacy statuses in college students and alumni. *Developmental Psychology*, 6, 1039-1044.

- Whitty, M. T. (2003). Cyber-flirting. Playing at love on the Internet. *Theory and Psychology*, 3, 339-357.
- Widera-Wysoczańska, A. (2002). Wykorzystanie metody jakościowej w badaniach psychologa klinicznego. W: M. Straś-Romanowska (red.). *Szkice psychologiczne. Doniesienia z badań. Aplikacje. Refleksje*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 165-191.
- Williams, K. D., Nida, S. A. (2005). Obviously ostracizing singles. *Psychological Inquiry*, 2-3, 127-131.
- Witkowska, J., Brudzińska, E., Kijewska, A., Marat, E. (1997). Zróżnicowanie statusów tożsamości osobowej wśród młodzieży w zależności od wieku płci. W: J. Rostowski, T. Rostowska, I. Janicka (red.). *Psychospołeczne aspekty rozwoju człowieka*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 167-176.
- Witkowski, L. (2000). *Rozwój i tożsamość w cyklu życia*. Toruń: Wydawnictwo WIT-GRAF.
- Włodarek, J., Ziółkowski, M. (1990). Teoretyczny i empiryczny status metody biograficznej we współczesnej socjologii. W: J. Włodarek, M. Ziółkowski (red.). *Metoda biograficzna w socjologii*. Warszawa-Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 3-9.
- Wojciechowska, J. (2005). Okres wczesnej dorosłości. Jak rozpoznać ryzyko i jak pomagać? W: A. Brzezińska (red.). *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 469-502.
- Worach-Kardas, H. (1990). Metoda biograficzna a badanie postaw wobec czasu. W: J. Włodarek, M. Ziółkowski (red.). *Metoda biograficzna w socjologii*. Warszawa-Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 113-125.
- Zajicek, A., Koski, P. (2003). Strategies of resistance to stigmatization among white middle-class singles. *Sociological Spectrum*, 23, 377-403.
- Zubrzycka, E. (1993). *Narzeczeństwo, małżeństwo, rodzina, rozwód?* Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Żurek, A. (2005). Relacje łączące młodych singli z ich rodzicami. W: W. Wrzesień, A. Żurek, I. Przybył (red.). *Rodzice i ich dzieci w tańcu pokoleń*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe PWN, 71-121.
- Żurek, A. (2006). Orientacja na małżeństwo młodych singli. *Roczniki Socjologii Rodziny*, t. XVII, 27-46.
- Żurek, A. (2008). *Single. Żyjąc w pojedynkę*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

